

Ideal: Digital

Framställningar av digitaliseringen och digitalt utanförskap i styrdokument som berör folkbibliotek

Charlotte Johansen & Malin Jonsson

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Lisa Engström

År: 2019

Title

Ideal: Digital. Representations of digital development and digital exclusion in policy documents that affects public libraries

Abstract

The aim of our master thesis is to investigate and compare which representations of digital development and digital exclusion are present in policy documents that affects public libraries. By interrogating these representations we intend to explore their origin and possible consequences for society and public libraries, as well as for the individual. As a background, we describe how concepts such as the digital divide, digital literacy, the information society and the knowledge society have been used and discussed. We argue that these concepts are built upon and stem from underlying assumptions that affect the notions of digital development and digital exclusion. Current policy documents at the national political level (from the Government), the national authority level (from the Royal Library) and the municipal political level (from public libraries) are analyzed by using Carol Bacchi's "What the Problem Represented to be?" (WPR) as a method and theoretical framework. WPR is a discourse analytical approach based on foucauldian strategies and concepts such as archeology, genealogy, governmentality and dividing practices. In our analysis, we answer WPR's six questions and make comparisons between the material types.

We conclude that the material is characterized by technological determinism, where digital development is regarded as a driving force for societal development. To maintain legitimacy, libraries must adapt to this development. Digital development is described both as a positive force and a threat. This contradiction is also evident in the presentation of the library as both a defense against the threat of digital development, and a nostalgic stumbling block in relation to digital development. Users are represented as in need of the library for their own wellbeing and prosperity. This results in a displacement of power where the users ends up in a subordinate position in relation to the library. Digital exclusion is represented as a democratic problem and digital literacy as a civic duty. The needs of people with greater technological capital are given the highest priority in the documents. Through stigma and idealization we are all governed towards a digital ideal.

Master's thesis

Keywords

digital development; digital exclusion; digital divide; WPR; public libraries; policy analysis; technological determinism

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	5
1.1 Beskrivning av forskningsproblemet	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	6
1.3.1 Avgränsningar	7
1.4 Disposition	7
2. Bakgrund	8
2.1 Digitalt utanförskap	8
2.1.1 Digitala klyftan	8
2.1.2 En bredare förståelse av tillgång till IKT:er	11
2.2 Medie- och informationskunnighet	13
2.3 Teknologisk determinism	15
2.4 Informations-, kunskaps- eller nätverkssamhälle?	16
3. Teori och metod	19
3.1 Teoretiskt perspektiv	19
3.1.1 Diskursanalys	19
3.1.2 Makt, subjektifiering och diskurser enligt Foucault	19
3.1.3 WPR, governmentality och skiljande praktiker	21
3.2 Metod	22
3.2.1 What's the problem represented to be?	22
3.2.2 Etiska överväganden	26
3.2.2 Material och urval	26
3.2.3 Genomförande	28
4. Tidigare forskning	30
4.1 WPR och policystudier inom biblioteks- och informationsvetenskap	30
4.2 Subjekspositioner inom biblioteks- och informationsvetenskap	33
5. Analys	36
5.1 För ett hållbart digitaliserat Sverige	36
5.1.1 Teknologisk determinism	36
5.1.1.1 Digitaliseringen och marknaden	40
5.1.1.2 Digitaliseringen som hot	46
5.2 Från ord till handling och Demokratins skattkammare	48
5.2.1 Brist på relevans och vikten av att "hänga med"	48
5.2.2 Digitaliseringen som hot	50
5.2.3 Digitaliseringen som problemlösare	52
5.2.4 Digitalt utanförskap, digitala klyftan och MIK som demokratiskt problem	52
5.2.5 Användare och icke-användares behov	54
5.3 Biblioteksplaner	57
5.3.1 "Hänga med" i utvecklingen/digitaliseringen som hot	57
5.3.2 Bibliotekariers kompetens	61
5.3.3 Digitaliseringen som problemlösare	62
5.3.3.1 Tillgänglighet	62
5.3.3.2 Läsfrämjande	63
5.3.3.3 Kommunikation med användarna	64
5.3.4 Ökning av teknologiskt kapital för minskat digitalt utanförskap	65
5.3.5 Användares behov och förväntningar	70
6. Avslutande diskussion	73
6.1 Diskussion	73
6.2 Vidare forskning	76
Litteraturförteckning	77

Nummersystem för biblioteksplaner.....	77
Referenser	79
Bilaga 1. Arbetsfördelning.....	84

1. Inledning

1.1 Beskrivning av forskningsproblemet

2017 lade Regeringen fram *För ett hållbart digitaliserat Sverige - en digitaliseringsstrategi* (Regeringskansliet 2017) som presenterades som "... en strategi för hur digitaliseringspolitiken ska bidra till konkurrenskraft, full sysselsättning samt ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling." (ibid, s. 6). Det övergripande målet var att "... Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter." (ibid., s. 6). I förordet skriver dåvarande Bostads- och digitaliseringsminister Peter Eriksson: "Möjligheterna är stora. Det är min fasta övertygelse att den som är nyfiken, intresserad och väljer att vara med och driva förändringen i en positiv riktning ökar sina och vårt samhälles chanser." (ibid., s. 4). I utkastet till en nationell biblioteksstrategi *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi* (Kungliga biblioteket 2018) beskrivs digitaliseringen kunna resultera i "... sprickbildningar i samhället där stora grupper riskerar att hamna i ett b-lag med betydligt sämre tillgång till litteratur och läsning än andra." (Kungliga biblioteket 2018a, s. 20). Internetstiftelsens årliga undersökning *Svenskarna och Internet* från 2018 visar att antalet personer i Sverige som inte är uppkopplade har halverats de senaste fem åren, från 1 miljon till 500 000. Enligt undersökningen är det dock fortfarande 1,1 miljoner människor i Sverige som inte använder Internet dagligen. Bland dessa är merparten över 65 år. Kvinnor, låginkomsttagare, personer på landsbygden, lågutbildade, ensamstående, arbetslösa och sjukskrivna är dessutom något överrepresenterade i denna grupp (Internetstiftelsen 2018, s. 4).

Ovanstående resultat och citat tecknar tillsammans en välbekant bild av den så kallade "digitala klyftan", där det på den ena sidan återfinns en skara oförmögen att bidra till samhället, ett "b-lag", och på den andra en produktiv grupp som driver en samhällsnödvändig framåtrörelse. Frågan är om denna framställning är hjälpsam för personer som lever i "digitalt utanförskap". På biblioteken kan en liknande uppdelning göras. Flertalet besökare är påtagligt mer självgående idag än för 30 år sedan samtidigt som vissa nu behöver hjälp med att klara sin vardag. Arbetet med digital delaktighet har pågått länge på folkbiblioteken. I 1996 års bibliotekslag, 2§ står det att "[f]olkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare." (SFS 1996:1596). I den nya bibliotekslagens 7§ (SFS 2013:801) har detta utökats till en mer specifik skrivelse: "Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet.". Informationsteknik kopplas därmed till kunskap och delaktighet. Biblioteken ska enligt bibliotekslagen (SFS 2013:801) verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Eftersom delaktighet i demokratin anses

förutsätta förmågan att inhämta och värdera kunskap via digitala medier är det en självklar biblioteksverksamhet idag.

Politiska visioner, förslag och beslut kommuniceras i stor utsträckning genom offentliga dokument som exempelvis lagtexter, strategier och verksamhetsplaner. Analys av dokument kan därför ge oss förståelse för de uppfattningar om vårt samhälle som är i omlopp i den offentliga sfären, men kan även avtäcka mindre uppenbara idéer och föreställningar. Carol Bacchi är professor emerita i statsvetenskap vid Adelaide University och mest känd för sitt arbete inom policyanalys och feministisk politisk teori (Bacchi u.å.). Bacchi (2009) hävdar att sättet vi talar om sociala frågor har förmåga att forma tillvaron och vårt handlande. Genom offentliga dokument skapas bilder av vår omvärld och dess eventuella problem, vilket hon benämner *problemframställningar* (Bacchi 2012, s. 22). Även om många alternativa synsätt är möjliga, blir problemframställningarna i styrdokument ofta dominerande (Bacchi 2009, s. 33). Skärskådning av problemframställningar gör det möjligt att hitta grundläggande antaganden som inte nödvändigtvis är uppenbara ens för upphovspersonerna själva (Bacchi 2012, s. 22). Vi har därför valt att vända oss till styrdokument med relevans för folkbibliotek för att undersöka föreställningar om digitalisering och digitalt utanförskap samt deras möjliga effekter.

1.2 Syfte

Syftet med studien är att undersöka och jämföra vilka föreställningar om digitaliseringen och digitalt utanförskap som kommer till uttryck i styrdokument på olika nivåer som berör folkbibliotek. Vi vill även undersöka vad dessa föreställningar grundar sig i och vilka konsekvenser de kan ha för samhället och folkbiblioteken såväl som för individen.

1.3 Frågeställningar

De forskningsfrågor som vi har för avsikt att besvara är följande:

1. Hur framställs digitaliseringen samt problemet med digitalt utanförskap i styrdokument på olika nivåer som berör svenska folkbibliotek: nationell politisk nivå (Regeringen), nationell myndighetsnivå (Kungliga biblioteket) och kommunalpolitisk nivå (folkbibliotek)?
  1. Vilka föreställningar om digitalisering och digitalt utanförskap skapas genom dessa framställningar?
  2. Vad är bakgrunden till framställningarna?
  3. Vilka skillnader och likheter i problemframställningar finns mellan de olika styrdokumenterna?
  4. Vilka konsekvenser kan dessa framställningar och föreställningar få för samhället och folkbiblioteken, såväl som för individen?

Dessa frågor är inspirerade av Carol Bacchis (2009) diskursanalytiska modell "What's the Problem Represented to be?" (WPR) som kommer att beskrivas närmare i 3. *Teori och metod*.

1.3.1 Avgränsningar

Beaktat vårt val av syfte, frågeställning och metod kommer främst framställningar av digitaliseringen och digitalt utanförskap i relation till folkbibliotek samt deras eventuella konsekvenser att beröras i denna uppsats. Vi undersöker inte hur det praktiska arbetet med digitalt utanförskap ser ut. Utgångspunkten är dock att problemframställningar i styrdokument får praktiska konsekvenser. Centralt för vår undersökning är hur styrdokument kan vara med och forma möjligheterna för och synen på människor. Alla aspekter av digitaliseringen är inte lika relevanta för diskussionen om hur subjekt formas. Av den anledningen har vi exempelvis valt att inte närmare analysera de delar av vårt material som behandlar digital omvandling av fysiskt material.

Vi har analyserat styrdokument på tre politiska nivåer för att få en överblick över vilka problemframställningar rörande digitaliseringen och digitalt utanförskap som förekommer i Sverige idag. Vi har avgränsat oss till direkt eller indirekt politiska dokument för att underlätta jämförelser dem emellan. Politiska dokument får dessutom en given spridning och relevans för svenska folkbibliotek. Vi analyserar i denna uppsats *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi* (Regeringskansliet 2017), *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi* (Kungliga biblioteket 2018a), *Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi* (Kungliga biblioteket 2019) och kommunala biblioteksplaner för Skåne. Av utrymmesskäl har vi valt att begränsa oss till skånska biblioteksplaner samt endast inkluderat dokument som är giltiga till 2018 eller längre. Dessa avgränsningar kan påverka vilka problemframställningar som framkommer i analysen.

1.4 Disposition

I inledningen har vårt forskningsproblem, framställningen av digitaliseringen och digitalt utanförskap samt dess möjliga konsekvenser beskrivits. Därefter har vi presenterat uppsatsens syfte, frågeställningar och avgränsningar. I 2. *Bakgrund* kommer relevanta begrepp för vår undersökning att introduceras. Vi kommer här även att redogöra kort för begreppens framkomst och utveckling. Vi använder oss i denna uppsats av diskursanalys där teori och metod vävs samman. Därför presenteras teori och metod i samma del. Inledningsvis kommer diskursanalys att beskrivas, följt av en kort introduktion till relevanta foucauldianska begrepp. Därefter kommer vi att redogöra för WPR som teoretiskt perspektiv och analysmetod. Här kommer även etiska överväganden, material, urval och genomförande att behandlas. I efterföljande del presenteras tidigare forskning som berör WPR, policyanalys och subjektpositioner inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet. I 5. *Analys* kommer styrdokumentet på respektive nivå att behandlas för sig. Avslutningsvis kommer dokumenten att jämföras och slutsatser presenteras i en diskussionsdel. Här föreslås även vidare forskning.

2. Bakgrund

Syfte med denna uppsats är att undersöka hur digitaliseringen och digitalt utanförskap framställs som ett problem. Därför kommer vi i följande del att redogöra för ett antal relaterade begrepp som förekommer i det material vi undersöker. De definitioner av begreppen som framkommer i analysen av materialet ska kunna jämföras och relateras till de begrepp som vi presenterar här.

2.1 Digitalt utanförskap

Digitalt utanförskap är ett av många begrepp som beskriver samma problem: att det förekommer en ojämlikhet mellan de som har tillgång till informationskommunikationsteknologier (IKT:er), och de som inte har det. Andra begrepp och begreppspar som beskriver samma problem är exempelvis *digital inkludering* och *exkludering*, *digitala klyftan*, *digital natives* och *digital immigrants*. Att välja något av dessa begrepp är inte helt okomplicerat, då alla inkluderar olika former av begränsningar i beskrivningen av problemet. Gemensamt för flertalet begrepp är att de visar på konstruerade dikotomier, mellan de på de olika sidorna av den digitala klyftan, de som är inom respektive utanför det digitala, och mellan de som är uppvuxna med digitala redskap och de som lärt sig dessa i efterhand. Detta stämmer inte alltid överens med hur digitala redskap faktiskt används (Sundin 2012, s. 2). Inte heller stämmer det överens med på vilka olika sätt man kan ha tillgång eller inte ha tillgång till IKT:er. Den inneboende dikotomin i flertalet av dessa beskrivningar bidrar till en syn på problemet som att tillgång är någonting att antingen ha eller inte ha, när det i själva verket handlar om att ha mer eller mindre tillgång till IKT:er. Dessutom kan dikotomin fungera stigmatiserande: grupper ställs mot varandra och den ena gruppens attribut värderas högre än den andras.

Vi kommer nu att redogöra för några av dessa begrepp för att sedan återkomma till hur vi har valt att förhålla oss till dem. Den digitala klyftan är det vanligast förekommande och det begrepp som flertalet av de andra begreppen har tagit utgångspunkt i när de har konstruerats. Digital inkludering och exkludering är exempel på begrepp som konstruerats som alternativ till den digitala klyftan, varför vårt fokus ligger på att redogöra för hur den digitala klyftan har kritiserats och hur diskussionen har sett ut kring den brist på begreppskonsensus som råder kring problemet om ojämlik tillgång till IKT:er.

2.1.1 Digitala klyftan

Digitala klyftan definieras som den klyfta mellan de som har tillgång till och de som inte har tillgång till datorer och internet (till IKT:er). Tillgång har främst förknippats

med praktisk tillgång; att ha en egen dator och internetuppkoppling (Van Dijk 2005, s. 1). Det är också ett övergripande begrepp som beskriver ojämlik tillgång till IKT:er på global likväl som lokal nivå; mellan länder och inom länder, ett "catch all"-koncept (Wyatt et al. 2005, ss. 200, 202). I slutet av 90-talet målas den digitala klyftan upp som ett stort problem med fokus på just den praktiska tillgången. Av denna anledning sågs den digitala klyftan under 2000-talet inte längre som ett så stort problem, eftersom den praktiska tillgången inte var lika ojämlik som förr. Jan A. G. M. Van Dijk (2005) menar i *Deepening the divide* att även om den digitala klyftan inte längre växer, så djupnar den, utifrån ett perspektiv som utgår från den digitala klyftan som i allra högsta grad ett socialt och politiskt problem, framför ett rent teknologiskt sådant. En närliggande slutsats görs i artikeln *The emergence of a "digital underclass" in Great Britain and Sweden: Changing reasons for digital exclusion*, där Ellen J. Helsper och Bianca C. Reisdorf (2017) jämför data från två länder, Storbritannien och Sverige, och visar hur motivationen att vara online eller offline förändras mellan 2005 och 2013. Det framkommer att icke-användare koncentrerats i svagare grupper och att social exkludering tillsammans med ekonomiskt underläge har blivit starkare orsaker till att hamna i digitalt utanförskap, vilket enligt författarna indikerar framkomsten av en digital underklass (Helsper & Reisdorf 2017, s. 1265). Deras jämförande undersökning visar att bilden av klyftor som beror på intresse och förmåga (*second-level digital divides*) som ersättande av klyftor som beror på kostnad och tillgång (*primary digital divides*) inte stämmer: även om de förstnämnda klyftorna blivit vanligare, betyder inte det att de primära digitala klyftorna försvunnit eller slutat vara viktiga.

Enligt Van Dijk (2005) finns flera problem med metaforen den digitala klyftan. För det första fungerar den digitala klyftan som en förenklad uppdelning av två till synes helt åtskilda grupper. Detta visar inte den komplexitet bestående av sociala, ekonomiska och kulturella skillnader som existerar människor emellan (Van Dijk 2005, s. 4). Van Dijk föreslår istället en tredelad uppdelning av människor: elit, icke-elit, och så alla de som är varken eller (en uppdelning som varken har murar eller klyftor mellan sig utan snarare ska ses som gränser möjliga att överskrida). För det andra framstår den digitala klyftan som omöjlig att överbrygga, eftersom den beskrivs som en klyfta. För det tredje bidrar metaforen den digitala klyftan till en syn på ojämlikheter som absoluta när det egentligen handlar om relationella sådana, men för det inte mindre kännbara eller viktiga. Relationell ojämlikhet kan sägas ligga nära ett intersektionellt perspektiv. Det innebär att det finns mångfacetterade skillnader och maktförhållanden mellan olika grupper som kan förstärka varandra. Redan dominanta grupper kan förväntas anamma ny teknik och sociala normer tidigare vilket förstärker den generella olikheten (Maceviciute & Wilson 2018). Det fokus på de som har tillgång i relation till de som inte har tillgång osynliggör de som i statistiken har, men i praktiken inte har, eftersom de helt enkelt inte använder den teknik de rent fysiskt har tillgång till (Wyatt et al. 2005, s. 213). För det fjärde begränsar metaforen den digitala klyftan bilden av tillgång till IKT:er som att det bara finns en digital klyfta: Van Dijk (2005) menar att det istället handlar om flera olika sorters klyftor som relaterar till varandra och påverkas av varandra. Klyftan är med andra ord inte statisk utan i ständig förändring.

Utöver dessa fyra problem finns ytterligare problematik i själva ordet digital, som lägger tyngdpunkt på den tekniska och praktiska aspekten och därigenom på

problemet som teknologiskt grundat. Ojämligheten framstår därför främst som teknologisk och praktisk när det egentligen handlar om redan befintliga ojämlikheter som förstärks av teknologin (Van Dijk 2005). Ett påföljande problem med metaforen är att den sällan specificeras eller definieras, varför vilka ojämlikheter det faktiskt handlar om sällan tydliggörs. Van Dijk (2005) frågar sig på vilka sätt den digitala klyftan skiljer sig från andra klyftor och ojämlikheter (Van Dijk 2005, ss. 4–5).

David J. Gunkel (2003) introducerar i artikeln *Second thoughts – toward a critique of the digital divide* ytterligare ett kritiskt perspektiv till diskussionen om den digitala klyftan. Gunkel menar att en anledning till förvirringen och de olika betydelseerna av begreppet den digitala klyftan är teknologins utveckling i sig – eftersom det har varit svårt att hänga med i de förändrade tekniska förutsättningarna har termens betydelse blivit som den blivit: ”a mobile target”. Oavsett de olika benämningarna (digitala klyftan, digital exkludering, digitalt utanförskap etcetera) har dikotomin kvarstått: de som inte kan och de som kan, de som inte vill och de som vill.

Denna inneboende dikotomi, den binära struktur som begreppet digitala klyftan kommer ifrån, bygger i sin tur på en logik som möjliggör, organiserar och formar hela den västerländska epistemologin (Gunkel 2003). Detta innebär att den varken är ny eller unik utan hör till samma tankemodell som genomsyrar alla typer av kunskaper: vetenskapliga, matematiska, eller kritiska. Även vårt vardagsspråk genomsyras av detta sätt att tänka. Det syns genom återkommande binäriteter såsom sinne/kropp, jaget/den andre, kultur/natur, man/kvinna, civiliserad/ociviliserad, aktiv/passiv etcetera (Gunkel 2003). De möjliga konsekvenser som kan komma sig av en dylik binär tankemodell är att det inte går att tänka eller resonera utanför den – vilket i sin tur innebär en diskursiv gräns. Siobhan Stevenson (2009) menar i artikeln *Digital Divide: A Discursive Move Away from the Real Inequities* att begreppet digitala klyftan har omöjliggjort alla former av klassbaserade analyser av problemet med digitalt utanförskap, eftersom problemet förstått som retorisk trop i en nyliberal ideologi blivit tekniskt och administrativt fokuserat, snarare än sett som ett historiskt klassproblem. Dikotomin i begreppet den digitala klyftan skulle kunna ses som ett exempel på en sådan diskursiv gräns.

Gunkel (2003) menar att man för att kunna undersöka en binäritet som den digitala klyftan måste acceptera att begreppet är binärt och att den binära logiken genomsyrar alla former av meningsbyggande. Undersökningen av den digitala klyftan kräver därför självreflektion, eftersom granskaren själv onekligen kommer att vara präglad av detta binära tänkande. I vårt fall behöver vi vara medvetna om den kontext vi tillhör, dels som verksamma inom biblioteks- och informationsfältet, dels som ”digitalt aktiva”. Istället för att försöka bryta sig ur en sådan logik bör fokus istället vara hur man kan använda sig av binäriteten för att ifrågasätta dess gränser och nödvändiga förutsättningar (Gunkel 2003, s. 509). Till följd av föregående resonemang, måste kritiken ses som en ständigt pågående process – en process som inkluderar att egna slutsatser ständigt läggs till det som ska kritiseras. I WPR ingår självreflektion som ett steg i metoden. Hur vi förhåller oss till detta återkommer vi till i 3.2.2 *Etiska överväganden*.

Sammanfattningsvis innebär begreppet den digitala klyftan en begränsande framställning av problemet med ojämlik tillgång till IKT:er på flera sätt. I följande

avsnitt kommer vi att redogöra för hur tillgång till IKT:er kan förstås på ett annorlunda och bredare vis, och slutligen hur vi kommer att förhålla oss till dessa begrepp och förståelser i denna uppsats.

2.1.2 En bredare förståelse av tillgång till IKT:er

Tillgång till IKT:er är beroende av ett flertal faktorer. Mei L. Fang, Sarah L. Canham, Lupin Battersby, Judith Sixsmith, Mineko Wada och Andrew Sixsmith (2019) menar att det förekommer ett privilegiumönster som avgör individuell agens i användningen av och tillgången till IKT:er. Även om ålder är en viktig faktor är den inte den enda avgörande faktorn för tillgång: utbildning, inkomst, kön och generationstillhörighet är andra faktorer som påverkar i vilken grad man har tillgång till och använder IKT:er (Lan Fang et al. 2019). En mer specifik frågeställning författarna vill besvara i artikeln är hur och varför vissa medelålders och äldre personer har bättre tillgång till eller kunskap om, och därigenom också använder och drar nytta av, IKT:er, medan andra grupper i samma åldersspann inte har tillgång till, har liten kunskap om och i mindre mån är benägna att använda sig av och därmed dra nytta av teknologin (Lan Fang et al. 2018, s. e2).

Även Sally Wyatt, Flis Henwood, Angie Hart och Julie Smith (2005) trycker på vikten av en bredare förståelse av tillgång som inkluderar både fysisk uppkoppling och informationslitteracitet, likväl som genusfaktorer och generationstillhörighet (Wyatt et al. 2005, s. 199). I artikeln *The digital divide, health information and everyday life* utforskar Wyatt et al. hur människor inkorporerar information i sina vardagliga aktiviteter – mer specifikt undersöks internets roll i människors försök att informera sig själva om östrogenbehandling (i relation till kvinnorna i studien) och Viagra och erektionsbesvär (i relation till männen i studien) genom en empirisk studie. Dessa gruppers erfarenheter används sedan för att undersöka konceptet den digitala klyftan. Eftersom en majoritet av både forskning och styrdokument fokuserar på de absolut exkluderade snarare än de relationellt exkluderade, har denna artikel istället fokus på medelålders och framförallt relationellt exkluderade och visar på de faktiska konsekvenserna även en relationell ojämlikhet kan ha för de berörda (Wyatt et al. 2005, s. 201).

Van Dijk (2005) menar att brist på tillgång till IKT:er påverkar deltagande i flertalet sammanhang i samhället vilket i sin tur riskerar resultera i första-, andra- och tredjeklassmedborgare. Detta innebär stora strukturella ojämlikheter av både absolut och relativ exkluderingsgrad (Van Dijk 2005, s. 177). Liknande konklusioner har gjorts i studier av Sinikka Sassi (2005), samt Elena Maceviciute och Tom Wilson (2018). Sassi (2005) presenterar i *Cultural differentiation or social segregation? Four approaches to the digital divide* ett antal olika perspektiv där den digitala klyftan betraktas som allt från ett allvarligt problem till en övergående ojämlikhet. Det första av de fyra perspektiven är det teknokratiska perspektivet. Eftersom det finns skillnader i användning av digitala verktyg bör det göras insatser för att öka möjligheterna för alla oavsett bakgrund. Digital ojämlikhet ses som något övergående och kan lösas med utrustning, utbildning och meningsfullt innehåll. Ny teknologi har dessutom potential att jämna ut ojämlikheter. Det andra perspektivet är social struktur. Utifrån detta perspektiv hänger digital ojämlikhet samman med andra sociala faktorer. Informationsteknologi kan inte ensamt lösa sociala problem. Det tredje perspektivet handlar om informationsstruktur och exklusion. Informationssamhället

riskerar att öka social ojämlikhet genom att de som inte är digitala blir en sorts underklass som exkluderas. Exkludering har idag större betydelse än exploatering. De som inte använder digitala verktyg hamnar längst ner i hierarkin. Informationssamhället gynnar framförallt de som redan är starka och kan på så vis öka sociala klyftor. Det fjärde och sista perspektivet handlar om modernisering och global kapitalism, utifrån vilket informationsteknologi inte bara accentuerar befintliga klyftor utan även skapar nya. De icke-digitala ses utifrån detta perspektiv som sämre arbetskraft.

Maceviciute och Wilson (2018) gör i *Digital Means for Reducing Digital Inequality: Literature Review* en litteraturgenomgång av artiklar från 2000–2017 som rör positiva sociala effekter av digital teknologi, såväl interventioner med syfte att öka den digitala delaktigheten som teoretiska texter där digital ojämlikhet kopplas till andra sociala skillnader. Syftet är att skapa en överblick över evidensen för huruvida den digitala klyftan kan minskas med hjälp av digital teknologi. Maceviciute och Wilsons (2018) utgångspunkt är att olika typer av ojämlikhet hänger samman. De argumenterar för att ojämlikhet i inkomst är kopplat till annan ojämlikhet, exempelvis tillgång till sjukvård och utbildning men även digital ojämlikhet, särskilt tillgång till utrustning och uppkoppling. Digitalt utanförskap kopplas här till socialt utanförskap. Ökas den digitala kompetensen så förbättras möjligheterna att delta i samhället. Författarna använder sig i relation till detta av begreppet relationell ojämlikhet. Studierna som genomgås berör ett flertal olika grupper och geografiska områden. Maceviciute & Wilson (2018) drar utifrån materialet slutsatsen att ojämlikheten mellan vissa relationella grupper har blivit mindre men att andra kvarstår, exempelvis förhållandet mellan utbildningsnivå och digital kompetens. Högutbildade och de som redan känner sig trygga med teknologi får enligt författarna fler ekonomiska och utbildningsmässiga fördelar av såväl teknologisk utveckling som interventioner. Allt fler har idag tillgång till internet, men det är fortfarande en ekonomisk fråga. I materialet finner de stöd för att "barriärer" och vinster med att använda digitala verktyg varierar mellan olika grupper. Interventioner ser ut att kunna motverka generell ojämlikhet, men verkar kräva vägledning och inte bara tillgång till teknik. Insatserna måste anpassas till grupp och kontext (Maceviciute & Wilson 2018).

Warschauer (2002) har för avsikt att nyansera bilden av digital delaktighet och röra sig bort från föreställningen om en digital klyfta till förmån för en process och ett kontinuum, vilket i sin tur påminner om Van Dijk's (2005) beskrivning av flera klyftor som interagerar med varandra och är i ständig förändring. Warschauer (2002) menar, som Gunkel (2003) och Van Dijk (2005), att bilden av den digitala klyftan är förlegad och syftar på att ha eller inte ha tillgång till teknisk utrustning och uppkoppling. Warschauer (2002) ser det som möjligt att använda teknologi för social inkludering och därmed uppnå större social jämlikhet. Det krävs undervisning, stöd från det sociala nätverket samt information om varför tekniken och det digitala innehållet är relevant för personen i fråga för att öka den digitala kompetensen. Digital kompetens hänger, enligt Warschauer, ihop med sociala, ekonomiska och politiska faktorer. Digital kompetens skapar inte social utveckling, men hänger oskiljaktigt samman med den. När den digitala klyftan kopplas till social utsatthet kan det dock verka nedvärderande och stigmatiserande samt förstärka stereotyper. Det kan framstå som en uppdelning mellan civiliserade och ociviliserade människor.

Grupper som på olika sätt ses som utsatta är inte homogena och har givetvis varierande grad av digital kompetens.

Binära begrepp som den digitala klyftan och en snäv förståelse av tillgång kan sammanfattningsvis verka stigmatiserande för berörda grupper. Jutta Haider och David Bawden (2007) analyserar i *Conceptions of "information poverty" in LIS: a discourse analysis* 35 artiklar från 1995–2005 som handlar om eller använder sig av begreppet *information poverty*. De gör en foucauldiansk diskursanalys med syfte att undersöka begreppet samt hur det kan tänkas medverka till att objektifiera de "informationsfattiga" som grupp. Haider och Bawden beskriver hur brist på information kopplas till materiell fattigdom. Samhället framställs som beroende av digitala verktyg och internet och informationskällor som inte är digitala nedvärderas. Författarna är kritiska till begreppet *information poverty* och hävdar att det hänger samman med en syn på information som en enbart positiv kraft för social, ekonomisk och personlig utveckling samt av godo för samhället i stort.

Ännu ett alternativ till den snäva förståelsen av tillgång till IKT:er och hur detta problem diskuteras är begreppet teknologiskt kapital, baserat på Paul DiMaggio och Eszter Hargittais utveckling av Pierre Bourdieus teorier om kulturellt kapital (Carlson & Isaacs 2018). Andrew Carlson och Alyssa M. Isaacs (2018) föreslår i artikeln *Technological capital: an alternative to the digital divide* att en individs förmåga att använda sin ackumulativt samlade teknologiska historia består av fyra faktorer: medvetande (*awareness*), kunskap (*knowledge*), tillgänglighet (*access*) och teknologisk kapacitet närvarande i användarens sociala sammanhang (*technological capacity of the user's social collective*). Dessa faktorer utgör i sin tur individens nivå eller grad av teknologiskt kapital. Carlson och Isaacs menar att detta sätt att beskriva bristen på tillgång ger ytterligare möjligheter att i förståelsen av problemet inkludera individens förmåga att dra nytta av användningen av IKT:er. Begreppet ska förstås som ett svar på DiMaggio och Hargittai's önskan om att utveckla modeller för relationen mellan användandet av teknologier och konsekvenser på individnivå (Carlson & Isaacs 2018, s. 246).

I enlighet med vårt syfte handlar denna redogörelse inte om att komma fram till ett begrepp som kan förklara eller täcka allt det som problemet med brist på tillgång till IKT:er innebär. Istället vill vi vara tydliga med att det finns en mångfald av begrepp, att definitionen helt klart är ett "moving target" och att oavsett vilket begrepp som används, innebär det någon form av begränsad förståelse av problemet. Med det sagt kommer vi att använda oss av begreppet digitalt utanförskap, utifrån förståelsen att utanförskap kan vara relationellt snarare än absolut. Vi kommer också att tillämpa begreppet teknologiskt kapital i de fall där det passar, då vi menar att detta kan synliggöra möjligheten att inneha olika grader av tillgång, till skillnad från en förståelse av problemet som att tillgång är något man antingen har eller inte har. Dessutom belyser begreppet att faktorer utanför individen har betydelse.

2.2 Medie- och informationskunnighet

Precis som för problembeskrivningen av digital tillgång, råder det heller inte någon konsensus kring hur man ska benämna kompetens eller kunnighet i relation till IKT:er. *Medie- och informationskunnighet, informationskompetens,*

informationslitteracitet, digital kompetens, digital läsfärdighet och mediekompetens är alla begrepp med närliggande betydelser, men komma ur olika kontexter och bakgrunder. I Sverige, inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet, har främst MIK-begreppet (medie- och informationskunnighet) kommit att användas, som i sin tur är en sammanslagning av mediekunnighet (*media literacy*) och informationskunnighet (*information literacy*) (Rivano Eckerdal & Sundin 2014).

För att kunna reda ut gemensamma nämnare och skiljelinjer i denna mångfald av begrepp och betydelser behöver vi först förstå det engelska begreppet *literacy*, som inte översätts helt enkelt till svenska, men som brukar översättas till *läs- och skrivkunnighet* även om också *litteracitet* används. Johanna Rivano Eckerdal och Olof Sundin (2014) menar att svårigheten att översätta *literacy* förklarar mängden olika begrepp som beskriver överlappande eller samma sak. Läs- och skrivkunnighet handlar inte bara om att kunna avkoda alfabetet, utan också om att förstå hur människor skapar mening åt information i olika format (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, s. 13). Läs- och skrivkunnighet är alltså kopplat till de tekniker som finns i samhället att lagra, organisera, tillgängliggöra och förmedla information och kultur (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, s. 13). Denna bredare förståelse av läs- och skrivkunnighet innebär inte att man bortser från den snävare förståelsen, utan istället är det viktigt att den snävare förståelsen ses som en förutsättning för den bredare förståelsen. Man måste först kunna avkoda alfabetet för att därefter kunna förstå hur människor skapar mening åt information i olika format. Idag inkluderas även digitala format i begreppet litteracitet eller läs- och skrivkunnighet.

Informationskompetens, eller *information literacy*, brukar härledas till 1974 och den samtida digitaliseringen av bibliotekskataloger och databaser (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, s. 15). Digitaliseringen förde med sig förändrade förutsättningar för bibliotekarieyrket och pedagogiken och handledningen i relation till användaren fick en större och viktigare roll. Informationskompetens tar utgångspunkt i den informationssökande människan och informationssökningsprocesser, där målet är att individen förväntas använda information för att skapa nya kunskaper (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, ss. 15–16). På grund av de förändrade förutsättningarna för bibliotekarieyrket där bibliotekarier förväntas medverka till medborgares skapande av nya kunskaper står detta begrepp nära bibliotekens demokratiska funktion (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, s. 15).

Mediekunnighet, eller *media literacy*, har istället fokus på medier som sådana, särskilt massmedier, samt deras funktion i det digitaliserade samhället (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, s. 16). Hur medier formar vår förståelse och hur de bidrar till och skapar förutsättningar för ett demokratiskt samhälle, är frågor som är viktiga i relation till detta begrepp. Tidigare har gränsen mellan informationskompetens och mediekunnighet varit tydligare, men framkomsten av sökmotorer har otydliggjort den gränsen. Mediekunnighet är också starkt kopplat till deltagarkultur och användardelaktighet.

Digital kompetens, eller *digital literacy*, ska förstås som mer än tekniska färdigheter (Rivano Eckerdal & Sundin 2014, ss. 16–17). Det handlar om att skapa mening av texter som produceras och kommuniceras i digital form. Enligt Rivano Eckerdal och Sundin (2014) ligger begreppet digital kompetens väldigt nära förståelsen av medie-

och informationskunnighet eftersom det, liksom MIK, kombinerar betydelsen av informationskunnighet och mediekunnighet.

Även vad gäller denna mångfald av begrepp vill vi vara tydliga med att inget av begreppen är "perfekt" eller allomfattande. Vi har valt att använda oss av begreppet medie- och informationskunnighet (MIK) eftersom vi liksom Rivano Eckerdal och Sundin menar att det är ett tydligt begrepp som täcker in flertalet av de faktorer som denna typ av kompetens kan innebära.

Nu kommer vi att kort redogöra för närliggande koncept som ofta förekommer i samband med digitaliseringen, digitalt utanförskap och MIK, nämligen *teknologisk determinism*, och därefter *informations-*, *kunskaps-* och *nätverkssamhället*.

2.3 Teknologisk determinism

Teknologisk determinism är i regel en etikett som påförs andra, snarare än ett perspektiv man själv erkänner sig till. Ur detta perspektiv betraktas teknologi som det som primärt driver utvecklingen framåt i historien, själva teknologin anses vara det som orsakar förändring i ett samhälle och ses som en fundamental förutsättning för hur social organisation fungerar (Gunkel 2003).

Teknologisk determinism förknippas med den amerikanska sociologen Thorstein Veblen (Gunkel 2003). Teorin fick en starkt influerande roll i relation till kommunikationssociologi och spelar också en viktig konstituerande roll inom teknologi och media-studier. Teknologisk determinism har sedan sin introduktion delats i två: hård och mjuk determinism (ibid.). Hård determinism gör teknologi till en nödvändig eller tillräcklig faktor för social förändring, medan mjuk determinism förstår teknologi som en faktor som har möjlighet att starta förändring. Gränsen mellan dessa olika perspektiv är inte särskilt klar. I diskursen om teknologi är teknologisk determinism dominant närvarande, trots den kritik som har lyfts genom åren.

Gérard Valenduc och Patricia Vendramin (2017) ifrågasätter i *Digitalisation, between disruption and evolution* huruvida digitaliseringen verkligen innehar en sådan inneboende upplösande kraft som det framstår baserat på hur digitaliseringen generellt beskrivs utifrån teknologisk determinism och hur digitaliseringen beskrivs i diskurser och publikationer som rör digitala teknologier. Valenduc och Vendramin (2017) argumenterar för att digitaliseringen inte ska förstås som början på en ny industriell revolution, utan snarare som den fulla utvecklingen av ett teknodemokratiskt paradigm som startade på 1980-talet genom framkomsten av informationssamhället. Vad som däremot kan ses som nytt för digitaliseringen är det växande insamlandet och exploateringen av *Big data*, vilket brukar definieras som "... stora mängder data /.../ [som] utgörs av olika typer av digitalt lagrad information av storleken terabyte till petabyte (10¹²–10¹⁵ byte), vilket kräver speciella metoder för att kunna hanteras" (Lindholm u.å, big data). Vidare menar Valenduc & Vendramin (2017) att arbetslivet definitivt påverkas av vad de kallar "algoritmisk rationalitet" från chefers, ingenjörers och designers sida. Dock formas denna förändring av ledningsstrategier, maktrelationer och sociala processer, såsom arbetslivet genom historien förändrats, snarare än enbart utifrån teknologisk prestationsförmåga.

Vidare menar Gunkel (2003) att retoriken kring den digitala klyftan inte ifrågasätter den teknologiska determinismen, utan snarare exploaterar den. Detta syns bland annat i diskurser där digital teknologi ställs mot analog teknologi, där den nya digitala ekonomin ställs mot den "den gamla" (baserad på industriproduktionen), eller när Informationssamhället ställs mot Industrisamhället. Datorn och teknologin ses inte bara som ytterligare lyx, nöjenheter eller verktyg, utan kopplas samman med radikala samhällsförändringar (Gunkel 2003, s. 511). Vidare fungerar retoriken kring den digitala klyftan exploaterande eftersom den digitala klyftan förstås som ett definitivt och särskilt socialt problem och inte som en av flera teknologiska ojämlikheter (Gunkel 2003, ss. 510–511).

När den digitala klyftan förstås utifrån teknologisk determinism ges enligt Gunkel (2003) en missvisande bild av den digitala utvecklingen som automatiskt verktyg för livslångt lärande, jobbutveckling och bättre jobb, samt demokratiskt deltagande. Studier visar att detta antagande inte stämmer (Gunkel 2003). Digitaliseringen har inte fungerat som förväntat, då internet och digitala verktyg helt enkelt används till annat. Också Van Dijk (2005) påtalar vikten av att ifrågasätta förgivettagandet att digital utveckling automatiskt innebär positiv samhällsutveckling, då förväntningarna som följer med denna utveckling är större och ser annorlunda ut än de faktiska resultat och konsekvenser den digitala utvecklingen fått.

2.4 Informations-, kunskaps- eller nätverkssamhälle?

Det finns olika sätt att beskriva det post-industriella och samtida samhället, beroende på tradition och fält, varav begreppen "informationssamhället" och "kunskapssamhället" är exempel på två av dem. Begreppet digitaliseringen används som en mer specifik beskrivning av hur detta samhälle förändrats och har fått en bredare betydelse än tidigare. Då det ursprungligen handlade om omvandling av information från analog till digital, brukar det numera beskrivas som övergången till ett digitalt informationssamhälle (Lindholm u.å, digitalisering). Dylika begrepp används i beskrivningen av både det framtida och det samtida samhället och används ofta svepande. Härpå följer därför en kort redogörelse för begreppens framkomst och de betydelser som de har tillskrivits.

Informationssamhället kan definieras på följande vis: "... sammanfattande benämning på karakteristiska drag i det postindustriella samhället" (Nationalencyklopedin u.å). Detsamma skulle kunna sägas om kunskaps- eller nätverkssamhället. Utifrån begreppet informationssamhället ses produktionen och användandet av vetenskaplig, teknisk och annan typ av information som den huvudsakliga motorn för social utveckling i samhället. Alvin Toffler (1982) menade att informationssamhället kan förstås som en tredje våg av globala tekniska förändringar, en s.k. informationell våg (*informational wave*). Detta förstått i relation till första vågens förändringar såsom skiftet till jordbrukssamhället, andra vågens förändringar till det industriella samhället, och till sist den tredje vågen till informationssamhället (Toffler 1982; Gribanov et al. 2017, s. 366).

Begreppet kunskapssamhället brukar härledas till Peter Drucker (1993) och hans verk *Post-Capitalist Society*. Drucker (1993) menade att vi numera lever i ett

kunskapssamhälle där ekonomiska resurser inte tar formen av kapital, naturresurser eller arbete, utan av kunskap. Kunskapsarbetare får en betydligt större roll i detta samhälle än tidigare. Här görs det alltså skillnad på information och kunskap, där det i informationssamhället är produktionen och distributionen av information som står i fokus är det i kunskapssamhället kunskap som har blivit en vara i det kapitalistiska samhället.

Begreppet nätverkssamhället brukar i sin tur härledas till Manuel Castells (2004) och mer specifikt hans verk *The network society: a cross-cultural perspective*, som tillkom som en reaktion på hur det samtida samhället beskrevs som ett informations- eller kunskapssamhälle. Castells menar att, även om information och kunskap absolut fungerar som samhällseliga och ekonomiska förutsättningar, bör de ändå inte ses som dominanta eller specifika komponenter i det samtida samhället. Det som däremot är specifikt för det samtida samhället är att en ny social struktur uppkommit utifrån ett nytt teknologiskt paradig (informationalism); en struktur baserad på IKT:er som formar sociala nätverk (Castells 2004, ss. 39–40). Olika positioner i dessa nätverk styr vilken makt personer har i samhället.

Marko Ampuja och Juha Koivisto (2014) argumenterar i artikeln *”From Post-industrial” to “Network Society” and Beyond: The Political Conjunctures and Current Crisis of Information Society Theory* för att de föränderliga diskurserna kring informationssamhället har fungerat som en definitiv hegemonisk funktion för en politisk elit, och hur den som sådan styrt utformandet av politik och politiska kompromisser i olika historiska konstellationer.

/.../ the discourse on the information society has, throughout its existence, enjoyed wide hegemonic potential, appealing to people across the political spectrum. Given the notion that the global capitalist economy is a battlefield between dynamic and backward countries, the idea of the information society has been formulated as an unquestioning truth of what constitutes economic and social success for any nation. As such, the notion of the information society has been put to the public as an offer of how to make sense of current developments, that is, as an effective suggestion regarding what everyone should think as an expression of their own best interest.

Ampuja & Koivisto 2014, s. 457

Begreppet informationssamhället kan med andra ord förstås som ytterligare ett sätt att styra i en kapitalistisk kontext. Ampuja och Koivisto (2014) beskriver informationssamhället som ett begrepp som med alla sina positiva associationer blir utopiskt och fungerar som en “motiverande vision” (Ampuja & Koivisto 2014, s. 457, vår översättning). Dessa positiva associationer exemplifieras med att det i informationssamhället finns potential för dynamiska och immateriella (och därmed mindre miljömässigt skadliga) ekonomier samt utvecklingen av nya mer intelligenta teknologier som i sin tur associeras med “kul”, kreativitet och demokrati.

Med begrepp som informationssamhället liksom kunskapssamhället och nätverkssamhället följer sådana här positiva associationer, vilket delvis kan förklara begreppens popularitet. Precis som Ampuja och Koivisto (2014) argumenterar för kan diskursen om dessa begrepp fungera som ett sätt att styra i ett kapitalistiskt samhälle där kapitalismen ses som självklar och omöjlig att ifrågasätta. På liknande vis påverkas förståelsen av begrepp som digitala klyftan, digitalt utanförskap och MIK

beroende på vilka som används och i vilken kontext. Eftersom vi undersöker föreställningar om digitaliseringen och problemet med digitalt utanförskap och frågar oss hur dessa föreställningar uppkommit är dessa begrepps snarlika, men inte identiska, betydelser intressanta för oss. I vårt material används begrepp som informationssamhället, kunskapssamhället, den digitala klyftan och digital kompetens svepande och blir en del av hur föreställningarna om digitaliseringen och digitalt utanförskap konstrueras. Vi vill genom denna korta presentation visa på möjliga antaganden som “kommer på köpet” genom användningen av dessa begrepp, och därigenom få något slags svar på hur föreställningarna om digitaliseringen och digitalt utanförskap kommit att få den form de har i vårt material.

3. Teori och metod

3.1 Teoretiskt perspektiv

I denna del kommer begreppen diskurs och diskursanalys först beskrivas kort. Därefter kommer foucauldianska begrepp som har relevans för vår undersökning att beröras. Slutligen introduceras WPR som teoretiskt perspektiv. Modellen och dess praktiska användning kommer sedan att beskrivas närmare i 3.2 *Metod*.

3.1.1 Diskursanalys

Marianne Winter Jørgensen och Louise Philips (2000) beskriver i *Diskursanalys som teori och metod* en diskurs som sättet att tala om och förstå världen inom en viss social domän. Hur vi talar om något är kontextberoende och kan aldrig vara neutralt. Diskurserna påverkar vår omvärld, hur vi handlar och ser på oss själva (Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 7–12; Boréus 2011, ss. 150–151, 156–157). Diskursanalys kan allmänt beskrivas som studiet av diskurser, vilka mönster de följer och de konsekvenser de kan få. Syftet är inte att förstå avsikten bakom en utsaga eller att försöka undersöka verkligheten utanför diskursen. Det är enbart möjligt att undersöka själva diskursen (Winter Jørgensen & Philips 2000, s. 28).

Begreppen diskurs och diskursanalys har en mångfald av betydelser, vilket delvis beror på användningen inom skilda discipliner (Bacchi 2005, s. 199). All diskursanalys vilar på en socialkonstruktivistisk grund, men det finns ett flertal olika riktningar som skiljer sig åt på flera punkter (Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 8–9). De olika traditionerna intresserar sig i huvudsak för diskurser på olika samhällsnivåer och har varierande tillvägagångssätt rent praktiskt (Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 27–28; Boréus 2011, ss. 150–156). Åsikterna går isär om huruvida bara språkliga manifestationer eller även sociala praktiker ska inkluderas i diskursbegreppet, vilket får betydelse för vilket inflytande diskurserna anses ha (Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 25–27; Boréus 2011, ss. 151–152). Riktningarna skiljer sig även åt gällande synen på subjektets handlingsutrymme i förhållande till diskurserna (Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 23–24). Vi använder oss i vår undersökning av Carol Bacchis foucauldianska diskursbegrepp, vilket kommer att beskrivas närmare nedan.

3.1.2 Makt, subjektivering och diskurser enligt Foucault

Michel Foucaults teorier kan betraktas som den egentliga startpunkten för diskursanalysen. Han utvecklade kombinerade teorier och metoder som användes i undersökningar av en rad olika områden. Element av hans tänkande har präglat de efterföljande diskursanalytiska riktningarna i mer eller mindre grad (Winter Jørgensen & Philips 2000, s. 19). Foucaults diskursanalys var en del av hans så

kallade *arkeologi* där han undersökte hur diskurser som meningssystem är konstruerade (Nilsson 2008, ss. 51–54). Med sin efterföljande *genealogi* ville Foucault genom en alternativ historieskrivning visa hur diskurser formas och får fäste. I genealogiska undersökningar lyfte han fram hur varje epok har sitt oförutsägbara och komplexa myller av diskurser. Till följd av tillfälligheter eller maktförhållanden vinner vissa diskurser mark, medan andra faller i glömska. Genom att belysa denna slumpmässighet i historien kan det som tas för givet idag ifrågasättas (Nilsson 2008, ss. 71–80).

Ett av Foucaults uttalade huvudsyften var att beskriva hur människor på olika vis formas till subjekt (Foucault 1982, ss. 777–778). Som ett led i detta arbete behövdes det enligt honom en vidgning av maktbegreppet (Foucault 1982, ss. 777–778). Makt betraktas av Foucault som ett nät som går igenom alla delar av samhället (Foucault 2002, ss. 103–105). Han beskriver det som att “[m]akten är överallt: inte därför att den omsluter allt, utan för att den kommer överallt ifrån.” (Foucault 2002 s. 103). Den bör inte ses som en förtryckande och reglerande kraft som verkar uppifrån och ner, utan snarare som en produktiv funktion (Foucault 2002, ss. 103–104). Makt kan inte ägas utan cirkulerar i samhället, skapar, omformar och binder objekt och subjekt samman (Foucault 2002, s. 104, Haider & Bawden 2007, s. 538; Bacchi & Goodwin 2016, ss. 28–29). Maktrelationer kan vara allt från dynamiska och balanserade till statiska och dominerande (Foucault 2002, s. 104). Även diskurser är en produkt av makt (Foucault 1980, s. 119).

Foucault (1982) beskriver produktionen av subjekt inom en diskurs, så kallad *subjektifiering*, på följande vis:

This form of power applies itself to immediate everyday life which categorizes the individual, marks him by his own individuality, attaches him to his own identity, imposes a law of truth on him which he must recognize and which others have to recognize in him. It is a form of power which makes individuals subjects. There are two meanings of the word “subject”: subject to someone else by control and dependence; and tied to his own identity by a conscience or self-knowledge. Both meanings suggests a form of power which subjugates and makes subjects to.

Foucault 1982, s. 781

Subjekten konstrueras med en viss subjektspostion, vilket kan beskrivas som en identitet med varierande begränsningar och makt (Tuominen 1997, s. 353). Subjektspostionen påverkar hur en person ser på sig själv och omvärlden. Subjekt anses inte ha en beständig essens utan är i ständig förändring i samspel med diskurser och sociala praktiker (Bacchi & Goodwin 2016, s. 4). På samma vis är även subjektspostioner dynamiska (Bacchi & Goodwin 2016, ss. 50–52).

Diskurser betraktas i den foucauldianska traditionen som socialt producerade “kunskaper” som sätter gränser för vad som anses vara sant och hur det är möjligt att tänka och tala om något inom en viss kontext (Bacchi & Goodwin 2016, s. 35). Det kan ses som ett socialt system med särskilda regler för hur diskursen kan användas (Tuominen 1997, s. 354). Diskurser kan även beskrivas som en samling epistemologiska och ontologiska antaganden, exempelvis inom en disciplin (Bacchi & Goodwin 2016, s. 21). Med diskursiva praktiker menas det komplexa sociala samspel där vissa kunskaper som resultat av maktrelationer favoriseras och formas till

“sanningar”, men även de praktiska konsekvenser som diskurser medför (Bacchi & Bonham 2014, s. 174; Bacchi & Goodwin 2016, s. 22). Diskursen ses som en praktik i sig, men påverkar och påverkas även av icke-diskursiva, sociala praktiker (Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 25–27; Nilsson 2008, s. 60).

3.1.3 WPR, governmentality och skiljande praktiker

Carol Bacchi erkänner sig till en foucauldiansk diskursanalytisk tradition där syftet är att komma åt tankarna och meningarna som ligger till grund för och skapas i en diskurs. Hon ställer denna syn på diskurser mot exempelvis kritisk diskursanalys som fokuserar på analys av argumentation och språkligt innehåll (Bacchi 2018; Bacchi 2005, ss. 199–202; Bacchi & Goodwin 2016, s. 18). Bacchi betraktar diskurser som betydelsefulla, eftersom de genom sin sanningsstatus och samspelet med praktiker får materiella konsekvenser (Bacchi 2009, ss. 35–36). Subjekt påverkas av diskurser, men bör inte betraktas som fullständigt styrda av dem. Genom ifrågasättande av diskurser kan subjektets handlingsutrymme dessutom ökas (Bacchi 2009, ss. 44–46).

Som redskap för att genomföra diskursanalyser av offentliga dokument har Bacchi utarbetat modellen “What’s the Problem Represented to be?” (WPR). Syftet med WPR är att försöka förstå hur samhället styrs och vilka konsekvenser det kan tänkas få för de som betraktas vara en del av respektive stå utanför samhället (Bacchi 2009, s. 25). Bacchi och Goodwin (2016) hävdar att policys ofta bygger på antaganden om den mänskliga naturen, vilket strider mot idén om subjektets föränderlighet (ibid., s. 49). Policys kan betraktas som ett uttryck för maktens produktivitet, då de är med och formar människors möjligheter (Bacchi & Goodwin, s. 50). Bacchi vill genom sin analys ifrågasätta det till synes naturliga och givna och “... understand policys better than policy makers ...” (Bacchi 2009, s. xix). Genom WPR bygger hon vidare på flera foucauldianska nyckelbegrepp och inspirationen från Foucault kan sägas vara såväl metodisk som tematisk (Bacchi 2009, ss. 26–56; Nilsson 2008, s. 182).

Ett grundläggande begrepp för WPR är *governmentality*. Begreppet introducerades av Foucault som en del av hans undersökningar av makt (Rose 2006, s. 83; Bacchi & Goodwin 2016, s. 41). Foucault använde *governmentality* för att beskriva en särskild form av styrning som utvecklades med det moderna samhället (Bacchi 2009, ss. 26–27; Nilsson 2008, ss. 128–129). Begreppet har sedermera blivit utgångspunkt för och utvecklats vidare inom fältet *governmentality studies* av Nikolas Rose med flera (Nilsson 2008, ss. 128, 131–132).

Analyser av *governmentality* kretsar kring hur den moderna tidens styrning möjliggörs och framställs som rimlig för de som styr och styrs (Bacchi & Goodwin 2016, s. 9). Styrning anses ske i frihetens namn över en befolkning bestående av individer som betraktas som autonoma. Självtändighet ses som naturlig för människan, men måste ändå säkras genom olika interventioner utifrån. Friheten ges även en bestämd form då självständigheten består av ett slags individuellt entreprenörskap av självstyrning genom vilken varje enskild person ska verka för mesta möjliga självförverkligande och hälsa. (Rose 2017). Genom sociala normer formas *governable subjects* som ägnar sig åt självövervakning och självstyrning (Bacchi & Goodwin 2016, s. 43). Att utnyttja sina valmöjligheter är en förutsättning för att betraktas som en fri individ. Rose beskriver detta som ett “... tvång att vara fri ...” (Rose 2017, s. 306, vår översättning).

Inom studier av governmentality används särskilt två koncept för att analysera styrning: *politiska rationaliteter* och *styrningsteknologier* (Rose 2017; Bacchi & Goodwin 2016, ss. 41–42). Rose (2017) beskriver politiska rationaliteter som bestående av en moral, en epistemologi och ett idiom. Moralen utgörs av en målbild för vilka positiva effekter styrningen ifråga ska leda till. Epistemologin innehåller en uppfattning om vilket område som ska styras och vilka egenskaper och behov som finns hos individerna som ska styras. Idiomet är ett särskilt språk som får målbilden och metoderna att framstå som rimliga. Styrningsteknologierna är i sin tur åtgärder som syftar till att omsätta de politiska rationaliteterna i verklighet (Rose 2017). Styrdokument kan ses som ett exempel på en styrningsteknologi (Bacchi & Goodwin 2016, s. 44).

Bacchi beskriver governmentality som styrning av en population som helhet genom politik “på avstånd”, exempelvis med policys, via yrkespersoner och forskare inom det aktuella fältet samt den självstyrning hos populationen som normer kan resultera i (Bacchi 2009, ss. 26–30). Styrning är komplext och sker på flera olika sätt och nivåer, av olika aktörer. Bacchi och Goodwin (2016) kallar denna breda syn på politik och styrning för “... heterogena strategiska relationer och praktiker ...” (ibid. s. 14, vår översättning). Staten är en viktig spelare, men inte den enda. Experter har en viktig del i att påverka befolkningen i rätt riktning och expertkunskap kan på så vis betraktas som en styrningspraktik (Bacchi 2009, ss. 25–26; Bacchi & Goodwin 2016, s. 43). Styrningen och formandet av en viss typ av subjekt anses inte ske avsiktligt, men bör likväl utsättas för kritisk granskning (Bacchi 2009, s. 30). WPR fokuserar på “kunskaper” eller diskurser som skapas genom policys och hur olika instanser är med och styr genom dessa “kunskaper”. Enligt Bacchi skiljer denna bredare syn på styrning WPR från de flesta andra former av policyanalys som huvudsakligen fokuserar på staten (Bacchi 2009, s. 26).

En annat för WPR centralt begrepp är *skiljande praktiker* (dividing practises) vilket är praktiker som ställer grupper av människor mot varandra. Stigmatisering av den ena gruppen uppmuntrar önskvärt beteende, det vill säga strävan efter att likna den andra “välanpassade” gruppen. Skiljande praktiker fungerar på så vis som styrningsmekanismer (Bacchi 2009, s. 16). Genom dessa praktiker sker en subjektifiering, det vill säga en produktion av bestämda typer av subjekt inom en diskurs (Bacchi & Goodwin 2016, s. 49).

3.2 Metod

3.2.1 What’s the problem represented to be?

Vår analys har genomförts med Carol Bacchis WPR som metod och teoretiskt ramverk. Detta angreppssätt bygger på premissen att ett förändringsförslag alltid innehåller en implicit framställning av ett problem som förändringen ska lösa (Bacchi 2009, s. 1). Inom WPR beskrivs policys därför som *problematiserande aktiviteter* (Bacchi 2009, ss. 2–3). Framställningar av problem i offentliga dokument betraktas som ett konstruerade av problem snarare än som sanningar om vårt samhälle (Goodwin 2012, s. 28). Bacchi och Goodwin (2016) beskriver

problemframställningar som ett sätt att sprida en viss uppfattning, skapa konsensus och undvika kontroverser i en fråga (ibid., s. 39). Problemframställningar behöver utmanas med alternativa tolkningar med tanke på deras potentiella inflytande över oss. Utgångspunkten är att problemframställningar som en del av en diskurs kan få reella konsekvenser för människors situation och syn på sig själva (Bacchi 2009, ss. 15–18). De kan styra vad som är möjligt att tänka och säga, hur vi ser på oss själva, vilka politiska beslut som fattas och hur resurser fördelas i samhället (Goodwin 2012, s. 33). WPR har potential att öppna upp för andra typer av frågor än de som vanligtvis ställs i sammanhanget. “Syftet är att störa, snarare än att odla, konsensus.” (Bacchi & Goodwin 2016, s. 39, vår översättning).

WPR består av följande frågor:

1. What’s the ‘problem’ (for example, of ‘problem gamblers’, ‘drug use/abuse’, ‘gender inequality’, ‘domestic violence’, ‘global warming’, ‘sexual harassment’, etc.) represented to be in a specific policy or policy proposal?
2. What presuppositions or assumptions underpin this representation of the ‘problem’?
3. How has this representation of the ‘problem’ come about?
4. What is left unproblematic in this problem representation? Where are the silences? Can the ‘problem’ be thought about differently?
5. What effects are produced by this representation of the ‘problem’?
6. How/where has this representation of the ‘problem’ been produced, disseminated and defended? How has it been (or could it be) questioned, disrupted and replaced?

Bacchi 2009, s. 48

I *fråga ett* (What’s the ‘problem’ /.../ represented to be in a specific policy or policy proposal?) identifieras problemframställningar som sedan fungerar som startpunkt för analysen (Bacchi & Goodwin 2016, s. 20). Bacchi menar att sättet som du betraktar en fråga på avgör vad du föreslår att göra åt den. Genom att granska förslag framlagt i en policy går det att belysa hur tankarna kring ett problem ser ut (Bacchi 2009, ss. 2–4). På så vis undgås fällan att tänka på policys som dokument för problemlösning, som om problem existerar utanför styrdokumentet, väntande på att bli uppmärksammade och lösta. I motsats till detta fungerar WPR-metoden så att säga baklänges; genom att undersöka förslag avslöjas hur problem framställs (Bacchi 2009, ss. 2–4).

När de implicita problemframställningarna har identifierats undersöks genom *fråga två* (What presuppositions or assumptions underpin this representation of the ‘problem’?) vilka antaganden som gör de implicita problemframställningarna möjliga – vad är förgivettaget, vad är inte ifrågasatt? För att åstadkomma detta behöver både epistemologiska och ontologiska antaganden undersökas (Bacchi 2009, ss. 4–5). På så vis görs en slags tillämpning av Foucaults arkeologi (Bacchi & Goodwin 2016, s. 21). Avsikten är inte att skärskåda policyförfattarnas egna föreställningar och antaganden, utan WPR-modellen undersöker istället argumentens form, den form av ”kunskap” som argumenten i policyn lutar sig mot och som behövs för att få dem att framstå som rimliga. Frågan är alltså inte varför något händer, utan hur det är möjligt (Bacchi 2009, s. 5).

De antaganden som underbygger problemframställningarna kallar Bacchi för *konceptuella logiker*. Hon hävdar att problemframställningar och deras underliggande konceptuella logiker bildar mönster som kan härledas till bestämda politiska

rationaliteter (Bacchi 2009, ss. 6–7; Bacchi & Goodwin s. 21). Syftet med analysen är dock inte att etikettera olika typer av styrning, utan att undersöka hur styrning möjliggörs och vad den kan få för konsekvenser för dem som styrs (Bacchi 2009, ss. 6–7). I fråga två undersöks alltså problemframställningars konstruktion (Bacchi & Goodwin, s. 21). Detta görs genom identifiering och granskning av *binäriteter* (eller dikotomier), *nyckelkoncept* och *kategorier* vars innebörd kommer att beskrivas närmare nedan. De är en del av den konceptuella logiken och har betydelse för meningsskapandet som äger rum genom policys, offentlig debatt och styrning (Bacchi 2009, ss. 7–9).

Binäritet förutsätter ett A/inte-A-förhållande, vilket innebär att det som är på den ena sidan exkluderas från den andra sidan. Detta motsatsförhållande bidrar till en förenklad och begränsande bild. Dessutom innehåller binäriteter ofta hierarkier där den ena sidan betraktas ha ett högre värde än den andra. Det är således nödvändigt att fråga sig hur dessa binäriteter bidrar till en viss förståelse av problemet (Bacchi 2009, s. 7).

Nyckelkoncept är abstrakta beteckningar, som exempelvis “välfärd”, vilka är relativt öppna och därför även öppna för ifrågasättande. Dessa beteckningar kan dock vara så pass grundade i historien att det är svårt att se att de är konstruerade. Vissa betydelser av koncept kan vara så djupt inbäddade i styrningspraktiker att de blir svåra att få syn på och ifrågasätta. Det som bör undersökas är vilka betydelser dessa nyckelkoncept ges i problemframställningarna (Bacchi 2009, s. 8).

Genom *kategorier* som exempelvis ålder och kön sker en subjektivering av människor, vilket kan betraktas som en form av styrning (Bacchi 2009, s. 9). Associerat med kategorier finns en rad egenskaper som människor därmed läser in hos sig själv och andra. Målet är här att, liksom som med binäriteter och nyckelkoncept, undersöka hur kategorierna i en policy ger särskilda betydelser till problemframställningarna (Bacchi 2009, s. 9).

Målsättningen med *fråga tre* (How has this representation of the ‘problem’ come about?) är att destabilisera det förgivettagna genom att visa att andra problemframställningar en gång har varit möjliga (Bacchi & Goodwin 2016, ss. 22–24). Tillvägagångssättet hämtar inspiration från Foucaults genealogi (Bacchi 2009, s. 43). Här görs en återblick för reflektion över hur händelser och praktiker har förstärkt vissa problemframställningar medan andra har hamnat i skymundan. Det faktum att konkurrerande problemframställningar existerar samtidigt, både över tid och över rum, antyder att saker hade kunnat utvecklas annorlunda. Inte sällan är vägen fram krokig och fokus bör ligga på denna krokighet, snarare än att betrakta utvecklingen som självklar. Utgångspunkten är att det inte finns någon ”naturlig evolution”. En sådan undersökning möjliggör också insikt i maktrelationer som har påverkat vissa problemframställningars framgång. Hur kom det sig att just dessa problemframställningar överlevde och kom att dominera och vilka grupper hade privilegiet att påverka detta (Bacchi 2009, s. 10)?

I *fråga fyra* (What is left unproblematic in this problem representation? Where are the silences? Can the “problem” be thought about differently?) undersöks de gränser som en problemframställning utgör för tanken och det som faller utanför dessa gränser.

När en problemframställning får utrymme blir det genast svårare att betrakta frågan på ett annat sätt. Här utmanas alltså dominerande framställningar med hjälp av alternativa synsätt. Det kan vara hjälpsamt att se tillbaka på de binäriteter som har identifierats inom ramen för fråga två, eftersom dessa förutsätter ett motsatsförhållande som alltid innebär en minskad komplexitet. Även fråga tre och den historik som har gjorts där kan vara till hjälp. Genom att undersöka de problemframställningar som har kommit att dominera och hur detta har skett, är det också möjligt att synliggöra det som osynliggjorts. Det osynliggjorda kallar Bacchi för *tystnader*. På så vis blir det tydligt att styrdokument är begränsade i sitt sätt att framställa problem (Bacchi 2009, s. 13).

En utgångspunkt för WPR är att problemframställningar kan ha positiva effekter för vissa grupper samtidigt som de skadar andra. Detta demonstreras i *fråga fem* (What effects are produced by this representation of the ‘problem’?). Bacchi presenterar tre sorters möjliga effekter av problemframställningar: *diskursiva effekter*, *subjektifieringseffekter* och *levda effekter* (Bacchi 2009, ss. 15–16).

Diskursiva effekter innebär att specifika problemframställningar gör det svårare att tänka på ett annat sätt. Om beslut och insatser därmed påverkas av hur ett problem framställs, kan detta ha förödande konsekvenser för berörda grupper (Bacchi 2009, s. 16).

Subjektifieringseffekter syftar på hur policys formar oss som subjekt. De vi är, hur vi känner oss själva och andra, är delvis en effekt av de subjektspositioner som erbjuds via policydokument. Här uppmärksammas hur problemframställningarna ofta ställer grupper mot varandra och därmed utgör skiljande praktiker. Problemframställningarna insinuerar också vem som är ansvarig för problemet och lägger inte sällan skulden på den “utsatta” gruppen (Bacchi 2009, s. 16).

Levda effekter är de materiella konsekvenser som problemframställningar kan få. Hur problem framställs kan alltså innebära direkta konsekvenser för människors liv (Bacchi 2009, s. 17).

Fråga sex (How/where has this representation of the ‘problem’ been produced, disseminated and defended? How has it been (or could it be) questioned, disrupted and replaced?) har nära koppling till fråga tre, där fokus ligger på praktiker och processer som möjliggör specifika problemframställningars dominans. I fråga sex undersöks hur problemframställningar hittar sin målgrupp och uppnår legitimitet, samtidigt som möjligt motstånd uppmärksammas (Bacchi 2009, s. 19).

Tyngdpunkten kommer i denna uppsats att ligga på fråga ett, två, fyra och fem. Dessa kommer att besvaras i 5. *Analys* samt i 6.1 *Diskussion*. Fråga tre och sex kommer att beröras i mindre grad, framförallt i 2. *Bakgrund* och 6.1 *Diskussion*. Ett mer utförligt besvarande av fråga tre och sex skulle kräva analys av och jämförelser med andra dokument än undersökningens material, vilket inte är möjligt med hänsyn till uppsatsens tidsmässiga ramar.

3.2.2 Etiska överväganden

Eftersom inget integritetskänsligt material har använts i undersökningen så berör våra etiska överväganden framför allt vetenskaplig oredlighet (Vetenskapsrådet 2017). Vi har haft som mål att citera de delar av materialet som är relevant för vår frågeställning samtidigt som det ska spegla hela innehållet. Den variation och motsägelsefullhet som förekommer i materialet ska återges samtidigt som en övergripande analys görs. Analys, argumentation och slutsatser är dock givetvis våra tolkningar och ska läsas som sådana. I arbetet har vi hämtat rikligt med inspiration från tidigare forskning och har strävat efter största möjliga öppenhet avseende detta.

Som tidigare nämnt är vi inte intresserade av att undersöka policyförfattarnas egna föreställningar och antaganden, utan den form av "kunskap" som argumenten och problemframställningarna i styrdokumentet kommer från och är beroende av. Det är främst generella strukturer i dessa problemframställningar och konceptuella logiker som är relevanta för oss. Ett utpekande av enskilda upphovspersoner kan ta fokus från de underliggande mönster som vi intresserar oss för inom ramen för denna uppsats.

Med vår metod redovisas varje steg i analysen, vilket ger den en inbyggd transparens (Goodwin 2012, ss. 31–32). Genom WPR-analysen konstrueras en alternativ problemframställning som oundvikligen kommer att vara präglad av en eller flera diskurser. Som "digitalt aktiva" och verksamma inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet kan vi exempelvis förväntas vara färgade av diskurser om digitalisering och digitalt utanförskap (Bacchi 2009, s. 19; Winter Jørgensen & Philips 2000, ss. 111–112). För att möjliggöra självreflexivitet inkluderar WPR ett *sjunde steg* där de egna föreställningarna som har framkommit i arbetet utsätts för samma analys (Bacchi 2009, ss. 19, 45). Detta sker helt enkelt genom att samma frågor ställs igen fast till de egna föreställningarna. I arbetet med undersökningen har vi löpande granskat våra egna och varandras framställningar samt deras eventuella ursprung och konsekvenser med hjälp av det sjunde steget.

3.2.2 Material och urval

Vi har valt att analysera ett antal aktuella styrdokument som ger uttryck för och påverkar diskurser rörande digitalisering och digitalt utanförskap. Dessa dokument har relevans med tanke på aktualitet i ämne och tid, men även på grund av deras spridning samt inflytande över folkbibliotekens verksamhet. Dokumenten kommer här att presenteras kort.

För ett hållbart digitaliserat Sverige - en digitaliseringsstrategi (Regeringskansliet 2017) får i egenskap av politiskt dokument ett självklart inflytande och formuleringar härifrån kan hittas i merparten av de dokument som vi har studerat. Strategin skiljer sig från resten av vårt material genom att enbart beröra digitalisering samt inte specifikt vara avsett för biblioteksområdet. Strategin pulicerades tillsammans med en bredbandsstrategi den 18 maj 2017 respektive den 20 december 2016. Inriktningen för digitaliserings- respektive bredbandspolitiken anges i strategierna, men även formulerade mål för hur politiken ska bidra till "... konkurrenskraft, full sysselsättning samt ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling ..." (Regeringskansliet 2017, s. 6). Det som anges som det övergripande målet i digitaliseringsstrategin är att "... Sverige ska vara bäst i världen på att använda

digitaliseringens möjligheter ...” (ibid.). Delmålen för att uppnå det övergripande målet är följande fem:

- D-kompetens: i Sverige ska alla kunna utveckla och använda sin digitala kompetens.
- D-trygghet: i Sverige ska det finnas de bästa förutsättningarna för alla att på ett säkert sätt ta del av, ta ansvar för samt ha tillit till det digitala samhället.
- D-innovation: i Sverige ska det finnas de bästa förutsättningarna för att digitalt drivna innovationer ska utvecklas, spridas och användas.
- D-ledning: i Sverige ska relevant, målmedveten och rättssäker effektivisering och kvalitetsutveckling ske genom digitalisering.
- D-infrastruktur: hela Sverige bör ha tillgång till infrastruktur som medger snabbt bredband och stabila mobila tjänster och som stöder digitalisering.

Regeringskansliet 2017, s. 6, 11

Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi (Kungliga biblioteket 2018a) och Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi (Kungliga biblioteket 2019) är dokument från myndighetsnivå som huvudsakligen berör bibliotekssfären, men har fått mycket uppmärksamhet även i andra sammanhang. Dokumenten är inte politiskt antagna, men dock politiskt initierade. Kungliga biblioteket fick 2015 i uppdrag av Regeringen att ta fram ett förslag till en nationell biblioteksstrategi (Regeringskansliet 2015). I maj 2018 kom utkastet till den nationella biblioteksstrategin *Från ord till handling* vilket skickades ut till alla berörda parter. Därefter var det möjligt att lämna synpunkter på utkastet fram till sista oktober 2018 (Kungliga biblioteket 2018b). Syftet var att utkastet skulle kunna ändras och förbättras i samråd med intressenterna (Kungliga biblioteket 2018a, s. 63). Det slutgiltiga förslaget Demokratins skattkammare presenterades i mars 2019. Strategin ska ange en riktning för det svenska biblioteksväsendet fram till 2030 (Kungliga biblioteket 2019, s. 1). I inledningen till *Från ord till handling* anges att: “Även om strategin varken är lag, förordning eller regleringsbrev blir det en inriktning och prioritering att förhålla sig till för den berörda samhällssektorn.” (Kungliga biblioteket 2018a, s. 1).

Från ord till handling kan ses som ett slags förarbete till den slutliga strategin och innehåller mer utförlig bakgrundsinformation och förklaringar än *Demokratins skattkammare* (Kungliga biblioteket 2018a, s. 2). *Demokratins skattkammare* har dessutom en mer formell karaktär än *Från ord till handling* som är medvetet provokativ med syfte att skapa debatt (Andersson u.å.). Båda dokumenten domineras av explicita problemframställningar även om implicita sådana också kan identifieras.

Från ord till handling har strukturerats efter sex målområden: Demokrati, Digitalisering, Tillgänglighet, Läsning, Utbildning och Infrastruktur (Kungliga biblioteket 2018a, ss. 1–3). För varje område identifieras ett antal HUMP, vilket står för Hot/hinder, Utmaningar, Möjligheter och Problem. Därefter pekas möjliga respektive nödvändiga åtgärder ut, vem som ska ansvara för dessa åtgärder och om det kräver ytterligare finansiering (ibid.). *Demokratins skattkammare* är i stället uppdelad i avsnitten Läsning, Lärande, Forskning, Nya nationella digitala bibliotekstjänster och Stärkt gemensam infrastruktur (Kungliga biblioteket 2019, s. 1). I slutet av varje avsnitt föreslås ett antal förändringar inom området (ibid.). Trots

nämnda skillnader så överlappar dokumenten varandra på många punkter och kommer därför delvis att analyseras tillsammans.

Slutligen har vi analyserat kommunala biblioteksplaner för att få en uppfattning om hur digitalisering och digitalt utanförskap omtalas på denna nivå. Som nämnt under 1.3.1 *Avgränsningar* har vi valt att begränsa oss till kommunala biblioteksplaner för Skåne och endast inkluderat dokument som är giltiga till 2018 eller längre. 26 av Skånes 33 kommuner är därmed representerade i vår analys. Det finns sedan 2004 ett i bibliotekslagen inskrivet krav på att kommuner och landsting ska ha en politiskt antagen biblioteksplan (Kulturdepartementet 2012, s. 42). Biblioteksplanerna ska vara ett verktyg för "... nationell uppföljning, samordning och kvalitetsutveckling ...” (Kulturdepartementet 2012, s. 43). I förarbetet till den gamla bibliotekslagen står det dock även att:

Det är en uppgift för kommunen, landstinget eller regionen i fråga att med utgångspunkt i 2 § bibliotekslagen utforma och anta planer för biblioteksverksamheterna och ge dem ett sådan konkretion mål och medel att medborgarnas förutsättningar att påverka huvudmannens överväganden gynnas.

Kulturdepartementet 2003, s. 106; Kungliga biblioteket 2010, s. 10

Biblioteksplanerna bör därför vända sig även till allmänheten. I kommunala biblioteksplaner finns alltså budskap till högre politisk nivå, men också till den enskilda människan. Här signaleras hur biblioteken ser på och avser arbeta med digitalisering och digitalt utanförskap samt hur de förhåller sig till diskurser i andra styrdokument.

3.2.3 Genomförande

Respektive dokument har först bearbetats i analysprogrammet Nvivo där textavsnitt kan kodas med hjälp av egenvalda teman. På så vis samlas citat inom varje tema för sig vilket underlättar det fortsatta analysarbetet. De relevanta delarna av texterna strukturerades till en början i Nvivo med hjälp av frågorna i WPR samt följande preliminära teman: *Det digitala* (med underkategorierna *Digital delaktighet*, *Digital kompetens*, *Digitala klyftan*, *Digitalt utanförskap* och *MIK*), *Governmentality*, *Delaktighet utanförskap icke-användning* (sic!) samt *Medborgarkompetens*. Därefter har analyserna av materialet delats upp efter gemensamma teman som har identifierats under arbetets gång, exempelvis mönster i problemframställningar och konceptuell logik. Dessa teman är ofta överlappande och gränserna mellan dem är konstruerade av oss. Dokumenten har vissa snarlika teman, men dessa formuleras på olika sätt beroende på fokus i respektive text. WPR-fråga ett, två, fyra och fem behandlas i 5. *Analys* samt i 6.1 *Diskussion*. Frågorna genomgås inte i ordning utan är integrerade i analysen. Vi använder oss av begrepp som *problemframställningar*, *antaganden* och *dikotomier/binariteter* för att signalera vilken fråga i WPR som behandlas. Fråga tre och sex berörs i 2. *Bakgrund* samt även i 6.1 *Diskussion*, där vi återkopplar till bakgrund. Det sjunde steget behandlas i 3.2.2 *Etiska överväganden*.

Analyserna av biblioteksplanerna har sammanfogats och presenteras tillsammans. Även analyserna av *Från ord till handling* och *Demokratins skattkammare* har efter den första bearbetningen förts samman och analyserats i ljuset av varandra. Eftersom *För ett hållbart digitaliserat Sverige* innehåller väsentligt mycket mer stoff om

digitalisering samt skiljer sig i karaktär från vårt övriga material, har vi valt att analysera och presentera detta dokument separat. Med inspiration från lösningen i Haider och Bawden (2007) har varje biblioteksplan tilldelats en siffra som det refereras till i texten. Biblioteksnamn, kommunnamn, benämningar för invånare samt namngivna bibliotekssamarbeten har ersatts med de respektive beteckningarna [Bibliotek], [Kommun], [Kommuninvånare] och [Bibliotekssamarbete]. Syftet med detta är att minska fokus på de enskilda biblioteken, eftersom vi huvudsakligen intresserar oss för övergripande mönster i problemframställningar och konceptuella logiker. En lista över biblioteksplanerna och deras tilldelade siffror hittas högst upp i *Litteraturförteckning*. I de fall det förekommer uppenbara skrivfel i citerat material har vi valt att rätta dessa istället för att markera med (sic!) för att inte ta uppmärksamhet från innehållet i citaten. Med syfte att underlätta läsningen använder vi oss huvudsakligen av utbrutna citat, oavsett deras längd.

I följande avsnitt kommer vi att beskriva relevant tidigare forskning som på olika vis ligger nära vår undersökning såväl teoretiskt och metodiskt som tematiskt.

4. Tidigare forskning

I denna del har vi valt att fokusera på forskning som undersöker konstruktionen av subjekt inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet. Eftersom vi analyserar subjektifiering i styrdokument får andra WPR-undersökningar en naturlig relevans för oss. Publikationerna är i många fall även innehållsmässigt relevanta för vår undersökning, vilket kan förklaras med WPR:s inbyggda maktkritik och fokus på konsekvenser för människor. Vi kommer även att presentera annan diskursanalytisk forskning som undersöker subjektpositioner i skriftligt material från det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet.

4.1 WPR och policystudier inom biblioteks- och informationsvetenskap

WPR är idag ett väletablerat angreppssätt som dock har använts relativt sparsamt inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet. Här kommer merparten av det som har publicerats inom området därför att presenteras. I undersökningarna nedan demonstreras hur WPR kan underlätta ifrågasättande av det förgivettagna och bidra med alternativa synsätt på det som framställs som problem.

Nanna Kann-Rasmussen har tillsammans med andra forskare undersökt kulturinstitutioner och kulturpolitik med hjälp av WPR. I *Ikke-læsning som "problem" i dansk kulturpolitik - En analyse af læsekampagnen Danmark Læser* använder Kann-Rasmussen och Gitte Balling (2015) WPR i analysen av ett flertal texter som ingick i kampanjen "Danmark læser". Kampanjen startade 2013 som en reaktion på en undersökning av danskarnas kulturvanor som publicerades 2012. Undersökningen innehöll motstridiga resultat angående läsvanor i befolkningen, men tydde överlag på att läsningen i Danmark faktiskt ökade. På frågan "hur ofta läser du skön- eller facklitteratur?" svarade 19 % aldrig och 21 % mer sällan än 1–3 gånger i månaden, vilket i kampanjen formulerades som att 40 % av danskarna aldrig eller sällan läser. Vid en efterföljande analys av de 40 procentens läsvanor visade det sig dock att icke-läsarna var en heterogen grupp där många faktiskt läste böcker och/eller besökte biblioteket ett par gånger om året.

Kann-Rasmussen och Balling hävdar att både icke-läsning och icke-läsarna framställs som problem i texterna. Behovet av innovativa, otraditionella lösningar understryks för att nå icke-användare, som därmed framställs som så svåra fall att de är utom räckhåll för traditionellt läsfrämjande arbete. Till grund för problemframställningen ligger antaganden om litteraturens potential att stärka gemenskap, demokrati och livskvalitet samt fungera som ett redskap för upplysning. Problemframställningen härleds till ett upplysningsideal om litteraturens potential att bilda och därmed

“transformera” människor. Kann-Rasmussen och Balling ser detta som en röd tråd genom folkbibliotekens historia, men understryker att fokus idag ligger på *att* vi läser snarare än vad vi läser. Detta, menar de, kan i sin tur bero på ett ökat intresse för deltagande och användarinvolvering.

Kann-Rasmussen och Balling beskriver hur det under tidigt 2000-tal riktades allt mer uppmärksamhet mot icke-användare av statligt finansierade kulturinstitutioner i Danmark. De anser att mycket av innehållet i *Danmark læser* har sitt ursprung i kulturstrategin *Kultur for alle* från 2009 som hade som mål att alla skulle ha möjlighet att möta kulturen. Särskilda insatser skulle göras för att involvera unga människor, nya danskar och socialt utsatta vilka betraktades vara mindre benägna att ta del av kultur. Kann-Rasmussen och Balling ser i kulturstrategin antaganden om att kulturen skapar “... gemensam forståelse, samtal og ultimativt demokrati.” (Kann-Rasmussen & Balling 2015, s. 257, vår översättning).

Kann-Rasmussen och Balling konkluderar att problemframställningen om icke-läsning och icke-läsare underskattar andra kulturformer och aktiviteters förmåga att utveckla människor. Icke-läsare riskerar att framstå som odemokratiska och utan förmåga till fördjupning, empati, gemenskap och dialog. WPR fungerar här som ett verktyg att utmana den utbredda bilden av icke-läsning som problem, undersöka dess ursprung samt de subjektifieringseffekter som den kan resultera i.

I Cultural participation in Europe: shared problem or shared problematisation? analyserar Kann-Rasmussen och Balling tillsammans med David Stevenson (2017) kulturstrategier och undersökningar av kulturvanor från Danmark och Skottland. Trots att undersökningar visar ett högt kulturdeltagande i dessa länder framhålls det generellt att deltagandet måste öka. Icke-deltagande i kulturen framställs som ett problem som kulturinstitutionernas arbete kan lösa. I texterna finner de en dikotomi mellan de som deltar och inte deltar i kulturen. Icke-deltagarna anses i regel hindras antingen av barriärer i form av exempelvis demografiska, socioekonomiska eller psykologiska faktorer alternativt inte förstå vilka positiva effekter kulturen kan ha för dem.

Kulturen betraktas kunna förbättra samhället genom att forma bättre människor och länka dem samman. Icke-deltagande kopplas till social exkludering och genom att öka deltagande i kulturen ökas även chansen för inkludering. Att fördela kultur och kunskap i samhället blir därför lika viktigt som att fördela kapital. Att aktivt välja bort deltagande anses inte vara en legitim möjlighet och icke-deltagande blir på så vis en politisk fråga. Deltagandet blir även en fråga om de statligt finansierade institutionernas legitimitet. Genom användning av WPR plockar författarna isär framställningen av icke-deltagande som problem och kopplar den till en utbredd diskurs om nyttan av kultur och kulturellt deltagande. De menar att problemframställningen framför allt ger kulturinstitutionerna ett existensberättigande (Stevenson, D. et al. 2017). Detta sker dock på bekostnad av människor som kategoriseras som icke-användare och därmed utsätts för dividing practises och subjektifiering (ibid.).

I Strategi som legitimitetsarbejde: Strategiske svar på bibliotekernes udfordringer kombinerar Kann-Rasmussen och Elsebeth Tank (2016) WPR med Håkon Larsens

idéer om legitimitetsarbete som performance. Syftet är att undersöka hur strategier kan fungera som en process för legitimitet i det delikata "... dramat om biblioteksfältets strategiska hantering av utmaningar." (Kann-Rasmussen & Tank 2016, s. 8, vår översättning). Kann-Rasmussen och Tank menar att detta drama har varit på repertoaren under minst 30 år och har sitt ursprung i besparingar, försämrade utlåningssiffror, minskad betydelse av fysiska samlingar och ökad betydelse av informationssamhället och digitaliseringen. Biblioteken behöver tillmötesgå både kulturproducenters, politikernas och användares intressen för att uppnå legitimitet. WPR blir här ett sätt att förstå institutioners legitimitetsarbete genom att visa hur strategier aktivt skapar problem och sedan erbjuder sig själv som lösning (Kann-Rasmussen & Tank 2016, s. 8).

I artikeln analyseras dokument som rör meröppna bibliotek och integrering av medborgarkontor med bibliotek. Kann-Rasmussen och Tank finner i dokumenten ett genomgående minskat fokus på bibliotekarier och den kompetens de kan erbjuda till förmån för resursbesparing och självbetjäning. Den genomsnittliga medborgaren ska klara sig själv så att resurser kan frigöras till svagare grupper. Denna selektiva service till socialt utsatta och icke-användare kan öka legitimiteten då det till synes är i linje med bibliotekens värdegrund om att vända sig till alla. En dylik omdefiniering av biblioteken i jakt på legitimitet sätter dock bibliotekens befintliga legitimitet på spel (Kann-Rasmussen & Tank 2016).

I artikeln *What is the "problem" that digital competence in Swedish teacher education is meant to solve?* undersöker Fredrik Hanell (2018) hur behovet av digital kompetens inom skolan formuleras i svenska policydokument. Genom användning av WPR identifieras problemframställningar, underliggande antaganden, ett släktskap med en global policydiskurs samt möjliga effekter av problemframställningarna. Hanell (2018) ser hur digitaliseringen genomgående beskrivs som en ostoppar kraft som det svenska utbildningsväsendet måste avspeglar för att Sverige ska kunna konkurrera internationellt. Teknologin fungerar som en symbol för förändring och anses på egen hand driva utvecklingen. Digitala hjälpmedel förutsätts ha positiva effekter på skolresultat och deras värde ifrågasätts i för låg grad. Det finns ett antagande om att digitaliseringen kan skapa kompetent arbetskraft och därmed ekonomisk utveckling. Hanell (2018) ser hur det i texterna framhålls att användningen av digitala verktyg i den svenska skolan är för låg, trots stora satsningar på utrustning. Lärare och lärarutbildningen ses som ett hinder för utvecklingen och fokus på digital kompetens måste därför öka. Problemet som ökad digital kompetens ska lösa är ett behov av ökad tillväxt och internationell konkurrenskraft.

Ursprunget till diskursen anser Hanell (2018) primärt vara Europaparlamentet och Europeiska unionens råds rekommendationer av den 18 december 2006 om nyckelkompetenser för livslångt lärande. I de granskade dokumenten finner han direkta referenser till rekommendationerna, men även snarlika resonemang och formuleringar. Exempel på detta är tal om snabba samhällsförändringar samt den digitala kompetensens betydelse för ett framgångsrikt liv och anställningsbarhet. Rekommendationernas inflytande på utformningen av svenska policys är enligt Hanell (2018) ett tydligt exempel på att det existerar en global diskurs rörande digital kompetens. Han ser MIK som ett gott alternativ till den dominant instrumentella

diskursen där digital kompetens kopplas till ekonomisk vinning och konkurrenskraft. MIK understryker enligt honom istället vikten av kritiskt tänkande, delaktighet och demokrati.

Linnea Lindsköld (2013) har i avhandlingen *Betydelsen av kvalitet: en studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009* som syfte att skapa kunskap om vilka föreställningar om estetisk kvalitet som finns i svensk litteraturpolitik och hur kvalitetsbegreppet används. Stödet till ny, svensk skönlitteratur studeras i avhandlingen som ett policydokument och ett konfliktperspektiv används för att identifiera antagonism i diskursen och synliggöra den instabila diskurskonstruktionen. Lindsköld kombinerar Ernesto Laclaus och Chantal Mouffes diskursteori med Carol Bacchi's metod för policydokument-analys för att undersöka de underliggande problematiseringarna i policydokumenten och synliggöra diskurser och de subjekspositioner som möjliggörs inom ramen för dessa. Lindsköld menar att WPR-modellen gör det möjligt att synliggöra det politiska i formuleringar som generellt ses som opolitiska.

Värt att nämna är även Naomi Smedbergs (2014) masteruppsats *The Politics of Literacy in Sweden 1949–2013: A Governmentality Studies Perspective*. Här används ett governmentality-perspektiv för att analysera ett urval av statens offentliga utredningar (SOU) som berör litteracitet. Syftet är att undersöka vilka politiska rationaliteter och styrningsteknologier som kan identifieras i texterna och vilka intentioner och förhoppningar detta i så fall kan vara ett uttryck för. Eftersom SOU:erna i regel får inflytande på det område de berör hävdar Smedberg att de i sig kan ses som exempel på styrningsteknologier. I sin genomgång av utredningarna noterar hon att litteracitet genomgående omtalas som nödvändigt för att fullt ut kunna delta i det demokratiska samhället. Med tiden får litteracitets betydelse för självbild och självständighet dock allt större utrymme i SOU:erna. Hon drar slutsatsen att praktiker för att öka litteracitet kan ses som styrningsteknologier för att skapa den ideala medborgaren.

4.2 Subjekspositioner inom biblioteks- och informationsvetenskap

Konstruktionen av subjekspositioner för användare, icke-användare och bibliotekarier är ett huvudfokus i vår undersökning. Detta har, utöver i WPR-studierna ovan, undersökts i ett flertal artiklar med hjälp av mestadels diskursanalytiska angreppssätt.

I *Speaking of users: on user discourses in the field of public libraries* söker Åse Hedemark, Jenny Hedman och Olof Sundin (2005) med hjälp av Laclau och Mouffes diskursteori efter diskurser om användare i artiklar från branschtidningarna *Bibliotek i samhälle*, *Biblioteksbladet* och *Fokus* mellan januari 1999 och februari 2002. De identifierar här huvudsakligen fyra diskurser som de kallar *the general education discourse*, *the pedagogical discourse*, *the information technology discourse* och *the information management discourse*. Hedemark et al. hävdar att diskurserna har betydelse då de kan påverka bibliotekariernas bemötande, användarnas informationssökningsbeteende samt biblioteken utformning.

De förstnämnda två diskurserna kan sägas förmedla en paternalistisk bild av användaren som underordnad i förhållande till biblioteken. Användaren är i behov av fostran, utbildning, vägledning och övervakning. Med bibliotekens hjälp kan användaren bli självständig och effektiv, vilket ökar såväl individens som samhällets välmående. De två sistnämnda diskurserna beskrivs av Hedenmark et al. (2005) som allt mer vanligt förekommande och framställer användaren som mer medveten och handlingskraftig. Användaren möts med större respekt och tillåts ställa krav. Detta kan dock leda till en lägre grad av socialt ansvarstagande då alla användare förväntas föra sin egen talan varför ingen talar åt de socialt utsatta (ibid.).

Kimmo Tuominen (1997) utför en foucauldiansk diskursanalys av subjektspositioner för bibliotekarier och användare med utgångspunkt i Carol Kuhlthaus inflytelserika modell för informationssökningsprocessen. Han vill visa att en användarorienterad diskurs konstruerar subjektspositioner för användare och bibliotekarier som gör det möjligt att utöva makt över användare genom diskursiva praktiker. I informationsåldern anses användaren behöva bibliotekariens hjälp med att söka, navigera och skapa mening i informationsflödet. Användaren blir därmed en "livslång elev" som förstår sina begränsningar och ser bibliotekariens kunskap. Som den tolkande mellanhanden med expertkunskap höjs bibliotekariens status i nivå med exempelvis läkarens eller juristens. På så vis hamnar användaren i ett underläge. Tolkningar av bibliotekariers och användares behov styrs av diskurser inom den aktuella kontexten och behoven blir på så vis konstruerade socialt och inte individuellt (Tuominen 1997).

Jutta Haider och David Bawden (2007) hävdar att en framställning av användare som svaga kan gynna biblioteken i en osäker tid. I undersökningen av begreppet information poverty, som även har diskuterats i 2.1.2 *En bredare förståelse av tillgång till IKT:er*, argumenterar de för att konstruktionen av gruppen "informationsfattiga" kan tillåta biblioteken att återknyta till folkbibliotekens barndom och det traditionella uppdraget att arbeta för social rättvisa. Det framställs som bibliotekariernas moraliska plikt att rädda de informationsfattiga från bristen på litteracitet och teknologisk kunskap. Detta kopplar Haider och Bawden till Foucaults begrepp *pastoral power* som kan betraktas som en sorts styrningsmekanism. Denna makt har enligt Foucault (1982) sitt upphov i den kristna kyrkan men har fått spridning i hela samhället och därmed ökat i betydelse (ibid. s. 783–784). Den prästerliga maktens syfte är att frälsa samhället och den enskilda individen, vilket idag exempelvis kan betyda säkerhet, ökat välmående eller bättre levnadsstandard (ibid.). Räddningen kan även bestå av internetuppkoppling eller delaktighet i informationsområdet (Haider & Bawden 2007, ss. 550–551).

Trots att arbetet för ökad informationskompetens leds av demokratiska ideal menar Haider och Bawden att resultatet kan bli objektifiering och styrning av användarna snarare än ökad jämlikhet. De som anses vara i brist behöver inte vara de som vinner mest på att de blir "kompetenta". Konstruktion av gruppen informationsfattiga kan tjäna bibliotekarierna som därmed stärks i sin roll och status som den som försvarar de svaga. Konstruktionen av gruppen informationsfattiga för med sig ett behov av expertkunskap för att kunna ändra den informationsfattiges situation. Detta kan bidra till en stabilisering av bibliotekets status och självbild samt en förstärkning av

maktrelationen mellan bibliotekarie och användare. De informationsfattiga framstår som en naturlig målgrupp för biblioteksverksamheten. Även ekonomin gynnas då användare förvandlas till kunder i ett samhälle där internet och information har ekonomisk potential (Haider & Bawden 2007).

Wyatt (2005) vänder sig mot hur teknologins förtjänster ses som självklara av policyförfattare. Icke-användning ses som en brist och teknologi förutsätts kunna förbättra personers socioekonomiska situation och leda till generell tillväxt. Det tas därför för givet att icke-användning ska motverkas och bara är ett hål som ska fyllas. Hon understryker istället att icke-användning kan vara ett aktivt val av personer som aldrig har använt internet eller slutat med det då de tycker att det är för krångligt, dyrt eller sämre än andra alternativ. Icke-användares bevekelsegrunder för att avstå har historiskt även visat sig vara viktiga för att utveckla teknologin vidare. Hon förespråkar att alternativ ska erbjudas dem som önskar det och att användning ska beskrivas som ett kontinuum istället för en binäritet.

I undersökningarna ovan identifieras genomgående binära framställningar av användning och icke-användning. Det beskrivs i regel inga nyanser eller grader i användningen och icke-användare subjektifieras och kategoriseras på ett stigmatiserande vis. Användning av kulturinstitutioner ses som nödvändigt för att vara delaktig i samhället och demokratin. Digitalisering och digital kompetens framställs dessutom som nödvändigt eftersom det anses sammankopplat med ekonomisk framgång och konkurrenskraft. Biblioteken söker ökad legitimitet genom hög användning, tillfredsställda användare med ett stort teknologiskt kapital samt räddningsaktioner gentemot användare med mindre teknologiskt kapital. Det blir allt vanligare att användare närmast betraktas som kunder. Samtidigt aktualiseras en svagare subjeksposition för användare som resultat av digitalisering och ökat informationsflöde. Användaren framställs behöva biblioteken för att kunna navigera i en ny informationssituation. Dessa observationer och resonemang kommer vi att återknyta till i 5. *Analys* och 6.1 *Diskussion*.

5. Analys

I denna del kommer styrdokumenterna på respektive politisk nivå att behandlas var för sig. Först analyseras *För ett hållbart digitaliserat Sverige - en digitaliseringsstrategi* (Regeringskansliet 2017), därefter *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi* (Kungliga biblioteket 2018a) tillsammans med *Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi* (Kungliga biblioteket 2019) och slutligen skånska kommunala biblioteksplaner. I samband med analysen har framträdande teman på respektive nivå identifierats. Dessa skiljer sig åt mellan dokumenten.

5.1 För ett hållbart digitaliserat Sverige

Det framträdande tema vi har identifierat i För ett hållbart digitaliserat Sverige är teknologisk determinism, med underkategorierna: digitaliseringen och marknaden och digitaliseringen som hot.

5.1.1 Teknologisk determinism

Det tema som är vanligast förekommande utifrån problemframställningarna i digitaliseringsstrategin är det som berör teknologisk determinism. Utifrån strategins övergripande mål, att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter (Regeringskansliet 2017), identifierar vi problemframställningen att digitaliseringens möjligheter inte används på bästa sätt. Denna problemframställning bygger på antagandet att det finns möjligheter i digitaliseringen som kan försvinna om vi inte använder dem, vilket i sin tur framställer digitaliseringen som en naturkraft som driver fram utveckling. Detta är själva kärnan för ett teknologiskt deterministiskt perspektiv. Denna problemframställning återkommer vid flera tillfällen genom hela digitaliseringsstrategin. Under det första delmålet (Digital kompetens) identifierar vi det i det övergripande målet:

Digital kompetens innebär att alla ska vara förtrogna med digitala verktyg och tjänster samt ha förmåga att följa med och delta i den digitala utvecklingen utifrån sina förutsättningar.

Regeringskansliet 2017, s. 6, 12

Förtrogenheten med digitala verktyg och tjänster sammankopplas med förmågan att delta i den digitala utvecklingen, problemet framställs som att inte ha den förmågan eller den kompetensen. Antagandet här är att individen antas behöva delta i den digitala utvecklingen, samt att den digitala utvecklingen inom denna kontext förstås som en ostoppar naturkraft att "följa med". I och med detta framställs problemet (att digitaliseringens möjligheter inte används på bästa sätt) som brist på digital kompetens.

Digital kompetens handlar dels om tekniska färdigheter att använda digitala verktyg och tjänster, dels om medie- och informationskunnighet, som omfattar de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang. Digital kompetens innefattar även förmågan att följa med i den digitala utvecklingen på ett sätt som ger möjlighet att få och behålla en anställning, att kunna starta och driva företag eller för att stärka organisationers eller företags innovationsförmåga och konkurrenskraft.

Regeringskansliet 2017, s. 12

Problemet med bristande digital kompetens innebär mer specifikt brist på tekniska färdigheter för att använda digitala verktyg och tjänster samt brist på medie- och informationskunnighet. De med mindre teknologiskt kapital framställs implicit som oförmögna att följa med i den digitala utvecklingen, vilket förtydligas med att inte kunna få eller behålla en anställning och inte kunna starta eller driva företag. Inte heller stärks organisationers eller företags innovationsförmågor och konkurrenskrafter. Problemet framställs som att bristen på digital kompetens påverkar alla dessa faktorer negativt. Större teknologiskt kapital framstår som en förutsättning för motsatsen.

Under samma delmål, under rubriken Modernisering av utbildningssystemet (som en lösning på problemet brist på digital kompetens) sammankopplas den digitala utvecklingen med modernisering, och verkligheten:

Det är viktigt att i utvecklingsarbetet som pågår inom landets universitet och högskolor bevaka att innehållet i högre utbildning svarar mot studenters och arbetsmarknadens behov av digital kompetens. En modernisering är påkallad och utbildningarna behöver motsvara den verklighet som de nyutexaminerade studenterna möter i ett digitaliserat samhälle.

Regeringskansliet 2017, s. 14

I formuleringen “En modernisering är påkallad och utbildningarna behöver motsvara den verklighet som /.../ studenterna möter i ett digitaliserat samhälle” konstrueras en dikotomi där den digitala utvecklingen kopplas till det moderna, och till verkligheten själv. Motsatsen, kopplat till landets universitet och högskolors nuvarande situation, framställs som omodern och verklighetsfrånvärd. Dikotomin återkommer senare, men under samma rubrik (Modernisering av utbildningssystemet):

Digitaliseringen möjliggör ett större och mer diversifierat utbildningsutbud även på orter som inte har högskolor och universitet. En utveckling mot ett mer diversifierat och flexibelt utbildningsutbud inom högre utbildning medför att synen på och formerna för hur kunskap inhämtas ändras.

Regeringskansliet 2017, s. 14

Här sammankopplas digitaliseringen direkt med diversifiering och flexibilitet, men också mer specifikt med en ändrad syn på hur kunskap inhämtas. Detta förstärker den dikotomi där högskolor och universitet i dess nuvarande form framställs som omoderna, rigida och ensidiga. Denna dikotomi är rimlig utifrån en teknologisk deterministisk förståelse av digitaliseringen som ofrånkomlig och som något som står utanför människans makt. Utifrån samma konceptuella logik blir också lösningen på problemet förståelig: det ligger på landets universitet och högskolor att anpassa

utbildningen efter studenters och arbetsmarknadens behov av digital kompetens, inte tvärtom. Denna lösning återkommer i följande stycke, då i relation till näringslivets och statliga myndigheters behov:

Tillgången till relevant digital spetskompetens behöver värnas och utvecklas för att bättre matcha näringslivets och statliga myndigheters behov. Digitaliseringskommissionen konstaterar att det råder arbetskraftsbrist inom it-sektorn och branscher med hög digitaliseringsgrad.

Regeringskansliet 2017, s. 14

Här är det specifikt den digitala spetskompetensen (den kompetens vars behov landets högskolor och universitet ska möta) som ska matcha näringslivets och statliga myndigheters behov. Den explicita problemframställningen som digitaliseringskommissionen konstruerar i och med konstaterandet att det råder arbetskraftsbrist inom it-sektorn och branscher med hög digitaliseringsgrad bygger på antagandet att dessa arbeten är ofrånkomliga och inte möjliga att ifrågasätta. En alternativ problemframställning hade kunnat vara att det är ett överflöd av dessa arbeten och att det är ett problem att arbetsmarknaden inom dessa branscher inte matchar den kompetens arbetstagarna innehar.

Vi identifierar en liknande problemframställning under delmålet D-ledning:

I det digitala samhället behöver det finnas långsiktigt hållbar lagstiftning som stödjer utveckling och digitaliseringens effektiviseringspotential. Lagar och förordningar behöver ge tillräckligt stöd för den digitala utvecklingen och behovet av samverkan mellan aktörer. För att nå strategins mål behöver reformtempot öka och lagstiftning som i onödan hindrar digitalisering anpassas.

Regeringskansliet 2017, s. 29

Här återkommer lösningen att det är samhället (här exemplifierat genom lagstiftning) som ska anpassa sig efter digitaliseringen, inte tvärtom. Digitaliseringen framställs återigen som om den hade ett eget liv och som om den vore ofrånkomlig. Vidare framställs nuvarande lagstiftning och reformtempo som långsamma och som onödiga hinder eftersom lösningen är att reformtempot måste öka, och lagstiftning som i onödan hindrar digitaliseringen ska anpassas.

På samma sätt som digitaliseringen tidigare kopplats ihop med nyckelkoncept som förändring och samhällsutveckling, framställs digitaliseringen också som direkt förändrande mer specifikt av arbetsmarknaden:

Rörlighet på arbetsmarknaden i stort ska eftersträvas. Genom incitament för fortbildning, kompetensutveckling och kompetensväxling förbättras också en sådan rörlighet. Digitaliseringsutvecklingen innebär att arbetsmarknaden förändras och det medför att arbetsgivare, såväl privata som offentliga, behöver ta ett ökat ansvar för att bidra till ett livslångt lärande.

Regeringskansliet 2017, s. 15

Här ligger antagandet dels i att en rörlig arbetsmarknad skulle vara av godo, dels att arbetsmarknaden som en följd av digitaliseringen genomgår en ofrånkomlig och ostoppar förändring. Ansvar läggs på arbetsgivare för att bidra till det livslånga lärandet.

Ännu ett exempel på dikotomin modernt/omodernt förekommer under delmålet D-infrastruktur:

Tillgång till bredbandsinfrastruktur ger ökade möjligheter att ta del av samhällets tjänster och utbud, att driva företag och det bidrar till social sammanhållning. För ett modernt samhällsbygge är infrastruktur en förutsättning och digitalisering är beroende av en fungerande infrastruktur. Den omfattar allt från (hårda) fysiska ledningar till (mjuka) logiska system för trafikhantering.

Regeringskansliet 2017, s. 34

Här utvecklas dikotomin ytterligare i och med att det moderna kopplas direkt till specifikt bredbandsinfrastruktur, som antas ge ökade möjligheter att driva företag och bidra till social sammanhållning.

Ännu ett exempel på hur den teknologiska determinismen genomsyrar diskursen om digitaliseringen och den digitala utvecklingen syns i följande citat:

Det är avgörande för individers möjligheter att kunna ta del av digitala tjänster inom såväl den privata som offentliga sektorn genom att de kan styrka sin digitala identitet på ett enkelt och säkert sätt.

Regeringskansliet 2017, s. 17

Detta citat handlar mer specifikt om behovet av e-legitimation för att ta del av digitala tjänster inom privat och offentlig sektor. Att det är avgörande för individers möjligheter att kunna ta del av digitala tjänster förutsätter antagandet att alla måste ta del av dessa digitala tjänster. Detta innebär i sin tur att alla måste kunna styrka sin digitala identitet varför alla också måste ha en e-legitimation. Inom ramen för detta finns ingen plats för ifrågasättande av bristen på alternativ och både de digitala tjänsterna och behovet av e-legitimation framstår som en naturlig reaktion på en ofrånkomlig naturkraft (digitaliseringen).

En stor andel av Sveriges befolkning har i dag en e-legitimation men det är viktigt att alla som behöver kan få tillgång till enkla och säkra e-legitimationer.

Regeringskansliet 2017, s. 17

Även här framställs problemet som att folk inte har e-legitimation, vilket bygger på samma förgivettagande som tidigare. Att tjänsterna inte tillhandahålls på annat sätt än digitalt hade kunnat vara en alternativ problemframställning.

I och med digitalisering luckras skiljelinjen mellan reell och virtuell verklighet upp. Aspekter som empati, intuition och humanism blir allt viktigare att beakta när tekniken utvecklas och i vissa fall ersätter handlingar som utförs av människor.

Regeringskansliet 2017, s. 24

Här framkommer en mindre kontrast, eller kanske snarare en utveckling av den dikotomi vi tidigare identifierat, där verkligheten sammankopplas med digitaliseringen: här står digitaliseringen istället för uppluckring av skiljelinjen mellan reell och virtuell verklighet. I relation till detta ställs ett antal attribut upp: empati, intuition och humanism, vilka alla kopplas till mänsklighet till skillnad från teknik.

Den bild som då framkommer av digitaliseringen bygger fortfarande på bilden av digitaliseringen som en ofrånkomlig naturkraft, som utvecklas utanför människans räckhåll, varför det inom denna logik blir logiskt och viktigt för människor att hålla fast vid dessa typiskt mänskliga attribut. Det innebär också att människa och teknik ställs mot varandra, både explicit och implicit, där tekniken innebär ett hot för mänskligheten om den inte håller fast vid tidigare nämnda attribut. Vidare innebär själva framställningen av digitaliseringen som något som sker utanför människan, att det ansvar människan faktiskt har för framkomsten av digitaliseringen osynliggörs helt.

5.1.1.1 Digitaliseringen och marknaden

I det övergripande målet identifierar vi inom ramen för temat teknologisk determinism ett underliggande tema där digitaliseringen kopplas till nyckelkoncept som marknad, konkurrenskraft och innovation. Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter, vilket framställer problemet som att Sverige som det ser ut nu inte är bäst i världen. Förgivettagandet ligger i att det är viktigt att vara bäst, och också i att Sverige konkurrerar med resten av världen, där digitaliseringen ses som ett konkurrensverktyg. Detta förgivettagande återkommer under delmålet Digital kompetens:

Digital kompetens innefattar även förmågan att följa med i den digitala utvecklingen på ett sätt som ger möjlighet att få och behålla en anställning, att kunna starta och driva företag eller för att stärka organisationers eller företags innovationsförmåga och konkurrenskraft.

Regeringskansliet 2017, s. 12

Utöver de problemframställningar vi redan redogjort för i ovanstående citat under 5.1.1 *Teknologisk determinism* fokuserar vi här på hur de med mindre teknologiskt kapital framställs som oförmögna att stärka organisationers eller företags innovationsförmåga och konkurrenskraft. Denna oförmåga framställs som problematisk. I och med detta sker en skiljande praktik: människor med mindre teknologiskt kapital framställs implicit som oattraktiva på arbetsmarknaden, vilket i sin tur innebär att dessa varken kan följa med eller delta i den digitala utvecklingen och heller inte bidra till att Sverige ska bli bäst i världen på att utnyttja digitaliseringens möjligheter. Eftersom detta framställs som ett problem är det underförstått att det är dåligt att inte vara attraktiv på arbetsmarknaden. Vidare är det underförstått att det är dåligt att personer med mindre teknologiskt kapital inte bidrar till organisationers och företags innovationsförmåga eller konkurrenskraft. I följande citat ser vi exempel på ytterligare en skiljande praktik, där digitalt kompetenta människor än en gång implicit ställs mot människor med mindre teknologiskt kapital:

Digitalt kompetenta och trygga människor har möjlighet att driva innovation där målmedveten ledning och infrastruktur är viktiga förutsättningar.

Regeringskansliet 2017, s. 6

Här sammankopplas digital kompetens med trygga människor, därigenom beskrivs de som inte är digitalt kompetenta implicit som otrygga och en dikotomi konstrueras. Vad mer är att de digitalt kompetenta och trygga människorna har möjlighet att driva innovation, vilket då implicerar att de med mindre teknologiskt kapital inte har samma möjlighet att driva innovation.

Underförstått är deltagande i samhället likställt med den digitala utvecklingen och deltagande och bidragande till denna (i sin tur likställt med att bidra till arbetsmarknaden genom ”innovation”). Något som lämnas oproblematiserat och därmed osynliggörs är att om det impliceras att deltagande i samhället är likställt den digitala utvecklingen är det idag en förutsättning att vara digital för att kunna delta. De som inte använder sig av digitala verktyg betraktas därmed stå utanför samhället. Kompetenser utöver de digitala ges ingen vikt, vilket förstärker bilden av de med ett mindre teknologiskt kapital som svaga samhällsmedborgare. Problemet framställs nu som att bristen på digital kompetens gör det omöjligt att delta och bidra till samhällsutvecklingen. Ett annat sätt att se på detta problem skulle kunna vara att samhället idag inte erbjuder tillräckligt med alternativ för dem som önskar eller eventuellt behöver det.

Tidigare identifierade vi antagandet att digitaliseringen bär med sig samhällsomvälvande förändringar genom hur arbetsmarknaden förändras, här utvecklas det ytterligare:

Digitaliseringen förändrar arbetsmarknaden i grunden. Såväl arbetets innehåll som arbetsmiljön påverkas. Yrken försvinner eller omvandlas samtidigt som nya yrken tillkommer. Förändringen är bred och berör flera sektorer samtidigt. Digitalisering bidrar även, bl.a. genom utvecklingen av delningsekonomin, till ökade möjligheter till arbete för de som i dag står utanför arbetsmarknaden och till eget företagande. En arbetsmarknad som underlättar för entreprenörer och eget företagande ska eftersträvas, samtidigt som goda och rättvisa villkor för arbetstagare, god arbetsmiljö och goda möjligheter till omställning säkras.

Regeringskansliet 2017, s. 19

Det digitala sammankopplas återigen med radikal samhällsförändring, här mer specifikt i relation till arbetsmarknaden, vilket igen återknyter till en förståelse av digitaliseringen utifrån ett teknologiskt deterministiskt perspektiv. Fokus ligger på att underlätta för entreprenörer och egna företag i första hand, rättvisa och goda villkor för arbetstagare i andra hand. Senare under samma delmål (D-trygghet) utvecklas resonemanget om digitaliseringens inverkan på arbetsmarknaden och digitala marknader:

Digitalisering möjliggör ett bredare utbud av varor och tjänster från fler aktörer, bättre förutsättningar att jämföra erbjudanden, och med det hårdare konkurrens och lägre priser. Samtidigt kan utvecklingen medföra svårigheter att värdera erbjudanden i marknadsföring och villkor förknippade med köp. /.../ Det är viktigt att regelverket och tillsynsmyndigheternas arbete upprätthåller ett ändamålsenligt konsumentskydd och konkurrens på likvärdiga villkor som samtidigt respekterar immateriella rättigheter. Digitala marknader måste alltid vara trygga och lagliga platser för konsumenter, företag och rättighetshavare.

Regeringskansliet 2017, s. 20

Det tas för givet att “ett bredare utbud av varor och tjänster från fler aktörer, bättre förutsättningar att jämföra erbjudanden, och med det hårdare konkurrens och lägre priser” är av godo, vilket stämmer överens med en marknadsliberal ideologi. Explicit framställs problemet som att denna utveckling kan medföra svårigheter att värdera erbjudanden och villkor förknippade med köp. En alternativ problemframställning i detta fall hade kunnat vara att det är hos erbjudandena och villkoren problemet ligger.

Istället framställs det nu som att det är svårigheten att värdera som är problemet, inte bristande tydlighet eller pålitlighet i erbjudanden och villkor. Även om det avslutande stycket trycker på vikten av konsumentskydd och digitala marknader som trygga och lagliga platser, framställs det aldrig som att det är den digitala marknaden och de aktörer och företag som är aktiva inom den som bär ansvar för problemet med otrygghet. Detta är logiskt utifrån både ett teknologiskt deterministiskt perspektiv och utifrån en nyliberal diskurs, där den digitala marknaden ses som en ofrånkomlig naturkraft, både i egenskap av digital (teknologisk) och som en marknad (liberal diskurs).

Utöver digitaliseringens återkommande sammankoppling med arbetsmarknaden och marknadens förändrade villkor görs flertalet kopplingar till nyckelkonceptet innovation. Under delmålet D-innovation framställs problemet som att det i det nuvarande Sverige inte finns de bästa förutsättningar för att digitalt drivna innovationer ska utvecklas, spridas och användas.

Digital innovation innebär att förutsättningar för nya eller bättre lösningar som ger värde för miljö, samhälle, företag och individer skapas och sprids.

Regeringskansliet 2017, s. 6

Det digitala tillsammans med konceptet innovation sammankopplas här till “nya” och “bättre” lösningar, vilket hör samman med det teknologiskt deterministiska perspektivet. Det antas också att digitala innovationer genom sina nya och bättre lösningar ger värde för miljö, samhälle, företag och individer. På samma sätt som det digitala kopplas samman med modernitet, kopplas också innovation till detsamma:

Innovation kan bidra till att lösa samhällets utmaningar och till ett modernt och hållbart samhällsbygge genom att kombinera kunskap på nya sätt eller genom att tänka helt nytt. Innovation är en förutsättning för att den offentliga sektorn ska hitta nya och effektiva lösningar på flera av dagens stora samhällsutmaningar och för att näringslivet ska kunna stärka sin konkurrenskraft.

Regeringskansliet 2017, s. 21

Innovation skulle kunna bytas ut mot digitalisering i dessa formuleringar och det skulle framkomma att de associationer och kopplingar som görs mellan dessa begrepp är mycket snarlika. Innovation och digitalisering likställs. Än en gång läggs tyngd på innovationen, eller det digitala, som konkurrensverktyg.

Digitalisering bidrar i stor utsträckning till ett skifte från fysiska tillgångar till immateriella tillgångar. /.../ Regeringens satsningar på ett effektivt immaterialrättsligt skydd, stödåtgärder för innovatörer och information till företag, organisationer och allmänhet ska bidra till ett hållbart digitalt skapande. Uppfinningsriktighet, skaparkraft och digitalisering behöver tas tillvara för att bidra till konkurrenskraft, tillväxt och nya jobb.

Regeringskansliet 2017, s. 25

Digitaliseringen sammankopplas än en gång med förändring, här exemplifierat med övergången från fysiska till immateriella tillgångar. Det digitala kopplas samman med uppfinningsriktighet och skaparkraft som i sin tur antas gynna konkurrenskraften,

tillväxten och nya jobb. Det tas för givet att konkurrenskraft, tillväxt och nya jobb är eftersträvansvärt.

Ett exempel på vad som mer specifikt i digitaliseringen kopplas till ökat välstånd och resurseffektiv ekonomi är de mängder data som genereras:

Data som genereras ökar kunskaperna om individuella behov och önskemål och kan även ligga till grund för nya tjänster. På så vis kan utvecklingen mot ökat välstånd och övergången till en grön och resurseffektiv ekonomi påskyndas.

Regeringskansliet 2017, s. 22

Denna ökade kunskap om individen ses som lösning på den implicita problemframställningen att tjänster inte är individanpassade, och bygger i sin tur på antagandet att ökad individualisering skulle vara av godo, att det är av godo med effektivisering, att individualiseringen (i sin tur kopplad till digitaliseringen) likställs med ökat välstånd och resurseffektivitet. Alternativa problemframställningar i relation till detta hade kunnat vara riskerna med den ökade kunskapen om individen, och kommersialiseringen av information. I informationsområdet, där information fungerar som vara och maktaspekt, torde en ökad kunskap om individen även fungera som ett sätt att styra, där information om individen riskerar att användas som ett styrmedel snarare än hjälpmedel. Samma implicita problemframställning, bristen på individanpassade tjänster, finns här, i ett citat som innehåller snarlika formuleringar:

Utvecklingen av digital teknik sker snabbt, vilket kräver flexibilitet och anpassningsförmåga. Användningen av personuppgifter är många gånger avgörande för att kunna effektivisera och utveckla både de offentliga och privata tjänster som användare önskar. Data som genereras ökar kunskaperna om individuella behov och önskemål och kan även ligga till grund för nya tjänster. Därigenom kan individanpassade lösningar utvecklas.

Regeringskansliet 2017, s. 18

Om lösningen är att nya tjänster och lösningar anpassade efter individuella behov och önskemål skapas, är problemet brist på detta. Det tas för givet att det är av godo med individanpassade lösningar och det tas också för givet att den data som genereras används på ett ansvarsfullt sätt av offentliga och privata aktörer, i sin tur baserat på förgivetta antagandet att individ, medborgare och företag, likväl som offentlig verksamhet, har samma agendor och drivkrafter. Än en gång osynliggörs risken för styrning: att med hjälp av ökad kunskap om individen har de som har tillgång till informationen, företag likväl som offentlig verksamhet, ökade möjligheter att styra individen i den riktning de önskar. Samma förgivetta antagande syns i följande citat:

Genom att förädla, sammanställa och på andra sätt använda information kan olika aktörer skapa nya kommersiella och ideella tjänster och därmed ge förutsättningar för samhället att tillgodogöra sig det värde informationen kan ha när den används för andra ändamål än myndigheternas egen verksamhet. /.../ Myndigheterna bör aktivt sträva efter att möjliggöra ett effektivt vidareutnyttjande av offentlig information för att underlätta framväxten av en informationsmarknad.

Regeringskansliet 2017, s. 22

Än en gång antas det att olika aktörer som skapar nya kommersiella eller ideella tjänster automatiskt ger ökade förutsättningar för samhället att tillgodogöra sig det värde informationen kan ha. Att aktörer och samhälle kan ha olika agendor och drivkrafter osynliggörs, något som i sin tur skulle kunna innebära en risk med att öppna upp för kommersiella eller ideella tjänster. Dessa skulle kunna ha motsatt effekt än den önskade, som exempelvis mindre tillgänglighet och svårare för fler att ta del av värdet av informationen.

En digital statsförvaltning ger en grund för att göra det enklare för företag i kontakten med de statliga myndigheterna. En fullt ut digital ärendehantering gör det lättare för företag att göra rätt från början, att få en snabbare ärendehantering och att lättare få besked om ärendestatus.

Regeringskansliet 2017, s. 31

Å ena sidan framställs bilden av digitaliseringen återigen som något utanför människors handlingsutrymme, å andra sidan lyfts en aktivt digitaliserande lösning fram: "en fullt digital ärendehantering". Det digitala kopplas samman med effektivisering, snabbhet och lätthet. Lösningen att "göra det enklare för företag" bygger på problemframställningen att kontakten mellan statliga myndigheter och företag är komplicerad. Ansvaret för anpassning (och därmed också problemet) ligger i sin tur på de statliga myndigheterna.

Området kan också kopplas till målet i Agenda 2030 som handlar om att bygga motståndskraftig infrastruktur, verka för en inkluderande och hållbar industrialisering och främja innovation. Digitaliseringskommissionen har identifierat tillgång till bredband och mjuk infrastruktur som nödvändiga förutsättningar för stärkt konkurrenskraft och för att kunna möjliggöra effektiviseringsvinster.

Regeringskansliet 2017, ss. 34–35

I detta citat återfinns ett antal återkommande nyckelkoncept som kopplas samman med digitaliseringen: industrialisering, motståndskraft, innovation och hållbarhet. Tillgång till bredband och mjuk infrastruktur ses som lösningar på följande implicita problem: minskad konkurrenskraft och brist på effektiviseringsvinster.

En aktiv digitaliseringspolitik krävs såväl på nationell nivå som på EU-nivå, där stor del av vårt regelverk utformas vad gäller till exempel infrastruktur, gränsöverskridande e-handel och digital ekonomi. En inre marknad som till fullo drar nytta av digitaliseringens möjligheter har stor potential att bidra till hållbar tillväxt och konkurrenskraft. Sverige är ett av EU:s mest digitaliserade länder och har mycket att vinna på ett starkt digitaliserat Europa och ska därför ta en aktiv och framskjuten roll i detta arbete.

Regeringskansliet 2017, ss. 6–7

Sverige relaterat till digitaliseringen och EU fokuserar framförallt på ekonomiska aspekter: e-handel, digital ekonomi, "hållbar tillväxt och konkurrenskraft". Det är eftersträvansvärt med ett "starkt digitaliserat Europa", en formulering som i sin tur kan kopplas till säkerhet och risk. Antagandet ligger i att det är eftersträvansvärt för Sverige att vara aktivt och ha en framskjuten roll i digitaliseringspolitiken.

Visionen handlar om ett Sverige där alla i hela landet är en del av och har förtroende för det digitaliserade samhället. Det handlar om ett samhälle som digitaliseras för att det förenklar

vardagen, för att det skapar konkurrenskraft och leder till nya jobb och för att det utvecklar Sverige genom att ta till vara Sveriges starka sidor – en väl utbyggd infrastruktur, ett teknikkunnigt och teknikvänligt folk, en väl fungerande offentlig sektor som har stor tillit från befolkningen. Ett hållbart digitaliserat Sverige står för långsiktighet där mervärdet av digitalisering tillvaratas och risker längs vägen hanteras. Den sociala aspekten är viktig, eftersom digitalisering har potential att höja livskvaliteten genom såväl tillgång till samhällsservice som till media och kultur och därför behöver alla människor omfattas.

Regeringskansliet 2017, s. 8

Det digitala sammankopplas med enkelhet (det “förenklar vardagen”), det ger potential till konkurrenskraft och nya jobb, och än en gång likställs digitaliseringen med utveckling. Formuleringen “ett teknikkunnigt och teknikvänligt folk” konstruerar en dikotomi där “tekniskt kunniga” och “teknikvänliga” ses som eftersträvansvärda, medan motsatsen: de som inte är “tekniskt kunniga” eller “teknikvänliga” stigmatiseras och skiljs från det eftersträvansvärda. Detta kan ses som en skiljande praktik, där två olika grupper ställs mot varandra. Vidare sammankopplas digitaliseringen med långsiktighet och möjlighet att höja livskvalitet.

Ett hållbart digitaliserat Sverige står också för att nya lösningar möjliggörs och stimuleras vilket i sin tur ger förutsättningar för entreprenörer att starta och utveckla företag. Det skapar också helt nya förutsättningar för offentlig sektor att tillhandahålla tjänster som förenklar för medborgare och företag. Nya jobb skapas och bidrar till att ställa om arbetsmarknaden för den digitala ekonomin, vilket kan ske om de möjligheter och utmaningar och risker som digitaliseringen innebär hanteras på ett ansvarsfullt sätt.

Regeringskansliet 2017, s. 8

Det digitala sammankopplas återigen med “nya lösningar”, vilket antas vara av godo för entreprenörer (att starta och utveckla företag) likväl som för offentlig sektor (att tillhandahålla tjänster som förenklar för medborgare och företag). Det digitala sammankopplas med förenkling (effektivisering). Det antas att skapandet av nya jobb alltid är eftersträvansvärt, vilket är rimligt inom en kapitalistisk och marknadsliberal logik. Det antas också att omställningen till den digitala ekonomin är ofrånkomlig, vilket ingår i synen på den digitala utvecklingen som något som sker utanför det mänskliga sammanhanget.

Regeringens uppgift är att skapa förutsättningar för en positiv utveckling och ett modernt samhällsbygge med hjälp av exempelvis automatisering, artificiell intelligens och sakernas internet. Detta bör ske genom ett visionärt men ansvarsfullt ledarskap där marknaden ges goda förutsättningar att utvecklas genom att människor är kompetenta och trygga i det digitala samhället.

Regeringskansliet 2017, s. 8

Här likställs digitaliseringen (exemplifierat genom “automatisering, artificiell intelligens och sakernas internet”) med (positiv) utveckling och det moderna samhällsbygget. Det antas att marknaden gynnas av digitalt kompetenta och digitalt trygga människor. Det ekonomiska fokuset är starkt i hela digitaliseringsstrategin och avhjälps inte av att det explicita uttalandet: “En politisk vision är nödvändig, inte för en teknikdriven utveckling i sig, utan för ett samhälle som tar vara på teknikens möjligheter och omsätter dessa till nytta för människor.” (Regeringskansliet 2017, s. 9). Utifrån tidigare formuleringar är andemeningen en annan, nämligen att den

digitala utvecklingen är till nytta för ekonomin, marknaden och företagen i första hand, snarare än människorna. Förgivettagandet ligger i att ekonomin, marknaden och företagens gynnande också samtidigt gynnar människorna, vilket kan diskuteras.

5.1.1.2 Digitaliseringen som hot

Ett av de fem delmålen för att uppnå det övergripande målet är D-trygghet:

/.../ i Sverige ska det finnas de bästa förutsättningarna för alla att på ett säkert sätt ta del av, ta ansvar för samt ha tillit till det digitala samhället.

Regeringskansliet 2017, s. 11

I detta delmål framställs problemet som att det inte finns förutsättningar för alla att på ett säkert sätt ta del av, ta ansvar för eller ha tillit till det digitala samhället; det framställs således som en brist på säkra sätt att ta del av, att personer inte tar ansvar för eller inte har tillit till det digitala samhället. En alternativ problemframställning hade kunnat vara att det digitala samhället inte är förtroendeingivande eller tryggt nog, istället framställs det som att det är brist på tillit som är problemet. Ansvaret för otryggheten ligger i och med denna framställning hos alla de som ska ta del av det digitala samhället. En liknande framställning syns här:

Genom digital trygghet ska människor, företag och organisationer känna tillit till och förtroende i användningen av digitala tjänster och att tjänsterna är enkla att använda.

Regeringskansliet 2017, s. 6

Än en gång är det brist på tillit och förtroende som framställs som problem och inte till exempel brist på förtroendeingivande digitala tjänster eller svår använda digitala tjänster. Detta är rimligt inom den konceptuella logik den teknologiska determinismen innehar. En annorlunda problemframställning konstrueras här:

Det krävs dessutom säkra digitala system, som värnar den personliga integriteten och att identifierade sårbarheter hanteras när människor och samhället i allt högre grad blir beroende av att teknik är uppkopplad och kommunicerbar via internet.

Regeringskansliet 2017, s. 16

Formuleringen "... blir beroende av att teknik ..." är logisk inom förståelsen att digitaliseringsutvecklingen är en naturlig evolution utanför människors ansvar och handlingsförmåga, men kan även associeras med missbruk och sjukdomar. Inom ramen för den teknologiska determinismen är det inte långt bort att bilden av digitaliseringen som naturkraft, som ostoppar och utanför människan, också tar formen av ett hot. Att människor och samhälle blir "beroende av att teknik är uppkopplad" framställer det digitala som just det, vilket också återkommer här:

Eftersom digitalisering förändrar samhället i grunden på fler sätt än de som tidigare kopplats ihop med teknikutveckling, ser regeringen ett behov av ett vidare trygghetsperspektiv. Utöver informationssäkerhet och personlig integritet behöver även frågor om människors och företags syn på hur samhället klarar av att hantera de risker som digitaliseringen innebär inkluderas.

Regeringskansliet 2017, s. 16

Genom att anta behovet av ett trygghetsperspektiv impliceras det att det som förändrar samhället i grunden bär med sig otrygghet. Människors och företags syn på hur samhället klarar av att hantera dessa risker framställs som ett problem, vilket är logiskt i relation till att det också ligger på människorna i samhället att känna förtroende för digitaliseringen snarare än att det är de digitala tjänsterna som ska vara förtroendeingivande. Ur ett governmentality-perspektiv kan detta ses som ett sätt att styra på avstånd. Medborgarna förutsätts styra sig själva mot ett tillitsfullt ideal för att lösa problemet med bristande tillit. Detta är antaganden och problemframställningar som återkommer på fler ställen:

Digitalisering bidrar till att skapa förutsättningar för ett öppet och inkluderande demokratiskt samhälle med goda möjligheter att uttrycka och sprida åsikter, idéer och information. Samtidigt ökar möjligheterna att sprida hot, hat, extremistisk propaganda och att medvetet sprida falsk information.

Regeringskansliet 2017, s. 19

Här beskrivs digitaliseringen explicit utifrån både de möjligheter som finns, men också utifrån möjliga risker. En återkommande formulering som sammankopplas och får stå i motsatsförhållande till digitaliseringen är "robust och säker":

Användningen av data och annan information måste vara robust och säker och får inte ske på bekostnad av minskat skydd för individens integritet eller försämrad nationell säkerhet.

Regeringskansliet 2017, s. 23

Det är viktigt att företag, organisationer och människor kan möta offentliga verksamheter på ett enkelt sätt. Politiskt ledarskap behövs för att skapa en säker och robust digitalisering som människor känner tillit till.

Regeringskansliet 2017, s. 28

Även i ett effektivt digitaliserat Sverige måste produktionen och distributionen av varor och information vara robust och säker.

Regeringskansliet 2017, s. 29

Gemensamt för dessa citat är att problemet, till skillnad från i det översiktliga delmålet om digital trygghet, ligger i att användningen av data och annan information måste vara robust och säker; politiskt ledarskap behövs för att skapa en säker och robust digitalisering, och produktionen och distributionen av varor och informationen måste vara robust och säker. Ansvar för problemet läggs på användningen, på den politiska ledningen och produktionen och distributionen av varor. Men gemensamt för dessa citat är också konstruktionen av en dikotomi där digitaliseringen står för osäkerhet och labilitet, till skillnad från det robusta och säkra samhället. Digitaliseringen framställs härigenom som ett hot.

5.2 Från ord till handling och Demokratins skattkammare

Från ord till handling presenteras på Kungliga bibliotekets hemsida på följande vis:

I en tid av filterbubblor och fake news kan biblioteken vara jämlika, fullständiga och neutrala källor till information. Men för att behålla sin relevans måste de ställa om till den digitala tidsålderns utmaningar. Nu presenterar sekretariatet för en nationell biblioteksstrategi sitt utkast till den kommande strategin – för ett Biblioteksverige som stärker demokratin. Digitaliseringen har öppnat upp en värld av kunskap och information som är både underbar och farlig. Bibliotekens förmåga att stödja invånarna i sitt kunskapssökande har en avgörande roll för demokratin.

Kungliga biblioteket 2018a

Digitaliseringen berörs i olika omfattning i alla delar av dokumenten och beskrivs som både positiv och negativ. Störst utrymme i texterna får digital omvandling av fysiskt material och tillgängliggörandet av digitala material. Det hävdas att omvandlingen går för långsamt och att det är problematiskt att digitalt material inte är fritt tillgängligt för befolkningen. Som lösning på detta föreslås en nationellt samordnad digitalisering av fysiskt material som sedan ska tillgängliggöras via en gemensam digital plattform. Detta område är som nämnt i 1.3.1 *Avgränsningar* utanför ramarna för vår undersökning och fokus kommer därför att ligga på andra framträdande och relevanta teman i dokumenten. De teman vi har identifierat är *Brist på relevans och vikten av att "hänga med"*, *Digitaliseringen som hot*, *Digitaliseringen som problemlösare*, *Digitala klyftan*, *digitalt utanförskap* och *MIK som demokratiskt problem* samt *Användares och icke-användares behov*.

5.2.1 Brist på relevans och vikten av att "hänga med"

I förordet till *Demokratins skattkammare* står det att "Sverige har halkat efter i digitaliseringen på biblioteksområdet och det är en utveckling som måste brytas." (Kungliga biblioteket 2019, s.1). I *Från ord till handling* hävdas att "I begreppet digitalisering ligger nyckeln till förändring och utveckling av bibliotekens uppgift och roll i samhället." (Kungliga biblioteket 2018a, s. 41). Digitaliseringen framställs i dokumenten som en dramatisk utveckling som biblioteken måste anpassa sig till för att inte förlora sin relevans. Det teknologiskt deterministiska perspektivet är alltså närvarande även här. I dokumenten beskrivs biblioteken som institutioner med en stark ställning som åtnjuter stort förtroende (Kungliga biblioteket 2019, ss. 2, 5). Samtidigt betonas risken för att denna ställning kan försvagas i och med digitaliseringen:

Digitaliseringen riskerar att göra biblioteken mindre relevanta om de inte svarar upp mot människors efterfrågan av digitala resurser, kunskap och läsoplevelser på nätet.

Kungliga biblioteket 2019, s. 2

Om biblioteken ska behålla och öka sin relevans hos användarna är digital tillgänglighet den mest centrala frågan. Bibliotekens resurser måste göras tillgängliga för användarna utifrån det sätt de söker kunskap i dag.

Kungliga biblioteket 2019, s. 21

En uttalad problemframställning är alltså att biblioteken riskerar att bli irrelevanta om de inte hänger med. Biblioteken måste utvecklas för att behålla sin relevans i förhållande till användare med ett större teknologiskt kapital. Detta framgår även genom den implicita problemframställningen “Digitaliseringen är en möjlighet för biblioteken att öka sin relevans.” (Kungliga biblioteket 2019, s. 2). Biblioteken behöver alltså bli mer relevanta och detta kan ske genom digitalisering. Den digitala utvecklingen framställs dels som något som bara sker, dels som något användarna kräver.

“Förändring” och “förnyelse” är återkommande nyckelord som knyts till det digitala. De kan ses som en del av ett underliggande antagande om en positiv och nödvändig utveckling. Digitalisering likställs med förändring:

Förändringar i människors informationsbehov och mediebehov förstärkta av förändringar i omvärlden genom digitaliseringen, kräver nu reformer och utveckling av verksamhetens struktur och innehåll.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 4

Samtidigt beskrivs hur biblioteken tyngs av en förlegad bild som kan vara kontraproduktiv i strävandet efter förändring. Det konstrueras alltså en dikotomi mellan det traditionella och förnyelsen, men även i förhållande till relevans och angelägenhet. Otidsenligheten består inte bara av bibliotekets faktiska verksamhet, utan även av dess image:

Den allmänna bilden av biblioteket är ofta välmenande, snäll och nostalgisk. En sådan bild hindrar tilltron till bibliotekets förmåga att vara en aktiv aktör inom viktiga samhällsfrågor som demokrati och utbildning. Denna bild av biblioteken har en stark genomslagskraft.

Kungliga biblioteket 2018a, s.16

När den alltför traditionella bilden av biblioteken sprids är det viktigt att det finns beskrivningar av bibliotek som är angelägna för människor idag. Bibliotekens nya berättelse behöver skapas.

Kungliga biblioteket 2018a, s.16

Den traditionella bilden av biblioteket tar liten hänsyn till bibliotekens uppdrag att nå nya målgrupper och bortser från biblioteksverksamheternas komplexitet.

Kungliga biblioteket 2018a, s.16

Det poängteras upprepade gånger att biblioteken bör förena tradition med förändring, men det traditionella framstår likafullt som en bromskloss:

Detta bidrar till att skapa en onödigt diffus bild av vad ett bibliotek och en bibliotekarie kan bidra med. Det är allvarligt att de förhärskande nostalgiska bilderna av bibliotek förhindrar nödvändig biblioteksutveckling. Människor och samhället har behov av bibliotekens erbjudande.

Kungliga biblioteket 2018a, s.16

För att behålla sin relevans och försvara sitt uppdrag måste biblioteken förmå att ställa om till detta nya, samtidigt som man är förankrad i sin tradition.

Kungliga biblioteket 2018a, s.3

Det som betonas här är framställda problem med den traditionella biblioteksverksamheten, snarare än dess förtjänster.

5.2.2 Digitaliseringen som hot

Strukturen i *Från ord till handling* med Hot/Utmaningar, samt Mål och Möjliga åtgärder har hämtats från *Nationell Säkerhetsstrategi* från 2017 (Kungliga biblioteket 2018a, ss. 1, 7). Säkerhetsstrategin är öppet citerad i *Från ord till handling*, men i *Demokratins skattkammare* används samma formulering, invävt i texten, utan att säkerhetsstrategin nämns. Citatet lyder:

Målet är att värna om förmågan att upprätthålla grundläggande värden som demokrati, rättsäkerhet och mänskliga fri- och rättigheter. Vi ska försvara och främja vår demokrati och vår rättsstat mot alla inre och yttre aktörer som kan vilja undergräva dem. Dessa värden har ett oförytterligt egenvärde. De utgör en grundval för vårt samhälles välstånd och motståndskraft.

Kungliga biblioteket 2019, s. 6

Biblioteken får här till uppgift att försvara demokratin:

I tider när demokratin hotas av mörka krafter över hela världen blir bibliotekens roll och uppgift allt viktigare.

Kungliga biblioteket 2019, s. 6

Med liknande resonemang framställs även digitaliseringen som ett hot. En explicit problemframställning är att demokratin hotas av förvillande information och manipulation på nätet, som konsekvens av kommersiella och politiska krafter aktiviteter. Manipulativa krafter gör MIK nödvändigt vilket framställs som en negativ sida av digitaliseringen. Här får biblioteken en viktig uppgift att fungera som skydd mot desinformation i vardagen, men även som en del av civilförsvaret vid kris eller krig:

Biblioteksväsendet ska ge kunskap om källkritik och informationssökning liksom algoritmer och filterbubblor som riskerar att bidra till en fragmentisering av det offentliga samtalet och leda till en minskad tilltro till grundläggande fakta.

Kungliga biblioteket 2019, s. 7

Mediesamlingar och bibliotekarier erbjuder fakta, sök- och källkritik samt eftertanke som ett skydd.

Kungliga biblioteket 2019, s. 7

Det är viktigt till försvar för demokratin och den enskilda människans möjlighet att fritt verka i samhället med tillgång till kunskap och litteratur.

Kungliga biblioteket 2019, s. 1

Vid en kris och krigssituation kan rykten, falska nyheter och propaganda mötas av ett biblioteksväsende som har en viktig roll för en oberoende informationsförmedling som en del av civilförsvaret.

Kungliga biblioteket 2019, s. 9

Den digitala utvecklingen är alltså "... både underbar och farlig ..." (Kungliga biblioteket 2108a) och biblioteken framställs i dokumenten som en aktör som kan avvärja faror och bidra till ett generellt bättre samhälle. Bilden av biblioteken som en del av försvaret är anmärkningsvärd, då det ålägger biblioteken en form av myndighetsutövande som de traditionellt har stått vid sidan av. Denna nya roll skulle kunna förskjuta maktbalansen mellan bibliotek och dess användare. Både den enskilda användaren och samhället i stort framställs behöva biblioteken för att ta sig fram och nå sin fulla potential. Bibliotekens positiva inflytande är dessutom ett återkommande tema i vilket även biblioteksstrategin har betydelse:

De samhällsinstitutioner som arbetar för öppenhet, oberoende, åsiktsfrihet, kunskap och livskvalitet sitter med nyckeln till den goda framtiden i sin hand. Biblioteket är en sådan institution.

Kungliga biblioteket 2019, ss. 4–5

Folkbiblioteket är den största, mest besökta och mest spridda kommunala kulturinstitutionen och bidrar därmed till ett levande och attraktivt samhälle.

Kungliga biblioteket 2019, s. 28

Biblioteken med sina bibliotekarier och annan personal ger den enskilde kraft och möjlighet att fungera i samhället.

Kungliga biblioteket 2019, s. 2

En levande nationell biblioteksstrategi, som kontinuerligt följs upp och leder till övergripande strategiska reformer av det svenska biblioteksväsendet kan bidra till en starkare demokrati med kunniga, bildade och engagerade invånare. Detta är en stor möjlighet för de svenska biblioteken att ta ett språng in i framtiden.

Kungliga biblioteket 2019, s. 31

Bilden som här målas upp av biblioteket, samhället och invånarna kan ses som ett uttryck för governmentality, som en styrning mot ett ideal. Vad gäller invånarna är idealet att vara "kunniga, bildade och engagerade" vilket implicerar att invånarna brister i dessa egenskaper idag. Biblioteken framställs gynna ekonomin, demokratin, livskvaliteten samt den enskildes personliga utveckling. Det kan ses i ljuset av Haider och Bawdens (2007) resonemang om bibliotekens pastoral power, eftersom biblioteken hävdas sitta på lösningen och användarna framställs vara beroende av bibliotekens hjälp. Detta kan få subjektifieringseffekter, exempelvis i form av en underlägsen subjektposition för användaren.

I dokumenten framhålls även att det med digitaliseringen kommer en annan typ av negativ påverkan från kommersiella aktörer. E-boksleverantörer har ett för stort inflytande över utbudet på biblioteken och underminerar samtidigt bibliotekssekretessen genom att samla in användardata. (Kungliga biblioteket 2018a; Kungliga biblioteket 2019). E-boksleverantörerna behöver konkurrensutsättas och användares integritet skyddas (Kungliga biblioteket 2019, s. 23). En uttalad problemframställning är alltså att de nya medierna ligger utanför bibliotekens kontroll och både riskerar att försämra utbudet och sätta användarnas integritet på spel.

Sammantaget kan dessa problemframställningar om digitalisering som hot leda till att digitala verktyg framstår som skrämmande och ohanterbara för ovana användare. Detta kan i sin tur förstärka bibliotekens position och legitimitet, men kan även få som effekt att användare helt väljer bort digitala lösningar.

5.2.3 Digitaliseringen som problemlösare

I dokumenten framhålls digitaliseringen som en lösning på en rad andra problemframställningar. Digitalisering, tillgänglighet och legitimitet kopplas ihop och ges överlappande betydelser.

Att alla människor har tillgång till bibliotek är väsentligt och en grund för bibliotekens legitimitet. /.../ Ökad digitalisering av tjänster och utbud är också en väg mot ökad tillgänglighet.

Kungliga biblioteket 2019, s. 6

Digitalisering av material beskrivs kunna innebära en större tillgänglighet av unikt material, litteratur på andra språk än svenska, forskning, nyhetsmaterial och annat som kan vara svårt att få tag på idag. Ojämlighet i biblioteksutbudet som beror på geografi, kommunstorlek och bibliotekstyp antas kunna utjämnas med hjälp av samarbete och gemensamma digitala resurser. Trösklarna för biblioteksanvändning förväntas bli lägre för vissa användare då bibliotekstjänster nu kan skötas digitalt. Fjärrlån skulle förenklas om dessa delvis kunde skötas digitalt (Kungliga biblioteket 2018a; Kungliga biblioteket 2019). Även mer komplexa uppgifter förväntas kunna effektiviseras med ny teknik:

Med hjälp av nyare teknik, till exempel artificiell intelligens (AI), och fler automatiserade processer kan skapandet och hanteringen av metadata bli betydligt mer effektivt än i dag.

Kungliga biblioteket 2019, s. 26

Framställningen av digitaliseringen som problemlösare förstärker bilden av digitaliseringen som något positivt och ofrånkomligt. Att inte "utnyttja digitaliseringen möjligheter" framstår som motsträvt och dumt. Kopplingen till tillgänglighet och legitimitet får dessutom digitaliseringen att verka ännu mer oundviklig. Alternativet skulle innebära att användare förnekas tillgänglighet och att bibliotekens legitimitet sätts på spel.

5.2.4 Digitalt utanförskap, digitala klyftan och MIK som demokratiskt problem

Digital delaktighet, den digitala klyftan och digitalt utanförskap nämns inte explicit i *Från ord till handling*. Digital kompetens nämns kort i samband med skolbibliotek, men MIK får desto större utrymme. Bibliotekets uppgift för att förhindra digitalt utanförskap beskrivs indirekt som en sprickbildning med ett b-lag som resultat (Kungliga biblioteket 2018a, s. 20). Digitaliseringen har alltså möjlighet att förbättra den generella tillgången till information, samtidigt som tillgången för dem som inte använder digitala lösningar försämras. Problemet med digitalt utanförskap framställs som att personer med ett mindre teknologiskt kapital hamnar i ett "b-lag" med sämre tillgång till information. Detta är en tydligt binär bild, där b-placeringen givetvis inte

är attraktiv. En dylik uppdelning kan således betraktas som en skiljande praktik där personer med ett mindre teknologiskt får en svag subjektposition.

I *Demokratins skattkammare* omskrivs den digitala klyftan och digitalt utanförskap mer tydligt:

Biblioteken ska spela en stor roll för att överbrygga de digitala klyftorna.

Kungliga biblioteket 2019, s. 12

Bibliotekens verksamhet för att ge människor handledning om hur man hanterar digitala verktyg och värderar information och källor ska utvecklas och stärkas. Biblioteken ska spela en stor roll för att överbrygga de digitala klyftorna och fortsätta det framgångsrika arbete som pågår, inte minst i samverkan med folkbildningen. De som inte har tillgång på annat vis ska få tillgång till datorer och annan digital utrustning på biblioteken. På så sätt ska biblioteken ses som samhällets väg till allas möjlighet att bli del i det digitala samhället.

Kungliga biblioteket 2019, s. 12

Problemet med den digitala klyftan och digitalt utanförskap framställs därmed som en brist på know-how, men även en bristande tillgång till utrustning. Detta krävs för att bli en del av det digitala samhället. Det behöver dock även ske en mer abstrakt "förflyttning till ett nytt informations- och kunskapssamhälle":

Biblioteken ska vara en del av hela samhällets digitaliseringsstrategi och ingå i de centrala samhällsinstanser som leder denna del av förflyttningen till ett nytt informations- och kunskapssamhälle. Därmed bidrar biblioteken också till att motverka ett digitalt utanförskap.

Kungliga biblioteket 2019, s. 23

Biblioteken behöver alltså följa med i en allmän digitaliseringsrörelse, men samtidigt hjälpa denna framåt för att motverka digitalt utanförskap. Det framstår som att digitalt utanförskap kan avhjälpas genom ett generellt förändringsarbete i digital riktning. Den digitala klyftan och digitalt utanförskap framställs som en bristande delaktighet i det digitala samhället, vilket beror på bristande know-how och utrustning, men även en brist på närvaro av "det digitala" i människors vardag. Genom en ökad digitalisering kan människor styras mot att öka sin digitala kompetens. Det konstateras dock att vissa grupper troligtvis inte har någon möjlighet att använda digitala verktyg, vilka då blir en del av det nämnda b-laget:

Samtidigt är målgruppen personer med läsnedsättning en heterogen grupp vars förutsättningar att använda de digitala medietjänster som finns på marknaden varierar kraftigt. Till exempel har många äldre med synskador och personer med multipla funktionsnedsättningar betydligt svårare än befolkningen i övrigt att använda smarta telefoner, surfplattor och datorer. Detta innebär att MTM:s service riktad till personer med behov av specialanpassade lösningar kan behöva finnas kvar även på längre sikt.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 19

Bristen på MIK framställs, till skillnad från den digitala klyftan och digitalt utanförskap, som ett generellt problem för alla och handlar framförallt om ett bredare kritiskt tänkande än en förmåga att hantera teknik. Detta begrepp används i regel på ett mindre binärt sätt än den digitala klyftan. MIK gör det enklare att orientera sig i

informationsflödet och hitta relevanta och riktiga källor. Möjligheten att delta i det demokratiska samtalet förbättras på så vis och brist på MIK framställs som ett demokratiskt problem (Kungliga biblioteket 2018a):

Hela samhället utsätts idag för en störtflod av falska nyheter, propaganda, lögner och alternativa fakta som utgör ett allvarligt hot mot demokratin och det offentliga samtalet. Kommersiella algoritmer och filterbubblor gör det svårt för människor att orientera sig i sin omvärld.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 8

I ett visionärt avsnitt om hur biblioteksverksamheten kommer att se ut år 2030 står det att: "Delaktighet i samhället kräver medie- och informationskunnighet och allt fler har tillägnat sig detta." (Kungliga biblioteket 2019, s. 5).

Biblioteken beskrivs ha viss kompetens att hjälpa till med informationshantering, men detta framställs vara delvis okänt för allmänheten. Bristen på MIK förklaras alltså till viss del med okunskap om möjligheten att få stöd i detta på biblioteket, vilket beror på att biblioteken inte är tillräckligt bra på att visa upp denna kompetens:

Biblioteken har uppdrag och kompetens att stödja invånarna i detta, men kännedomen om bibliotekens möjligheter är otillräckliga.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 8

Det läsfrämjande uppdraget är väl känt och upplevs som självklart för de flesta människor, både uppdragsgivare och andra intressenter. Det är dock inte alltid lika känt och självklart utanför biblioteken att bibliotek också arbetar med att öka kunskapen inom informationssökning, kritiskt förhållningssätt och källanalys. En stor och viktig fråga är därför hur biblioteken kan visa hur både de läsfrämjande metoderna och de pedagogiska metoderna inom MIK (medie- och informationskompetens) området, ger användarna förutsättningar att fungera och bidra som demokratiska individer i samhället.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 36

Bibliotekens roll måste synliggöras, förtydligas och stärkas ytterligare, så att människor känner till och kan ta del av bibliotekens pedagogiska erbjudanden inom MIK-området.

Kungliga biblioteket 2019, s. 19

Dessutom framställs även bristen på MIK bero på otillräcklig MIK hos bibliotekspersonalen:

Både invånare och bibliotekspersonal saknar delvis erforderlig medie- och informationskompetens (MIK) på olika nivåer. De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna saknar tillräckliga resurser för att fullt ut kunna stödja och försörja biblioteken med relevant kompetens. Den fortbildning som sker inom den regionala biblioteksverksamheten är splittrad och otillräcklig.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 8

5.2.5 Användare och icke-användares behov

I dokumenten framhålls användarens centrala roll, både för biblioteken och den nationella biblioteksstrategin. Biblioteken utgår ifrån och bygger på användarens delaktighet:

Biblioteksanvändarnas delaktighet och egenutövande är en del i bibliotekens framgång.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 58

Biblioteken är användarens och allas gemensamma angelägenhet och egendom.

Kungliga biblioteket 2019, s. 5

Vi har försökt anlägga ett användarperspektiv i våra utgångspunkter. Vad behöver och vad gör biblioteksanvändaren? Vad kräver det av biblioteksväsendet på alla nivåer?

Kungliga biblioteket 2018a, s. 3

För att nå framgång bör bibliotek organiseras och arbeta utifrån användarens perspektiv, vilket också varit utgångspunkten i vårt arbete.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 4

Biblioteken behöver alltså anpassa sin verksamhet till användaren och ett flertal problemframställningar handlar därför om hur biblioteken ska kunna tillfredsställa användarens behov. Verksamheten behöver även anpassas till potentiella användare eftersom det, såväl explicit som implicit, framställs som ett problem att alla inte tar del av biblioteksverksamheten:

Det är ett problem att biblioteken inte når fram till alla potentiella användare och att en stor grupp människor överhuvudtaget inte kommer till biblioteken.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 2

Vi menar att det är positivt både för samhällsutvecklingen och enskilda individers egen livskvalitet och bildning om användningen av biblioteksverksamheterna ökar.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 5

Här kopplas biblioteken åter till ökad livskvalitet och personlighetsförbättring, vilket är en konceptuell logik som underbygger framställningen om icke-användning som ett problem. En jämförelse kan göras med Stevenson, D. et al. (2017) som hävdar att kulturellt deltagande är nödvändigt för kulturinstitutionernas existensberättigande. Utan användarna förlorar biblioteken sin legitimitet, men problemet framställs istället drabba icke-användarna. Icke-användning framställs till stor del bero på brist på relevans och förnyelse hos biblioteken:

Det är nödvändigt att biblioteken utvecklar metoder för att nå de som idag inte känner till vad biblioteken kan erbjuda och som har en föråldrad syn på biblioteksverksamhet eller är förhindrade av praktiska skäl att använda bibliotek.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 15

För att nå ännu fler och nya användare är det nödvändigt att biblioteken anpassar sig efter människors behov och inte ofrivilligt fastnar i en dikterad och stagnerad bild av biblioteken.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 16

/.../ digitaliseringen hotar att göra biblioteken irrelevanta om de inte kan svara mot användarnas sökande efter kunskap och läsupplevelser på nätet.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 2

Vem är då denna användare som biblioteken vill locka till sig och tillfredsställa? Den typiska biblioteksanvändaren framställs genomgående som en medveten person med ett stort teknologiskt kapital samt höga förväntningar och krav på biblioteken. En tydlig problemframställning, närliggande den om bristen på relevans, blir alltså att biblioteken får svårt att tillgodose användarens behov om den digitala utvecklingen inte påskyndas:

Ska biblioteken behålla och öka sin relevans hos användarna är det här den kanske mest centrala frågan. Hur göra bibliotekens resurser tillgängliga för användarna utifrån det sätt de söker kunskap idag? Söka enkelt, hitta snabbt och få tag på själva dokumentet digitalt eller analogt.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 41

För användaren är det obegripligt att man inte via en sökning kan finna digitalt eller analogt material och källhänvisningar till den frågeställning man vill ha belyst. Användarens upplevelse av bibliotekstjänsterna ska minst kunna möta det mediemarknaden idag kan erbjuda.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 42

Samtidigt är det fler användare (och användargrupper) som förväntar sig bättre tillgång till alltmer material som traditionellt hanteras av biblioteken.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 45

Användarna förväntar sig att bibliotek kommunicerar med varandra och erbjuder likartade tjänster. Den tekniska infrastrukturen inom bibliotekssektorn är idag splittrad och resurskrävande.

Kungliga biblioteket 2019, s. 25

Bibliotekets huvudsakliga uppgift är att tillfredsställa denna tänkta användare. Andra typer av användare som inte stämmer in i denna bild nämns bara kort och undantagsvis, exempelvis i de till digitalt utanförskap relaterade avsnitt som tidigare har nämnts. I samband med en diskussion om hur nedlagda bibliotek kan komma att ersättas av digitala lösningar nämns vilka konsekvenser det kan få för äldre, vilket dock ges mycket litet utrymme:

Mindre och små kommuner med sviktande skatteunderlag kommer i framtiden ha svårt att uppbåda resurser för att erbjuda en god biblioteksverksamhet. En grupp som kan bli lidande av denna utveckling är de alltfler äldre.

Kungliga biblioteket 2018a, s. 55

I dokumentet talas det återkommande om att biblioteket ska vara inkluderande och en plats för alla. Fokus ligger dock på att öka antalet användare och tillfredsställa de med ett större teknologiskt kapital. Frågan om digitalt utanförskap, den digitala klyftan, "b-laget", nämns i dokumenten, men användare med ett större teknologiskt kapital och nödvändigheten för biblioteken att anpassa sig till deras behov får väsentligt mycket större utrymme och tyngd. Det får frågan om digitalt utanförskap att framstå som mindre betydelsefull, även om vikten av bibliotekens arbete med att motverka "sprickbildningar i samhället" till följd av digitaliseringen betonas. Det framstår som

viktigare för biblioteken att gå användare med ett större teknologiskt kapital till mötes och att visa för omvärlden att bibliotekssektorn hänger med i utvecklingen. Hur biblioteken ska kunna arbeta för att kompensera personer med ett mindre teknologiskt kapital för den digitala utvecklingens konsekvenser omskrivs inte. Det framgår inte heller av dokumenten att dessa användare kan vara starka i alla andra relevanta avseenden, exempelvis gällande bildning, kritiskt tänkande och samhällsengagemang. Detta utgör alltså tystnader i problemframställningen.

Med tanke på att strategin ska vara en "... inriktning och prioritering att förhålla sig till för den berörda samhällssektorn ..." (Kungliga biblioteket 2018a, s. 1) är en möjlig effekt av problemformuleringarna ovan att väsentligt större satsningar kommer att göras på förnyelse än på fortsatta analoga tjänster och stöd till personer med ett mindre teknologiskt kapital. Eftersom de teknologiskt kapitalstarka så tydligt prioriteras i dokumenten är det rimligt att andra användare inte känner sig tilltalade. Då utvecklingen dessutom skrivs fram som dramatisk och blixtnabb kan det te sig hopplöst att ta sig an det digitala.

5.3 Biblioteksplaner

I de analyserade biblioteksplanerna har följande gemensamma teman identifierats: "Hänga med i utvecklingen"/digitaliseringen som hot (med underkategorierna Bibliotekariers kompetens och Digitaliseringen som problemlösare), Ökning av teknologiskt kapital för minskat digitalt utanförskap samt Användares behov och förväntningar.

5.3.1 "Hänga med" i utvecklingen/digitaliseringen som hot

I flertalet av biblioteksplanerna framkommer en omvärldsanalys där biblioteken behöver hänga med i utvecklingen, de ska erbjuda "en angelägen verksamhet" (21, ss. 3–4), och behöver "omprövas" och "omskapas" (13, s. 14). I relation till detta behöver bibliotekarierna mer specifikt öka sin digitala kompetens och anpassas efter samhällets och användarnas behov. Denna omvärldsanalys förutsätter ett teknologiskt deterministiskt perspektiv, där digitaliseringen likställs med samhällsutveckling och där biblioteken behöver reagera på (och anpassa sig efter) denna radikala samhällsförändring för att inte själva tappa legitimitet och relevans.

I en tid där både formella och informella samhällsinstitutioner ifrågasätts har bibliotek fortsatt högt förtroende hos medborgarna, något som är viktigt att både förvalta och att utveckla för att kunna behålla.

4, s. 3

Vi vill i denna plan synliggöra folkbibliotekens olika roller och relevans för människor, och den potential som biblioteken har för att uppfylla medborgarnas behov, önskemål och krav i ett senmodernt kunskaps- och upplevelsesamhälle.

6, s. 9

I och med denna bild av både samhällsutveckling och digitalisering som något biblioteken måste hänga med i, konstrueras också en dikotomi där biblioteken

implicit framställs som omoderna och långsamma, gentemot digitaliseringen som framställs som snabb och modern.

Samhälls- och teknikutvecklingen ställer allt högre krav på digital delaktighet. Det är viktigt att biblioteket följer med i teknikutvecklingen och medverkar till att minska den digitala klyftan genom IT- och datorhandledningar samt informationstillfällen.

22, s. 18

Att målgruppsanpassa det digitala biblioteket genom att hitta och våga prova nya informationskanaler ”i tiden”, dock utifrån gängse kvalitetskriterier.

20, s. 5

Nya medieformat utökar bibliotekens innehåll och vidgar bibliotekens uppgifter. Biblioteket ska sträva efter att bibliotekets digitala tjänster blir användarvänliga och mer tillgängliga. /.../ Biblioteket ska hålla jämna steg med utvecklingen genom investering av ny teknik, ny kunskap och kompetensutveckling inom det digitala området.

17, s. 9

Samhället är under ständig förändring och biblioteken speglar samhället. Det lokala, nationella och globala samhället är inte det samma som för tio år sedan. Den tekniska utvecklingen har gått snabbt framåt och nya sätt att kommunicera på har skapats. Framtiden är oviss och bjuder på utmaningar som idag inte kan överblickas. För att hänga med i denna utveckling behöver biblioteken ständigt utveckla sig för att fortsätta vara den demokratiska och kunskapsförmedlande aktör som biblioteken är idag.

5, s. 4

Även den snabba digitala utvecklingen ställer nya krav på biblioteksverksamheten på flera olika sätt.

- nätbokhandeln är framgångsrik
- allt fler läser/lyssnar på e-böcker
- det kommer nya format för medier; för ljud, bild och text
- nya distributionskanaler uppstår
- mängden information som skapas och lagras digitalt är enorm och det blir allt svårare att orientera sig i informationsflödet och förstå sammanhanget
- viktig samhällskommunikation sker allt mer via nätet

4, s. 6

Gemensamt för framställningen av digitaliseringen som utveckling/hot är antagandet att biblioteket står för “något annat”, vilket har att göra med den konstruerade dikotomin där biblioteket framställs som omodernt och traditionellt gentemot samhällsutvecklingen och digitaliseringen som istället sammankopplas med modernitet och innovation. I följande citat syns samma dikotomi mer explicit:

Biblioteken speglar det som sker i samhället för övrigt, och kommer med största sannolikhet att inom de närmaste åren fortsätta att erbjuda en blandning av traditionell biblioteksservice som bokutlån, hjälp med informationssökning och kulturaktiviteter, men också att i allt högre grad arbeta med till exempel integrationsfrågor och användande av olika former av informationsteknik.

16, s. 2

Det är viktigt att biblioteket följer utvecklingen av informationsteknik och förändrade medie- och informationsvanor, och det är lika viktigt att utveckling och anpassning sker med utgångspunkt i folkbibliotekets välgrundade idétradition - tillgång till kunskap, kultur, upplysning och information för alla.

16, s. 6

I dessa citat framställs biblioteket explicit som en motpol till den digitala samhällsutvecklingen, men också till integrationsfrågor, där bibliotekets funktion traditionellt handlar om "bokutlån, hjälp med informationssökning och kulturaktiviteter" och "tillgång till kunskap, kultur, upplysning och information för alla". Antagandet ligger i att dessa traditionella värden inte skulle höra till samma idétradition som digitaliseringen är kommen ur.

Från konstruktionen av dikotomin bibliotek/digitalisering (omodernt/modernt) inom ramen för det teknologiskt deterministiska perspektivet är det inte långt till den implicita framställningen av digitaliseringen som ett hot. Vi har redan nämnt att problemet framställs som att biblioteket behöver anpassa sig för att inte tappa legitimitet eller relevans, vilket i sig kan förstås som ett hot, men det framkommer också några explicita problemframställningar som har ett annat fokus. Dessa kommer allihop från samma biblioteksplan:

[Bibliotekssamarbete] och dess biblioteksverksamhet skapar framtidens bibliotek och är medspelare i samhällsutvecklingen. Viktiga dimensioner bevaras samtidigt som utrymme ges för nya influenser. Det positiva varumärket hålls vitalt och nya funktioner etableras.

5, s. 14

([Bibliotekssamarbete] ska utarbeta former för att) i samverkan med civilsamhälle och näringsliv utveckla innovativa obeprövade lösningar för nya biblioteksarenor

5, s. 14

Ett väl utvecklat samarbete ger verksamheterna möjlighet till framkantsplacering när det gäller bibliotekens framtida funktion och därmed möjlighet att även fungera som inspirationskälla för andra.

5, s. 14

([Bibliotekssamarbete] ska utarbeta former för att) kompetensutveckla i linje med det strategiska och visionära arbete som pågår.

5, s. 14

Här ligger fokus på att "varumärket" hålls vitalt, att "utveckla innovativa obeprövade lösningar för nya bibliotek" och att biblioteken har en framkantsplacering "när det gäller bibliotekens framtida funktion". Problemet handlar i grunden fortfarande om bibliotekets legitimitet och relevans i relation till samhällsutvecklingen (digitaliseringen), men här genom ett språk som framställer problemet lite annorlunda. I denna framställning målas bilden upp av biblioteket som en aktör på marknaden som behöver arbeta med sitt varumärke, som behöver förnya biblioteksarenorna och som behöver ha en framkantsplacering, oklart i relation till vad. Biblioteket behöver i denna framställning konkurrera, men det framkommer inte med vad biblioteket behöver konkurrera: är det samhällsutvecklingen och samhället

generellt som ska ses som konkurrenter? I lösningen “är medspelare i samhällsutvecklingen” framställs problemet som att biblioteket idag inte är en medspelare i samhällsutvecklingen, vilket skulle kunna fungera som ett alternativ till bilden av digitaliseringen som hot där biblioteket måste anpassas efter digitaliseringen eller sluta vara relevant. Dock tappar denna lösning sitt värde som alternativ i relation till övriga citat, där det framkommer att arbetet likväl bygger på att utveckla och förnya biblioteksverksamheten och därmed också anpassa sig efter samhällsutvecklingen.

Framställningen att biblioteket behöver konkurrera eller sträva efter ett starkt varumärke återkommer i två andra biblioteksplaner:

- ändrade medievanor och ökad konkurrens om fritiden
- biblioteket inte längre ett förstahandsval när det gäller informationssökande.

4, s. 6

Biblioteken har en lång historia, ett starkt varumärke och högt förtroendekapital bland människor i [Kommun].

6, s. 2

“Ändrade medievanor”, informationssökande, efterfrågan på e-böcker och nätbokhandlar specificeras här som konkurrenter till biblioteksverksamheten. Här beskrivs också ett explicit problem i och med att biblioteken både behöver anpassa sig efter efterfrågan, och samtidigt vara ickekommersiella mötesplatser. Att biblioteken har en lång historia, ett starkt varumärke och ett högt förtroendekapital framställs som viktigt och kan ses som en del av dikotomin där biblioteken står för det traditionella och förtroendeingivande, till skillnad från den digitala samhällsutvecklingen som implicit förstås som det motsatta: otraditionellt och opålitligt.

En annan typ av hot handlar om digitaliseringen som hot i relation till demokrati och samhällsdelaktighet:

Vårt uppdrag är viktigt och grundläggande för en demokrati genom att vi tillhandahåller den nya tekniken, information och litteratur till alla. Därigenom utjämnas olikheter beroende på ålder, funktionsnedsättningar eller språk. Det förtroende vi har måste vi fortsätta förvalta väl.

6, s. 2

I detta citat framställs digitaliseringen i stort som något som dels är en förutsättning för deltagande i samhället, dels som något som kan bidra till ökad jämlikhet genom “utjämnande av olikheter” och genom att “minska den digitala klyftan”. Med andra ord innebär den digitala samhällsutvecklingen en risk för minskat förtroende, och om biblioteken inte lyckas med uppdraget att utjämna ojämlikheter innebär den också en risk för ökad ojämlikhet i allmänhet, men också specifikt gällande digitalt utanförskap.

Här framställs ett mer specifikt hot:

Skillnader i vilken digital information människor tar del av. Så kallade filterbubblor uppstår när sökmotorer med hjälp av algoritmer automatiskt anpassar eller filtrerar innehåll utifrån användarens tidigare sökningar och aktiviteter på sociala medier. Det kan göra det lättare att bara interagera med personer som stärker den egna uppfattningen eller världsbilden, vilket bidrar till ökad kunskaps- och åsiktpolarisering.

13, s. 12

I och med den digitala samhällsutvecklingen ökar mängden information människor tar del av digitalt, problemet framställs explicit som att så kallade filterbubblor uppstår med hjälp av sökmotorers algoritmer och filter som anpassar det innehåll användaren tar del av. Detta leder i sin tur till det explicita problemet med ökad kunskaps- och åsikspolarisering. Den implicita problemframställningen syns här i antagandet att det skulle vara av ondo att "bara interagera med personer som stärker den egna uppfattningen eller världsbilden".

5.3.2 Bibliotekariers kompetens

Om den digitala samhällsutvecklingen framställs som ett hot mot bibliotekets legitimitet och relevans, nyckelkoncept som förekommer i flertalet av biblioteksplanerna, är det inte konstigt att bibliotekariers kompetens och bibliotekarieyrket i stort berörs eller framställs som nycklar till förbättring. I flertalet biblioteksplaner framläggs behovet av ökad digital kompetens bland de egna anställda bibliotekarierna som en av lösningarna på digitalt utanförskap.

Till biblioteket kommer personer för att bli digitalt delaktiga och lära sig mer om källkritik och där regeringen, under biblioteksplansperioden, satsar medel för att utveckla bibliotekens kompetens i syfte med att öka medborgarnas digitala delaktighet på ett mer samlat och strategiskt sätt.

26, s. 3

Arbeta för att kontinuerligt stärka den digitala kompetensen hos bibliotekspersonal.

15, s. 5

För att biblioteket ska kunna erbjuda ett varierat och aktuellt utbud och en professionell verksamhet är det viktigt att personalen erbjuds kompetensutveckling inom läsfrämjande, ny teknik med mera. Det är viktigt att vi ständigt ser över aktuella kompetenser, personalkategorier och språkkunskaper, till exempel vid nyrekrytering.

2, s. 11

Personalens digitala kompetens ska ständigt utvecklas för att kunna möta samhällets behov.

19, s. 3

... är det extra viktigt att personalen har möjlighet att kontinuerligt vidareutbilda sig både inom biblioteksspecifika områden, inom it och annan teknologi, och i bemötande och service.

16, s. 10

Om detta förstås som lösningar på problemet med digitalt utanförskap läggs fokus på bristen av kompetens hos bibliotekspersonalen och bibliotekarierna. Det är

bibliotekariernas kompetens som ska anpassas och utvecklas efter samhällets och digitaliseringens behov, och också efter användarna. Detta fokus innebär också en ökad polarisering där bibliotekariernas nuvarande kompetens implicit framställs som otillräcklig och därför behöver anpassas till den digitala samhällsutvecklingen. Ansvaret för bibliotekets fortsatta relevans läggs delvis på bibliotekariernas axlar.

5.3.3 Digitaliseringen som problemlösare

Inom ramen för det teknologiskt deterministiska perspektivet där teknologin i sig ses som möjliggörare av utveckling är det självklart att det digitala och digitala verktyg också ses som "problemlösare".

Utgångspunkten när nya tjänster tas fram ska vara att det kan finnas digitala verktyg som kan förenkla, förbättra och berika innehållet och göra det mer tillgängligt. Genom utveckling av digitala tjänster kan biblioteken frigöra tid både hos användarna och hos bibliotekens medarbetare. Samtidigt behöver de kontinuerligt uppdateras och vidareutvecklas, vilket kräver kompetens, resurser och flexibilitet i organisationen.

13, s. 17

I detta citat ser vi att digitaliseringen framställs som potentiellt frigörande av tid för användare likväl som bibliotekens medarbetare. Digitala verktyg kopplas också samman med förenkling, förbättring och berikning samt har möjlighet att göra nya tjänster mer tillgängliga.

Vi menar att "digitaliseringen som problemlösare" framställs på tre olika vis i biblioteksplanerna: genom digitaliseringens koppling till tillgänglighet, till läsfrämjande, och till kommunikation med användarna.

5.3.3.1 Tillgänglighet

I flertalet av biblioteksplanerna kopplas digitala verktyg samman med bibliotekets tillgänglighetsarbete.

Biblioteket måste möta sina användare där de befinner sig, såväl rumsligt som digitalt eftersom dessa två världar allt mer vävs samman. Biblioteket ska därför, med hjälp av IT, webbkommunikation och sociala medier, bejaka och integrera den digitala utvecklingen i sin verksamhet. Ett digitalt bibliotek innebär en förlängning av det fysiska biblioteket och ger möjlighet att exempelvis använda bibliotekskatalogen för att låna om och reservera böcker eller kommunicera med biblioteket genom sociala medier. Även det digitala biblioteket ska vara anpassat för personer som har behov av lättläst och tydlig text och ska vara användarvänligt i sin utformning.

23, s. 9

Nedladdning av talböcker, introduktion i nedladdning, utlån av tekniska hjälpmedel, en tillgänglig webb, lättlästa medier, böcker på punktskrift, e-böcker och en fysisk tillgänglighet i bibliotekslokalerna samt vid arrangemang ska ljudanläggning användas.

26, s. 4

Biblioteket erbjuder digital nedladdning eller direktnedladdning av talböcker för låntagare med läshinder.

22, s. 17

Det digitala biblioteket ska vara tillgänglighetsanpassat och omfattas av tillgänglighetsplanen.

20, s. 6

Bibliotekstjänster ska vara tillgängliga för alla. Det finns flera aspekter av tillgänglighet som till exempel generösa öppettider vad gäller det fysiska rummet, självbetjäning, e-tjänster och uppsökande verksamhet.

4, s. 7

Folkbiblioteken är till för alla och tillgänglighet är grundläggande i verksamheten. Lokalerna är utformade så att de är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Tillgänglighet innebär också inköp och förmedling av anpassade medier. Det kan gälla inköp av lättläst litteratur och litteratur på olika språk, läsfrämjande insatser, utveckling av virtuella tjänster eller verksamhet förlagd utanför biblioteket.

3, s. 1

Vuxna och unga som på grund av synskada eller dyslexi har svårt att läsa en tryckt bok kan numera via registrering på sitt bibliotek själva ladda ner inlästa böcker till sin dator, platta eller smartphone. Biblioteken ansvarar för att informera om denna möjlighet och för att utbilda dessa personer. Detta är ett viktigt sätt att göra litteratur tillgänglig för personer med funktionsvariation.

3, s. 2

Ny teknik ger nya möjligheter för att sprida och tillgängliggöra berättande, kunskap och information.

11, s. 3

Digitala skärmar och mobilappar är exempel på tekniska verktyg som ska användas för att få samlingarna mer användarvänliga och för att attrahera nya användare.

11, s. 4

Merparten av dessa citat har fokus på den rent praktiska aspekten av tillgänglighet, vilket är logiskt inom ramen för det teknologiskt deterministiska perspektivet. Hemsidan ska vara tillgänglighetsanpassad, det ska tillhandahållas medier anpassade efter användares olika förutsättningar och digitala verktyg som skärmar och mobilappar antas fungera tillgängliggörande. Vad som osynliggörs genom detta fokus är en bredare förståelse av tillgänglighet som inkluderar, exempelvis personer som av olika anledningar inte kan eller vill hantera digitala lösningar eller webbtjänster.

5.3.3.2 Läsfrämjande

Digitala verktyg kopplas också samman med bibliotekets läsfrämjande arbete:

Ny teknik ger fler läsmöjligheter och därmed läsmöjligheter för fler! Film, ljudböcker, DAISY och e-medier får allt större spridning och har blivit en naturlig del av mediebeståndet. Biblioteket ska fortsätta att vara öppet för att med olika tekniska hjälpmedel främja läsning och informationssökning. Biblioteket ska också arbeta för att minska de digitala klyftorna i samhället.

16, s. 7

Att använda digitala verktyg och möjligheter i arbetet med vårt pedagogiska och läsfrämjande uppdrag.

20, s. 5

Biblioteken skall fortsätta sin långa tradition av läsfrämjande insatser, arbeta med språkutveckling och utveckla olika former av digital kultur. Detta kan handla om digital produktion, digitalt lärande via öppna lärresurser etc. Biblioteken kan erbjuda infrastruktur för att vara en digital producent.

14, s. 9

I dessa citat görs ett antal antaganden, dels att ny teknik i sig skulle innebära fler läsmöjligheter för fler, dels att det ingår i bibliotekets arbete att utveckla olika former av digital kultur och “erbjuda infrastruktur för att vara en digital producent”.

5.3.3.3 Kommunikation med användarna

Det digitala och digitaliseringen framställs i flera biblioteksplaner som ett verktyg att kommunicera med användarna:

- Att se det digitala biblioteket som en del av en aktiv och effektiv informationsstrategi.
- Att verka för en lokal profilering med tydlig avsändare (i huvudsak när det gäller sociala medier).

20, s. 4

Folkbiblioteken ska arbeta för att skapa fler digitala förbindelselänkar mellan användare och bibliotek.

9, s. 8

Folk- och skolbiblioteken ska ta tillvara den digitala teknikens möjligheter för att nå fler, stärka delaktigheten och höja tillgängligheten.

13, s. 17

Uppnår vi genom att bygga en mer attraktiv hemsida under perioden, fortsätta erbjuda möjlighet att hålla föreläsningar gratis, ge möjlighet att ställa ut – även för barn och unga.

12, s. 6

Det antas att digitala verktyg ska förenkla kommunikationen mellan bibliotek och användare. När det handlar om “digitala förbindelselänkar” borde det betyda ungefär samma sak, att problemet framställs som bristande kommunikation mellan användare och bibliotek, och att digitala verktyg inom ramen för detta därför ses som en lösning. Vad digitala förbindelselänkar är utvecklas inte vidare.

Utifrån detta framställs problemet som att biblioteket inte når ut till tillräckligt många, vilket föreslås lösas genom en attraktiv hemsida, gratis föreläsningar och möjlighet att ställa ut.

Sammanfattningsvis är det tydligt att det teknologiskt deterministiska perspektivet genomsyrar lösningar, explicita problem och implicita problemframställningar hos flertalet av biblioteksplanerna. Anpassningsskyldigheten ligger hos biblioteken, både i relation till samhällsutveckling och användare med större teknologiskt kapital. Å ena

sidan framställs bilden av biblioteket som en kombination av nytt och gammalt, som en verksamhet i framkantsplacering, å andra sidan återkommer antagandet att traditionell biblioteksverksamhet är omodernt, långsamt och därför också mindre viktigt.

5.3.4 Ökning av teknologiskt kapital för minskat digitalt utanförskap

I biblioteksplanerna förekommer begreppen den digitala klyftan, digital delaktighet, digital kompetens och MIK ungefär lika frekvent. Digitalt utanförskap används endast vid ett fåtal tillfällen. Digital kompetens, MIK och informationskompetens framhålls i flera biblioteksplaner som en lösning på den digitala klyftan och digitalt utanförskap:

Biblioteket ska motverka digitalt utanförskap och främja den digitala delaktigheten genom att stärka medborgarnas digitala kompetens och stärka förmågan att bedöma, kritiskt granska och förstå information.

17, s. 9

Behovet av medie- och informationskompetens ökar och här spelar biblioteken en viktig roll för att vara med och minska den digitala klyftan. Biblioteken stödjer allt från det demokratiska lärandet på nätet, den informella och formella utbildningen och tillhandahåller handledning, både individuell och för grupper. Bibliotekens roll är att förmedla lusten att söka kunskap och att lära.

4, s. 7

Alla medborgare har dock inte tillgång till den digitala världen och den digitala klyftan växer. Biblioteket har ett ansvar för att utjämna denna klyfta och för att utveckla kommuninvånarnas informationskompetens.

23, s. 10

Den digitala klyftan och digitalt utanförskap beskrivs här främst som en brist på digital kompetens och MIK. Detta fokus kan härledas till bibliotekslagens (SFS 2013:801) 7§ om att “[f]olkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet.”. Lagskrivelsen förekommer i många av biblioteksplanerna och har sannolikt styrt uppmärksamheten mot just *know how* och informationskompetens. I ett antal biblioteksplaner inkluderas dock även praktisk tillgång till teknik i problemframställningen. Bilden av den digitala klyftan och digitalt utanförskap blir då en kombinerad brist på utrustning, *know how* och vana att navigera i ett digitalt informationsflöde. Detta ligger nära det av Sassi (2005) beskrivna *teknokratiska perspektivet*. Enligt detta synsätt kan digital ojämlikhet lösas med utrustning, utbildning och meningsfullt innehåll. Teknologi kan även i sig bidra till minskad ojämlikhet (ibid.).

Digital kompetens är också en nyckel för det livslånga lärandet. I detta finns två uppdrag: dels ska folkbiblioteket tillhandahålla datorer och relevanta program till medborgarna och dels ska biblioteket på olika sätt förmedla kunskap om hur den digitala tekniken kan användas.

15, s. 5

[Bibliotek] erbjuder såväl utrustning som vägledning för att motverka den digitala klyftan.

5, s. 5

Det finns möjlighet att använda teknik och få handledning för att ta del av den digitala världen. Biblioteken arbetar aktivt med bland annat datorkurser för att minska den digitala klyftan. Utbudet av e-medier för utlåning ökar ständigt.

5, s. 8

[Bibliotek] har utbildningsinsatser som riktar sig till [Kommuninvånare] som önskar bli bättre på sökmetodik, källkritik och informationsanvändande.

5, s. 12

Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet. Dessutom anger lagen att folkbiblioteken ska verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare. Det innebär inte bara att tillhandahålla teknisk utrustning och tillgängliggöra digitalt innehåll, utan också att stödja och handleda användarna i att sortera, tolka och kritiskt värdera digital information. Det är en del av bibliotekens demokratiuppdrag att arbeta med digital folkbildning och att minska digitala klyftor mellan användare och icke-användare.

13, s. 16

I det sista citatet framträder binäriteten i begreppet den digitala klyftan extra tydligt. Här ryms bara användare och icke-användare. Biblioteksplanerna framhåller vikten av att minska digitalt utanförskap och utjämna den digitala klyftan samtidigt som diskursen om den digitala klyftan kan befaras verka i motsatt riktning. I citatet nedan framställs digitalt utanförskap som en oförmåga, vilket framstår som binärt och stigmatiserande:

Kännedom om hur informationsteknik kan användas för informations-, litteratur- och kunskapsinhämtning blir en allt viktigare uppgift för biblioteken. Digitalt utanförskap (oförmåga att ta del av samhällets digitala tjänster) är för många en realitet. Nya medier och kanaler för information kräver nya sätt att ta till sig information, både när det gäller teknik och metod.

17, s. 7

I följande stycke beskrivs brist på digital delaktighet som ett socialt problem. "Utsatthet" antas både kunna orsakas av och förvärras av digitalisering. Detta står i kontrast till ovanstående framställningar av den digitala klyftan som ett närmast praktiskt problem. Denna framställning är snarare i linje med de perspektiv som Sassi (2005) kallar *informationsstruktur och exklusion* samt *modernisering och global kapitalism*, där digitalisering anses kunna förvärra befintlig eller rentav skapa nya former av ojämlikhet:

När det gäller digital delaktighet är ålder, utbildning och inkomst särskilt avgörande. En alltmer digitaliserad vardagsvärld kan både öppna dörrar och sätta upp en ny typ av hinder för redan utsatta grupper.

19, s. 2

Problemet framstår här som relationellt, till skillnad från de mer binära framställningarna ovan. Sammankopplingen mellan social problematik och brist på

digital kompetens kan dock som tidigare nämnts även leda till stigmatisering och förenkling. Personer i någon form av utsatthet kan till följd av denna framställning betraktas ha en generell lägre digital kompetens och personer med ett mindre teknologiskt kapital kan framstå som generellt "utsatta". Detta är inte nödvändigtvis fallet. Att koppla samman brist på digital kompetens eller tillgång till utrustning med särskilda grupper kan dessutom fungera som en kategorisering:

Biblioteken verkar för att öka människors digitala delaktighet genom att hålla regelbundna handledningar för ovana internetanvändare. Det är ofta äldre som anmäler sig till dessa handledningar. I det dagliga informationsarbetet ingår även att vägleda vid de datorer som finns i biblioteken. Datorerna är även viktiga för dem som kan behärska en dator men inte har någon tillgång. Till denna grupp hör många nyanlända. Att hjälpa besökare vid datorer har blivit en vanlig syssla i informationsarbetet. Här behövs kompetensutveckling för bibliotekspersonal och bättre klarhet om var besökare kan få den hjälp de behöver om inte bibliotekspersonal kan hjälpa till. Här finns en tydlig lucka. Biblioteket kommer att fortsätta med handledningar för ovana datoranvändare, i den mån tiden räcker till.

3, ss. 6–7

Brist på digital delaktighet framställs här som ett problem för framförallt äldre och nyanlända och dessa grupper framstår därmed som det egentliga problemet. Arbetet med digital vägledning beskrivs som tidskrävande och utmanande för biblioteken, vilket förstärker bilden av "ovana internetanvändare" som problematiska. Detta kan jämföras med Kann-Rasmussen och Ballings (2015) analys av kampanjen "Danmark læser" där de menar att unga människor, nya danskar och socialt utsatta framställs som mindre benägna att ta del av kultur och därmed indirekt som mindre demokratiska samt mindre förmögna till dialog och gemenskap.

Återkommande i biblioteksplanerna är framställningen av den digitala klyftan, brist på digital delaktighet och MIK som ett demokratiskt problem. Att använda digitala verktyg på ett "upplyst" sätt framställs som nödvändigt för att fungera i samhället och för att kunna leva ett fullvärdigt liv:

Tillgång till och kunskap om den digitala kommunikationen är en förutsättning för att kunna delta i samhället. Biblioteken och dess personal har även stor betydelse genom att kunna vägleda bland stora informationsmängder.

22, s. 18

Bibliotekslagen säger att folkbiblioteken ska verka för ökad kunskap om hur man använder informationsteknik för kunskapsinhämtning samt för lärande och delaktighet i kulturlivet. Detta är en viktig förutsättning för medborgarnas delaktighet i samhället. En utveckling av det digitala biblioteket skapar möjligheter till digital delaktighet för kommuninvånarna, vilket i vidare bemärkelse får en demokratiskt stärkande effekt.

20, s. 4

Bibliotekens arbete för att öka människors möjligheter att utvecklas när det gäller läsning, medie- och informationskunnighet (MIK) och andra grundläggande demokratiska värden bidrar till att ge alla invånare förutsättningar att ta aktiv del i samhället och påverka den egna situationen.

7, s. 17

Digitaliseringen, tillgängliggörandet av information gratis på internet och den sociala webbens intåg är företeelser som förenklat människors informationsinhämtning. Samtidigt finns en så kallad digital klyfta där de som saknar verktygen och kompetensen allt mer hamnar utanför samhällets demokratiska processer.

10, s. 2

Vi lever idag i ett informations- och kunskapssamhälle. Informationsflödet ökar och digitaliseras allt mer. Samtidigt har inte alla tillgång till, eller kunskaperna för att tillgodogöra sig, den digitala världen, den digitala klyftan växer. Biblioteket har ett ansvar för att utjämna denna klyfta.

10, s. 5

Denna framställda nödvändighet förklaras med bilden av samhället i förändring som har beskrivits närmare i 5.1.1 *Teknologisk determinism* samt 5.3.1 *“Hänga med” i utvecklingen/digitaliseringen som hot*:

Den digitala utvecklingen med snabba förändringar inom medier och digital teknik, där digitala klyftor mellan användare och icke-användare leder till bristande jämlikhet avseende tillgänglighet till medier och kultur.

13, s. 12

I vårt informations- och kunskapssamhälle är god tillgång till digitala och tryckta medier grundläggande för att möta medborgarnas behov. Informationsflödet ökar och digitaliseras allt mer.

2, s. 10

I Bibliotekslagen poängteras också att biblioteken ska verka för att öka kunskapen om informationsteknik, och hur denna kan användas i kunskapsinhämtningssyfte, vilket för bibliotekens del innebär ett pedagogiskt uppdrag. Denna uppgift blir extra viktig i dagens samhälle, där Internet blir en allt viktigare del av människors vardag. För den som inte har tillgång till eller kunskap om ny teknik, är det i många fall svårt att vara delaktig i samhällets alla funktioner. Med utgångspunkt i bibliotekens demokratiska uppdrag är det därför viktigt att arbeta med denna typ av delaktighetsfrågor.

20, s. 7

Utvecklingen av olika nya medieformer – oftast digitala – ställer allt högre krav på kunskaper i medie- och kommunikation. Biblioteken har en viktig pedagogisk roll i att utveckla [Kommuninvånares] färdigheter inom dessa områden.

14, s. 10

Tillgången till informations- och kunskapsnät kommer att bli allt viktigare i takt med att samhällsutvecklingen blir alltmer kunskapsberoende – varför även kunskap om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning och lärande blir en alltmer självklar förutsättning för delaktighet i samhälls- och kulturlivet.

22, s. 9

I vårt informations- och kunskapssamhälle är god tillgång till digitala och tryckta medier grundläggande för att möta medborgarnas behov.

23, s. 10

I en biblioteksplan beskrivs digitaliseringen dock undantagsvis som en aktiv handling från myndigheternas sida, istället för en naturkraft av oklart ursprung:

År 2000 hade halva svenska folket tillgång till internet. 2014 återstår det dock fortfarande runt 1 miljon svenskar som inte använder internet. Knappt hälften av dessa anger att skälet är att de saknar kompetens eller resurser för att använda internet. Samtidigt förväntas människor i allt större grad behärska det digitala. Myndigheter styr över allt mer av sina tjänster mot internet.

10, s. 4

“Det digitala” beskrivs dels som en egen värld dit endast de med en viss mängd teknologiskt kapital har tillgång, dels som en nödvändighet för att få tillgång till omvärlden utanför den egna personliga sfären:

([Kommun] vill) att tillgången till den digitala arenan ska öka med hjälp av användbar och tillgänglig teknik

5, s. 12

[Bibliotek] tillhandahåller i biblioteksverksamheten teknisk utrustning för att kunna vara delaktig i den digitala sfären, med särskilt fokus på prioriterade målgrupper såsom personer med funktionsnedsättning.

5, s. 12

Omvärlden öppnas när alla kan ta del av digitaliseringens möjligheter.

5, s. 5

Anmärkningsvärt är att digital delaktighet och MIK i några biblioteksplaner framställs som en medborgerlig skyldighet, vilket ur ett governmentality-perspektiv kan ses som styrning i digital riktning:

Biblioteken ska verka för att öka den digitala delaktigheten i samhället och därigenom skapa ökade möjligheter för alla att delta i kultur- och samhällslivet, och att kunna utöva sina rättigheter och skyldigheter som medborgare. Således är insatserna för ökad digital delaktighet ytterst en fråga om demokrati.

19, s. 8

För att kunna ta del av all information, vara källkritisk och vara en ansvarstagande invånare ställs det stora krav på kunskap. Biblioteket ska stödja såväl självstudier som formell utbildning på alla nivåer.

1, s. 4

I en biblioteksplan kopplas MIK dessutom till marknadsmetaforer vilket ger associationer till samhällsnyttighet:

Kunskap inom källkritik och olika informationskanaler blir allt viktigare. Det ökade digitala medieflödet innebär att biblioteken måste utveckla sitt arbete med medie- och informationskunskap (MIK). Vi måste ge människor verktyg att vara konsument och producenter i ett modernt medielandskap. Biblioteken ska vara en garant för att människor på ett jämställt sätt kan ta del av media- och informationsflödet.

14, s. 10

Sammantaget fördjupas binäriteten i situationsbeskrivningen genom framställningen av digitalt utanförskap som ett demokratiskt problem. Personer med ett mindre teknologiskt kapital framställs inte bara vara utestängda från den digitala världen utan från hela samhället. De framstår som demokratiskt svaga, maktlösa, oförmögna, samhällsnyttiga och rentav oansvariga. Denna bild kan betraktas som en skiljande praktik då dessa egenskaper givetvis inte är önskvärda. Genom kontrastverkan styrs vi därmed mot digitalisering.

5.3.5 Användares behov och förväntningar

“Behov” är liksom i *Från ord till handling* och *Demokratis skattkammare* ett återkommande nyckelord i biblioteksplanerna. Det nämns i avsnitt om personer med särskilda behov, t.ex. funktionsvariationer eller annat modersmål än svenska, men även frekvent i samband med den tekniska utvecklingen. Det specificeras dock inte vad ett behov är och vilka behov det rör sig om; behov av vägledning kring användning av digitala verktyg, behov av hjälp med informationssökning och källkritik eller behov av tillgång till digitala lösningar och resurser? Frågan är hur starka respektive relevanta dessa “behov” är och anses vara. Likvärdighet och jämställdhet är andra vanliga nyckelord. Det beskrivs dock inte vad som menas med detta, om det innebär samma service och stöd till alla eller mer stöd kompensatoriskt till dem som behöver det mest.

Biblioteket måste möta sina användare där de befinner sig, såväl rumsligt som digitalt eftersom dessa två världar allt mer vävs samman. Biblioteket ska därför, med hjälp av IT, webbkommunikation och sociala medier, bejaka och integrera den digitala utvecklingen i sin verksamhet. Ett digitalt bibliotek innebär en förlängning av det fysiska biblioteket och ger möjlighet att exempelvis använda bibliotekskatalogen för att låna om och reservera böcker eller kommunicera med biblioteket genom sociala medier. Även det digitala biblioteket ska vara anpassat för personer som har behov av lättläst och tydlig text och ska vara användarvänligt i sin utformning.

23, s. 9

Utbudet av medier måste vara rikt och varierat för att möta behov och önskemål hos befintliga och framtida användare. På senare år har de fysiska utlånen minskat i takt med att allt fler medier blir tillgängliga digitalt och människor får mer digitala vanor.

13, s. 14

I hela landet sjunker bibliotekens utlåningssiffror, då allt fler bibliotekstjänster sker via internet, så även i [Kommun]. Undersökningar visar på minskat läsande, samtidigt som villkoren för läsning förändras. Ny teknik ger upphov till ett nytt medieutbud som kan ge nya medievanor och nya former av kulturutövning. Tillgången till informationsresurser kommer att bli allt viktigare i takt med att samhällsutvecklingen blir allt mer kunskapsberoende. Det är en stor utmaning för biblioteken att följa och möta upp biblioteksanvändarnas nya behov. Biblioteksservicen ska vara tillgänglig för alla och anpassad till kommuninvånarnas behov.

13, s. 1

När människors ekonomi förbättras och när informationen, kunskapen och tillgängligheten ökar förändras förväntningarna på välfärden. Ny teknik har skapat nya arenor, man förväntar sig ökad

tillgänglighet och snabbhet. Digitalisering och ständig uppkoppling erbjuder nya möjligheter för människor att bygga relationer, få insyn i och påverka händelser.

17, s. 6

Liksom i övrigt material beskrivs här en snabb utveckling mot nya vanor hos befolkningen. Vårt samhälle framställs som präglad av enskilda individers behov. Informations- och läsvanor förändras och biblioteken bör möta upp användares nya behov, vilket innebär en utmaning. Det är varje invånares eget ansvar att skaffa sig lämplig kunskap, men biblioteken kan ge stöd i detta. Problemet med den digitala utvecklingen framställs vara att individuella behov förändras, ökar eller uppstår vilka biblioteken måste tillgodose.

Trots att utbudet ska vara likvärdigt och möta användares behov nämns inte analoga alternativ som en kompensatorisk möjlighet för personer med ett mindre teknologiskt kapital. Detta utgör således en tystnad i materialet. Desto större utrymme ägnas åt behov och förväntningar hos personer med ett större teknologiskt kapital. I citatet nedan nämns exempelvis att biblioteket ska arbeta för att minska den digitala klyftan. Det beskrivs dock inte hur detta ska gå till mer än att utrustning och uppkoppling ska finnas. Den digitala klyftan eller besläktade frågor nämns inte mer i dokumentet. Istället beskrivs hur biblioteket ska tillfredsställa användare med ett större teknologiskt kapital:

Biblioteken ska tillhandahålla öppet WiFi genom trådlös uppkoppling samt tillgång till datorer. Teknik som möjliggör självbetjäning såsom t.ex. utlån och återlämning ska finnas på biblioteken. Teknikutvecklingen ska anpassas efter samhällsutvecklingen och biblioteken ska arbeta för att minska den digitala klyftan i samhället.

Det digitala biblioteket som nås via bibliotekens webbsidor är tillgängligt dygnet runt och ska fylla flera funktioner:

- ge information om verksamheten
- erbjuda självbetjäning samt nätbaserade tjänster och medier
- väcka läslust och ge inspiration
- inbjuda till delaktighet och interaktivitet till exempel via sociala medier.

24, s. 7

Genom övertygelsen om att likvärdighet ska präglade bibliotekens verksamhet verkar alla användares önskemål likställas med behov. Dessa "behov" betraktas sedan i de flesta fall som lika trängande. Det finns dock undantag där kommuninvånarnas behov av bibliotekets tjänster och stöd anses skilja sig åt. Enligt bibliotekslagens (SFS:2013:801) 4§, 5§ och 8§ ska särskild uppmärksamhet ägnas åt barn och ungdomar samt de prioriterade grupperna, det vill säga personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteterna och personer med annat modersmål än svenska. Detta är även återkommande i biblioteksplanerna. De prioriterade gruppernas behov särskiljs alltså från dem som inte tillhör någon prioriterad grupp. Personer med ett mindre teknologiskt kapital särskiljs dock inte från de med ett större teknologiskt kapital och på så vis likställs deras "behov".

Biblioteken ska stödja det livslånga lärandet, men samtidigt verkar personer i behov av stöd egentligen inte prioriteras framför gruppen med ett större teknologiskt kapital.

Om detta får diktera hur verksamheten bedrivs skulle det kunna innebära för få satsningar på arbete med digitalt utanförskap samt otillräckligt med analoga medier och tjänster för att tillgodose personer med ett mindre teknologiskt kapital. Detta skulle i sin tur kunna ge levda effekter i form av begränsad möjlighet att nå information.

6. Avslutande diskussion

I detta avsnitt kommer vi först att göra en sammanfattande diskussion där vi besvarar våra forskningsfrågor och återkopplar till 2. *Bakgrund* samt 4. *Tidigare forskning*. Därefter kommer vi att reflektera över möjlig vidare forskning.

6.1 Diskussion

I vårt material återkommer framställningen av digitaliseringen som problemlösare, vilket kan härledas till det teknologiskt deterministiska perspektivet. Vilka de framställda problemen är skiljer sig dock mellan dokumenten. I *Från ord till handling*, *Demokratins skattkammare* och i majoriteten av biblioteksplanerna kopplas det digitala exempelvis ihop med möjlighet till ökad tillgänglighet och läsfrämjande. I *För ett hållbart digitaliserat Sverige* samt i några av biblioteksplanerna framställs problemet istället vara en brist på konkurrensförmåga, där teknologiskt kapital ses som ett konkurrensverktyg. Dessa problemframställningar fungerar som utopiska och motiverande visioner och kan, såsom Ampuja och Koivisto (2014) argumenterar för, ses som ett sätt att styra i ett kapitalistiskt informationsamhälle. Utöver att dessa visioner skapar en diskursiv gräns där kapitalismen blir omöjlig att ifrågasätta och ses som självklar, är problemet också att den är missvisande. Både Gunkel (2003) och Van Dijk (2005) trycker på vikten av att ifrågasätta förgivettagandet att digital utveckling automatiskt leder till livslångt lärande, jobbutveckling, bättre arbetsmarknad samt demokratiskt deltagande. De förväntningar som följer med den digitala utvecklingen stämmer inte överens med hur internet och digitala verktyg faktiskt används eller vad de har inneburit i form av demokratisk samhällsutveckling (ibid.). Antagandet i *För ett hållbart digitaliserat Sverige* att marknad, offentlig verksamhet och människor vill samma sak i samhället är präglad av marknadsideologi, vilket förklarar varför det antas att ökade kunskaper om individen och framkomsten av en informationsmarknad är eftersträvarsvärd. Vi menar att marknadsideologin tillsammans med det teknologiskt deterministiska perspektivet får specifika subjektifieringseffekter. Det framställs vara eftersträvarsvärd att ha ett stort teknologiskt kapital, ha förtroende för digitala tjänster och vara "teknikvänlig". Den ideala invånaren är utifrån detta en entreprenör. Motsatsen, de med ett mindre teknologiskt kapital, antas vara oförmögna att bidra till företag och samhällsutveckling samt sakna konkurrensfördelar på arbetsmarknaden. Enligt marknadsideologisk logik framstår detta som mindre önskvärd. Därmed utövas en skiljande praktik som ökar stigmatiseringen för denna grupp.

Vi menar att bilden av digitaliseringen som problemlösare ingår i den globala diskurs som Hanell (2018) beskriver, där teknologin ses som en symbol för förändring och där digitala hjälpmedel förutsätts ha positiva effekter på exempelvis skolresultat.

Även i vårt material kopplas digitaliseringen till positiv samhällsutveckling och framställs som automatiskt “bättre”. Samtidigt associeras det “traditionella” biblioteket och individer med ett mindre teknologiskt kapital med negativ utveckling och stagnation. Vidare identifierar vi även en motsatt bild av digitaliseringen som ett hot. I *Från ord till handling* och *Demokratins skattkammare* framställs hotet bestå av förvillande information, manipulation, integritetskränkning och kommersialisering, men även av risken för att förlora relevans. I biblioteksplanerna är relevansproblematiken tydligast. Hotet i *För ett hållbart digitaliserat Sverige* uttrycks indirekt, genom “... ett behov av ett vidare trygghetsperspektiv...” (Regeringskansliet 2017, s. 16), vilket närmare beskrivs som att individer ska känna trygghet i relation till den digitala utvecklingen och digitala tjänster. Det är alltså inte digitala lösningar som behöver bli säkrare, utan individer som bör känna större trygghet. Framställningen av digitaliseringen som både en möjlighet och ett hot är i enlighet med det teknologiskt deterministiska perspektivet, där digitaliseringen förstås som en naturkraft. Detta konstruerar ett behov av existensberättigande på flera nivåer. Individen antas behöva öka sin mängd teknologiskt kapital för att kunna delta i samhällsutvecklingen, biblioteken antas behöva legitimera sitt arbete – gärna med hjälp av digitala hjälpmedel – genom att kunna “hänga med i utvecklingen”, och Sverige antas behöva behålla sin framkantsplacering i EU inom digital utveckling. Kopplingen till tillgänglighet och legitimitet förstärker framställningen av digitaliseringen som oundviklig. Vi menar att jakten på relevans och legitimitet riskerar ta fokus och resurser från bibliotekens övriga verksamhet. Dessutom kan framställningarna om digitaliseringen som hot få effekten att ovana användare undviker digitala verktyg eftersom dessa framstår som skrämmande och ohanterbara.

I vår undersökning framträder ett tydligt ideal gällande invånare och biblioteksanvändare – personen med ett stort teknologiskt kapital. Det är denna användare som får mest plats i materialet och personer med ett mindre teknologiskt kapital behandlas mer sällan. Användares behov omtalas ofta, men främst behoven hos dem med ett större teknologiskt kapital. De som väljer bort eller inte kan använda digitala verktyg osynliggörs i dokumentens tillgänglighetsdiskurs. Personer med ett mindre teknologiskt kapital och deras behov utgör alltså återkommande tystnader i materialet. I den mån personer med ett mindre teknologiskt kapital är synliga så kategoriseras de i regel som generellt utsatta. De framställs inte sällan på ett stigmatiserande sätt, exempelvis som ett b-lag. Ojämligheten mellan personer med ett mindre och större teknologiskt kapital framställs i regel som absolut, vilket står i motsats till forskningsresultat som talar för ett mer relationellt förhållande, exempelvis Lan Fang et al. (2018) och Wyatt et al. (2005).

Begreppet den digitala klyftan förekommer både i *Demokratins skattkammare* och biblioteksplanerna. I *Från ord till handling* omskrivs det som “...sprickbildningar i samhället...” (Kungliga biblioteket 2018a, s. 20) och i *För ett hållbart digitaliserat Sverige* används framförallt begreppet digital kompetens. Digitalt utanförskap förekommer endast i några av biblioteksplanerna medan MIK används i alla dessa dokumenttyper. I materialet identifierar vi framförallt två återkommande problemframställningar rörande variationen i användningen av IKT:er: det demokratiska respektive det praktiska problemet. Framställningen av ett mindre teknologiskt kapital som ett demokratiskt problem och MIK som en medborgerlig skyldighet fördjupar binäriten i situationsbeskrivningen. Personer med ett mindre

teknologiskt kapital betraktas inte bara som utestängda från den digitala världen utan från hela samhället. Dessutom framställs de som onyttiga då de inte rättar sig efter förväntningarna på dem som medborgare. Närliggande är framställningen av mängden teknologiskt kapital som ett konkurrensmedel. Det framstår här som en medborgerlig skyldighet att bidra till sin egen, arbetsgivarens och Sveriges konkurrenskraft genom att öka sitt teknologiska kapital. Vidare kopplas ett mindre teknologiskt kapital ofta till social utsatthet och särskilda grupper, vilket innebär en kategorisering som bidrar till en bilateral stigmatisering.

En sådan problemframställning kan få effekter av såväl diskursiv, subjektifierings- och levd art. Den kan framstå som sanning och göra det svårare att betrakta personer med ett mindre teknologiskt kapital på något annat vis. Framställningen kan även påverka hur personer ser på sig själva och sina möjligheter i samhället och därmed resultera i uppgivenhet. Lösningar som utformas utifrån denna bild kan bli alltför ensidiga och kommer troligtvis inte fylla sin funktion fullt ut. Genom att synliggöra antaganden, binäriteter och kategoriseringar kan en mer komplex bild av digitalt utanförskap medvetandegöras. En person som lever i ekonomisk fattigdom kan exempelvis ha ett större teknologiskt kapital medan en person med stort ekonomiskt kapital kan ha ett mindre teknologiskt kapital. Genom en öppenhet i bemötandet av personer med ett mindre teknologiskt kapital kan mer ändamålsenliga lösningar uppnås. Lika ofta framställs digitalt utanförskap dock som ett praktiskt problem som är möjligt att lösa med utrustning, uppkoppling och know how. Dessutom beskrivs digitalt utanförskap svepande kunna avhjälpas genom ett generellt förändringsarbete i digital riktning. Detta synsätt ligger nära det av Sassi (2005) beskrivna teknokratiska perspektivet. Framställningen kan leda till lösningar som inte är anpassade till användarens förutsättningar, vilket i sin tur kan skapa frustration samt en syn på användaren som hopplös.

En annan relevant subjektifiering kan ske som effekt av framställningen av biblioteket som ett nödvändigt samhällsorgan. Denna beskrivning är tydlig i *Från ord till handling* och *Demokratins skattkammare*, men även i en del av biblioteksplanerna. Biblioteken framställs kunna öka livskvalitet och hjälpa invånare att nå sin fulla potential, vilket vi liksom Haider och Bawden (2007) ser i ljuset av det foucauldianska begreppet pastoral power. Den paternalistiska synen på biblioteket som bildar och vägleder samhällets svaga lever kvar i beskrivningen av användarnas beroende av biblioteken för att uppnå exempelvis MIK. Dessutom hävdas biblioteken i *Från ord till handling* och *Demokratins skattkammare* vara en viktig del av civilförsvaret. Dessa framställningar kan bidra till en förskjuten maktbalans med underlägsna subjektpositioner för användare som genom sina antagna behov av biblioteken kan bidra till att öka bibliotekens legitimitet. Detta kan jämföras med Kann-Rasmussen och Tanks resonemang (2016) om hur kulturinstitutioner i sitt legitimitetsarbete skapar problem för att sedan framställa sig själv som en lösning på dessa. Den skeva maktbalansen kan härledas till folkbibliotekens mer paternalistiska barndom och rimmar illa med den nationella biblioteksstrategins uttalade mål att röra sig bort ifrån den traditionella bilden av biblioteken. I vårt material framställs användaren dock oftast som en teknikkunnig, självständig person som vet vad hen vill ha och behöver. Detta är i linje med de nyare biblioteksdiskurser som Hedemark et al. (2005) identifierar, i vilka användaren närmast betraktas som en kund (ibid.). I vårt material signaleras alltså att det är användare med ett större teknologiskt kapital som

är önskvärda på biblioteken idag. Dessa mycket olika framställningar av maktförhållandet mellan biblioteket och dess användare kan båda två betraktas som en omedveten strävan efter legitimitet. Genom stigmatisering och idealisering, baserat på mängden teknologiskt kapital, sker en styrning mot ett digitalt ideal.

6.2 Vidare forskning

WPR är ett potentiellt mycket brett angreppssätt. Särskilt fråga tre och sex inbjuder till analys av flera olika typer av dokument samt jämförelser mellan såväl ämnesmässiga som geografiska områden. Vår undersökning skulle således kunna breddas genom att problemframställningar och antaganden i vårt nuvarande material jämförs med inflytelserika dokument på exempelvis EU-nivå. Det hade även varit relevant att analysera liknande dokument från andra länder. Materialet hade dessutom kunnat utökas genom att inkludera alla biblioteksplaner i Sverige, kulturplaner samt andra kommunala och regionala styrdokument.

Med ett större och mer heltäckande material hade eventuellt inflytande från lokala faktorer kunnat undersökas. Varierande förutsättningar i kommunen skulle kunna förklara förekomsten av vissa problemframställningar och antaganden. I den befintliga undersökningen har vi inte framhåvt den kommunala kontexten utan fokuserat på övergripande strukturer. Med andra ord fungerar vår undersökning mer som en översikt, vilket är rimligt med hänsyn till tids- och storleksbegränsningar. Vår undersökning är trots dessa begränsningar relevant eftersom den visar att det finns återkommande förgivettaganden som kan få betydelsefulla konsekvenser.

Litteraturförteckning

Nummersystem för biblioteksplaner

1. Bjuv kommun (2016). *Biblioteksplan 2016–2018*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2018/03/12-Bjuv-2016-2018-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
2. Bromölla kommun (2016). *Biblioteksplan 2016–2020. Riktlinjer för biblioteksverksamheten i Bromölla kommun*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/12/12-Brom%C3%B6lla-2016-2020-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
3. Burlöv kommun (2017). *Burlövs kulturplan 2017–2019*.
<https://burlov.se/download/18.10d69cb515ae57232a7b09ec/1490285357150/Kulturplan%20%C3%B6r%20Burl%C3%B6vs%20kommun%202017-2019.pdf> [2019-04-24]
4. Eslöv kommun (2015). *Biblioteksplan för Eslövs kommun 2015–2018*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2011/09/Biblioteksplan-Esl%C3%B6vs-kommun.pdf> [2019-04-24]
5. Helsingborg kommun (2016). *Biblioteksplan för Helsingborg 2016–2019*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/04/12-Helsingborg-2016-2019-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
6. Hässleholm kommun (2015). *Biblioteksplan för Hässleholms kommun 2015–2018*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2015/06/Biblioteksplan-f%C3%B6r-H%C3%A4ssleholms-kommun-2015-2018-slutversion.pdf> [2019-04-24]
7. Höör kommun (2016). *Biblioteksplan Höörs kommun 2016–2020*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/06/12-H%C3%B6%C3%B6r-2016-2020-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
8. Klippan kommun (2016). *Biblioteksplan för biblioteken i Klippans kommun 2016–2019*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2011/09/12-Klippan-2016-2019-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
9. Kristianstad kommun (2015). *Biblioteksplan för Kristianstad 2015–2017*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2018/02/12-Kristianstad-2015-2017-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
10. Kävlinge kommun (2015). *Biblioteksplan för biblioteken i Kävlinge kommun 2015–2018*.
<https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/03/12-K%C3%A4vlinge-2015-2018-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
11. Landskrona kommun (2015). *Ny biblioteksplan för Landskrona stad 2015–2018*.
https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2011/09/Ny-biblioteksplan-f%C3%B6r-Landskrona-stad-20150204_KN150211-%C2%A79.pdf [2019-04-24]

12. Lomma kommun (2015). *BIBLIOTEKSPLAN FÖR LOMMA KOMMUN 2015–2018*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/09/12-Lomma-2015-2018-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
13. Lund kommun (2018). *Biblioteksplan för Lunds kommun*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/12/12-Lund-2018-2020-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
14. Malmö kommun (2016). *BIBLIOTEKSPLAN 2016 – 2020. Malmös folk- och skolbibliotek*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/06/12-Malm%C3%B6-2016-2020-Biblioteksplan-skolbibliotek.pdf> [2019-04-24]
15. Osby kommun (2015). *Biblioteksplan Osby kommun 2015–2018*. <https://snokabibliotek.se/documents/128582/832865/Biblioteksplan+2015-2018/92e6729f-df1f-4c21-9dab-999e95848e65> [2019-04-24]
16. Perstorp kommun (2016). *BIBLIOTEKSPLAN FÖR PERSTORPS KOMMUN 2016 – 2019*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2011/09/12-Perstorp-2016-2019-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
17. Simrishamn kommun (2018). *Förslag till Biblioteksplan Simrishamns kommun 2019–2021*. <https://www.simrishamn.se/wp-content/uploads/2018/11/18-4-biblioteksplan-simrishamns-kommun-2019-2021.pdf> [2019-04-24]
18. Skurup kommun (2017). *Biblioteksplan Skurups kommun*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2011/09/12-Skurup-2017-2021-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
19. Staffanstorps kommun (2016). *BIBLIOTEKSPLAN 2016–2020. Staffanstorps folk- och skolbibliotek*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/04/12-Staffanstorp-2016-2020-Biblioteksplan-Skolbiblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
20. Svalöv kommun (2015). *Biblioteksplan 2015–2019 för Svalövs kommun*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/09/12-Sval%C3%B6v-2015-2019-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
21. Svedala kommun (2016). *Biblioteksplan 2016–2018*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/05/12-Svedala-2016-2018-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
22. Tomelilla kommun (2017). *Biblioteksplan 2017–2021 Tomelilla kommun*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/08/12-Tomelilla-2017-2021-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
23. Trelleborg kommun (2017). *Biblioteksplan för Trelleborgs kommun 2018–2021*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/08/12-Trelleborg-2018-2021-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
24. Vellinge kommun (2017). *Biblioteksplan 2017–2020*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/02/12-Vellinge-2017-2020-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
25. Ystad kommun (2017). *Biblioteksplan 2017–2027 Ystad*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2017/04/12-Ystad-2017-2027-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]
26. Örkelljunga kommun (2018). *Biblioteksplan för Örkelljunga kommun 2018–2021*. <https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2018/04/12-%C3%96rkelljunga-2018-2021-Biblioteksplan.pdf> [2019-04-24]

Referenser

- Ampuja, M. & Koivisto, J. (2014). From “Post-Industrial” to “Network Society” and Beyond: The Political Conjunctures and Current Crisis of Information Society Theory. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 12(2), ss. 447–463. doi: 10.31269/triplec.v12i2.568
- Andersson, H. (u.å.). Från ord till handling. *Biblioteksmagasinet Noll 27*. <http://www.noll27.se/om-noll27/> [2019-04-02]
- Bacchi, C. (u.å.). *About*. <https://carolbacchi.com/> [2019-05-16]
- Bacchi, C. (2009). *Analysing policy: What’s the problem represented to be?* Frenchs Forest, NSW: Pearson Education.
- Bacchi, C. (2005). Discourse, Discourse Everywhere: Subject “Agency” in Feminist Discourse Methodology. *NORA: Nordic Journal of Women’s Studies*, 13(3), ss. 198–209.
- Bacchi, C. (2012). Introducing the ‘What’s the Problem Represented to be?’ approach I Bletsas, A. & Beasley, C. (red.) *Engaging with Carol Bacchi: Strategic interventions and exchanges*. Adelaide: University of Adelaide press, ss. 21–24.
- Bacchi, C. (2018). *Comparing WPR and critical discourse analysis*. <https://carolbacchi.com/2018/05/14/comparing-wpr-and-critical-discourse-analysis/> [2019-01-09]
- Bacchi, C. & Bonham, J. (2014). Reclaiming discursive practices as an analytic focus: Political implications. *Foucault Studies*, 17, ss. 173–192.
- Bacchi, C. & Goodwin, S. (2016). *Poststructural Policy Analysis: A Guide to Practice*. NY: Palgrave Macmillan.
- Boréus, K. (2011). Diskursanalys. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 150–164.
- Carlson A., & Isaacs A. M. (2018). Technological capital: an alternative to the digital divide. *Journal of Applied Communication Research*, 46(2), ss. 243–265. DOI: [10.1080/00909882.2018.1437279](https://doi.org/10.1080/00909882.2018.1437279)
- Castells, M. (red.) (2004). *The network society: a cross-cultural perspective*. Northampton, Mass.: Edward Elgar.
- Drucker, P. F. (1993). *Post-capitalist society*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Fang, M. L., Canham, S. L., Battersby, L., Sixsmith, J., Wada, M. & Sixsmith, A. (2019). Exploring Privilege in the Digital Divide: Implications for Theory, Policy, and Practice. *The Gerontologist*, 59(1), ss. e1–e15.

- Foucault, M. (2002). *Sexualitetens historia, band 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, M. (1980). Truth and power. I *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972–77*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), ss. 777–795.
https://is.muni.cz/el/1423/podzim2008/SOC757/um/FOUCAULT_Subject_and_power.pdf [2019-04-01]
- Goodwin, S. (2012). Women, Policy and Politics: Recasting policy studies. I Bletsas, A. & Beasley, C. (red.) *Engaging with Carol Bacchi: Strategic interventions and exchanges*. Adelaide: University of Adelaide press, ss. 25–36.
- Gribanov, D. V., Kovalenko, K. E., & Kovalenko, N. E. (2017). The development of the information society. *Universidad y Sociedad*, 10(3), ss. 365–368
- Gunkel, D. J. (2003). Second Thoughts: Toward a Critique of the Digital Divide. *New Media & Society*, 5(4), ss. 499–522.
- Haider, J. and Bawden, D. (2007). Conceptions of “information poverty” in LIS: a discourse analysis. *Journal of Documentation*, 63(4), ss. 534–557.
- Hanell, F. (2018). What is the “problem” that digital competence in Swedish teacher education is meant to solve? *Nordic Journal of Digital Literacy*, (03), ss. 137–151.
- Hedemark, A., Hedman, J. & Sundin, O. (2005). Speaking of Users: On User Discourses in the Field of Public Libraries. *Information Research: An International Electronic Journal*, 10(2).
- Helsper, E. J. & Reisdorf, B. C. (2017). ‘The emergence of a “digital underclass” in Great Britain and Sweden: Changing reasons for digital exclusion’. *New Media & Society*, 19(8), ss. 1253–1270.
- Internetstiftelsen (2018). *Svenskarna och internet 2018*.
https://www.iis.se/docs/Svenskarna_och_internet_2018.pdf [2019-01-04]
- Kann-Rasmussen, N. & Balling, G. (2015). Ikke-læsning som “problem” i dansk kulturpolitik - En analyse af læsekampagnen Danmark Læser. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, (02), ss. 250–266.
- Kann-Rasmussen, N. & Tank, E. (2016). Strategi som legitimitetsarbejde : Strategiske svar på bibliotekernes udfordringer. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab Og Kulturformidling*, 5(3), ss. 5–19.
- Kungliga biblioteket (2010). *Biblioteksplan 2.1* (Dnr 2017–525). Stockholm: Kungliga biblioteket.
https://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2011/09/Biblioteksplan-2.1-2017-dnr-2017_525.pdf [2019-04-10]

Kungliga biblioteket (2015). *Biblioteksplanernas aktualitet 2015* (Dnr 6.7-2015-888). Stockholm: Kungliga biblioteket.
<http://www.kb.se/dokument/Biblioteksstatistik/Biblioteksplanernas%20aktualitet%202015.pdf> [2019-04-10]

Kungliga biblioteket (2018a). *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi. Utkast*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
https://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2018/05/Fra%CC%8An_ord_till_handling_WEBB.pdf [2019-05-24]

Kungliga biblioteket (2018b). *Nationell biblioteksstrategi – ett första utkast!* Stockholm: Kungliga biblioteket. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2018-05-08-natio-nell-bibli-o-teks-stra-te-gi---ett-forsta-utkast.html> [2019-05-24]

Kulturdepartementet (2012). *Ny bibliotekslag*. (Regeringens proposition 2012/13:147). Stockholm: Regeringskansliet.

Kulturdepartementet (2003). *Om biblioteksverksamheterna* (Ds 2003:66). Stockholm: Kulturdepartementet.

Lindholm, C. (u.å). *Big data*. I Nationalencyklopedin. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2019-05-21]

Lindholm, C. (u.å). *Digitalisering*. I Nationalencyklopedin. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2019-05-21]

Lindsköld, L. (2013). *Betydelsen av kvalitet: en studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009*. Borås: Valfrid.

Maceviciute, E. & Wilson, T. (2018). Digital Means for Reducing Digital Inequality: Literature Review. *Informing Science*, 21, ss. 269–287

Nationalencyklopedin (u.å.). Informationssamhälle. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2019-05-20]

Nilsson, R. (2008). *Foucault - en introduktion*. Malmö: Égalité.

Regeringskansliet (2015). *Kungliga biblioteket ska ta fram en biblioteksstrategi för hela Sverige*. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/06/kungliga-biblioteket-ska-ta-fram-en-biblioteksstrategi-for-hela-sverige/> [2019-02-13]

Regeringskansliet (2017). *För ett hållbart digitaliserat Sverige - en digitaliseringsstrategi* (Diarienummer: N2017/03643/D). https://www.regeringen.se/49adea/contentassets/5429e024be6847fc907b786ab954228f/digitaliseringsstrategin_slutlig_170518-2.pdf [2019-01-04]

- Rivano Eckerdal, J. & Sundin, O. (2014). Inledning: Från informationskompetens till medie- och informationskunnighet. I Rivano Eckerdal, J. & Sundin, O. (red.) *Medie- och informationskunnighet i en biblioteks- och informationsvetenskaplig belysning*. Stockholm: Svensk biblioteksförning, ss. 9–27.
<https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/medie-och-informationskunnighet-en-forskningsantologi/> [2019-05-24]
- Rose, N. (2017). Still “like birds on the wire”? Freedom after neoliberalism. *Economy and Society*, 46(3/4), ss. 303–323.
- Rose, N., O’Malley, P. & Valverde, M. (2006). Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science*, 2(1), ss. 83–104.
- Sassi, S. (2005). Cultural differentiation or social segregation? Four approaches to the digital divide. *New Media & Society*, 7(5), ss. 684–700.
<https://doi.org/10.1177/1461444805056012>
- SFS 1996:1596. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Smedberg, N. (2014). *The Politics of Literacy in Sweden 1949–2013: A Governmentality Studies Perspective*. Masteruppsats, Institutionen för ABM, Uppsala Universitet.
- Stevenson, D., Balling, G. & Kann-Rasmussen, N. (2017). Cultural participation in Europe: shared problem or shared problematisation? *International Journal of Cultural Policy*, 23(1), ss. 89–106.
- Stevenson, S. (2009). Digital Divide: A Discursive Move Away from the Real Inequities. *Information Society*, 25(1), ss. 1–22.
- Sundin, O. (2012). Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden. I U. Carlsson, & J. Johannisson (red.) *Läsarnas marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi* (SOU 2012:10), ss. 141–154.
- Toffler, A. (1982). *Tredje vågen*. Solna: Esselte info.
- Tuominen, K. (1997). User-centered discourse: an analysis of the subject positions of the user and the librarian. *Library Quarterly*, 67(4), ss. 350–71.
- van Dijk, J. A. G.M. (2005). *The deepening divide: inequality in the information society*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf [2019-05-20]

Warschauer, M. (2002). Reconceptualizing the digital divide. *First Monday*, 7(7).
<https://doi.org/10.5210/fm.v7i7.967>

Winter Jørgensen, M. & Philips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*.
Lund: Studentlitteratur.

Wyatt, S. (2005). Non-users also matter: the construction of users and non-users of the internet. I Oudshoorn, N. and Pinch, T. J. (red.) *How users matter : the co-construction of users and technology*. Cambridge, Mass.: MIT, ss. 67–79.

Wyatt, S., Henwood, F., Hart A. & Smith, J. (2005). The digital divide, health information and everyday life. *New Media & Society*, 7(2), ss. 199–218.

Bilaga 1. Arbetsfördelning

Uppsatsen har planerats och utformats gemensamt. För att underlätta arbetet har vi ansvarat för olika delar av uppsatsen, men upplägget och innehållet har diskuterats löpande. Vi har båda bidragit med innehåll till samtliga delar. All text har granskats och redigerats av båda parter. Merparten av litteraturen har lästs av oss båda, men i olika grad.

1. *Inledning*, 3.2 *Metod*, 5.3 *Biblioteksplaner* och 6. *Diskussion* har skrivits gemensamt.

Malin har haft huvudansvar för 2. *Bakgrund* samt 5.1 *För ett hållbart digitaliserat Sverige*.

Charlotte har haft huvudansvar för 3.1 *Teoretiskt perspektiv*, 4. *Tidigare forskning* samt 5.2. *Från ord till handling och Demokratins skattkammare*.